

PANEVĖŽIO APSKRITIES
GABRIELES PETKEVIČAITĖS-BITĖS
VIEŠOJI BIBLIOTEKA

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Lietuvos kultūros kontekste

KONFERENCIJOS MEDŽIAGA

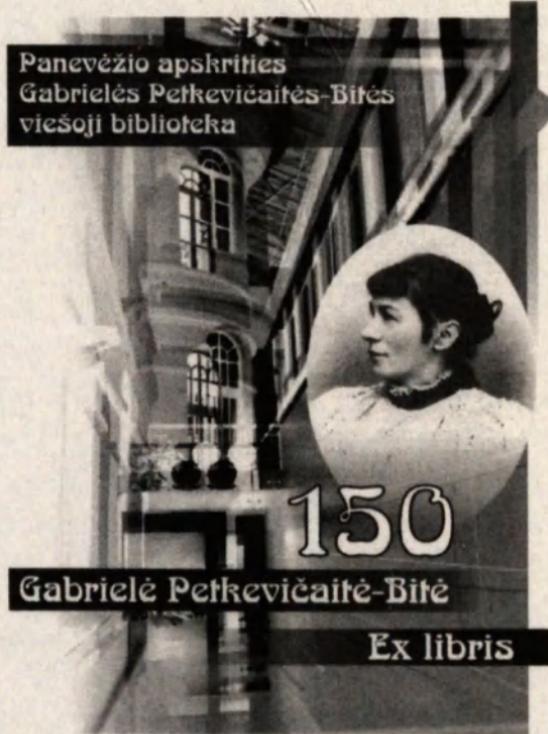
GABRIELĖ
PETKEVIČAITĖ-BITĖ
LIETUVOS KULTŪROS
KONTEKSTE

KONFERENCIJOS MEDŽIAGA
CONFERENCE

GABRIELĖ
PETKEVIČAITĖ-BITĖ
IN THE CONTEXT
OF LITHUANIAN
CULTURE

2010 04 08

Ši knyga spausdinta 300 egzempliorių tiražu, iš kurių 27 yra numeruoti su
dailininko Henriko Mazūro autografuotais ekslibrisais

150
Gabrielė Petkevičaitė-Bitė
Ex libris

2010

Henrikas Mazūras
Ex libris Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje biblioteka
Gabrielė Petkevičaitė-Bitė 150
2010. CAD. 95x70

PANEVĖŽIO APSKRITIES
GABRIELĖS PETKEVIČAITĖS-BITĖS
VIEŠOJI BIBLIOTEKA

Gabrielė
Petkevičaitė-Bitė
Lietuvos kultūros
kontekste

Panevėžys
2010

UDK 888.2:929 Petkevičaitė-Bitė(06)
Pe217

Knygos leidimą parėmė:

PANEVĖŽIO
APSKRITIES VIRŠININKO
ADMINISTRACIJA

Viršelyje:

Panevėžio valstybinės gimnazijos mokytojai ir penktos klasės mokiniai. 1924 m.
I-a eilė iš kairės: Morta Jaskytė, Ona Pabedinskaitė (?), Felicija Neimanytė,
leitenantas (vėliau – pulkininkas) Stepas Žukaitis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė,
direktorius Jonas Yčas, Matas Grigonis, Julijonas Lindė-Dobilas, Marija
Putramentienė-Giedraitienė, Marija Lichtenšteiniene. II-a eilė iš kairės 3-ias
Henrikas Huberas, iš dešinės: kapelionas Juozas Ruškys, mokyklos sargas
K. Chmieliauskas, Vladimiras Lukinas. Viršutinėje eilėje 1-as iš dešinės
Mykolas Karka.

Nuotrauka iš Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos rankraštyno fondo

Sudarytoja Audronė Palionienė
Vertėja Zita Kochanauskienė

© Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2010
© Straipsnių autorai, 2010

ISBN 978-9955-659-41-9

Turinys

PRATARMĖ / 6

Rimantas Miknys. GABRIELĖ PETKEVIČAITĖ-BITĖ IR
MYKOLAS ROMERIS: MODERNIOS LIETUVOS VISUOMENĖS
MODELIO BEIEŠKANT / 8

Arūnas Astramskas. XX A. PRADŽIOS PANEVĖŽIO
VISUOMENĖS VEIKĖJAI / 22

Vytautas Baliūnas. GABRIELĖS PETKEVIČAITĖS-BITĖS
PÉDSAKAI PANEVĖŽIO GIMNAZIJOJE / 68

Vitalija Kazilionytė. GABRIELĖ PETKEVIČAITĖ-BITĖ DABARTYJE:
PRIĒMIMAS AR ATMETIMAS / 104

Jolita Steponaitienė. SPAUDOS DRAUDIMO LIETUVIŠKŲJŲ
KNYGŲ AUTORĖS – MOTERYS / 128

Ramunė Bleizgienė. LIGA TAUTINIO ATGIMIMO VAIZDUOTĖJE:
G. PETKEVIČAITĖS-BITĖS, K. JAUNIAUS, J. BILIŪNO ATVEJAI / 136

Lionė Lapinskienė. GABRIELĖ PETKEVIČAITĖ-BITĖ IR
PETRAS BŪTĖNAS / 145

Justina Armonaitė. KUR KELIAS Į ANALFABETŲ MINIĄ?
– GABRIELĖS PETKEVIČAITĖS-BITĖS POŽIŪRIO Į LIETUVIŲ
BRANDUMĄ NEPRIKLAUSOMYBEI ATSPINDŽIAI „KARO METŲ
DIENORAŠTYJE“ 1914-1919 M. / 156

KONFERENCIJŲ MEDŽIAGOS PUBLIKACIJOS / 166

Pratarmė

2010 m. balandžio 8 d. Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje vyko mokslinė konferencija „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Lietuvos kultūros kontekste“. Tai antroji rašytojos veiklai skirta konferencija, bibliotekos organizuota pasitinkant 2011-uosius – metus, kai Lietuva minės 150-ąsias G. Petkevičaitės-Bitės gimimo metines.

Konferenciją pristatė ir įžangos žodį tarė Bibliotekos direktorė Rima Maselytė, konferencijos prelegerentus ir dalyvius sveikino LR Kultūros ministras Remigijus Vilkaitis, Panevėžio apskrities viršininkas Viktoras Trofimovas.

Konferencijos pranešimuose atspindėjo Bitės ir kitų to laikmečio Lietuvos šviesuolių gyvenimo ir veiklos momentai, atskleidė jų veiklos sasajos, įtaka to laikmečio ir dabartinės Lietuvos bei atskirai Panevėžio kultūriniam ir politiniam gyvenimui (Rimantas Miknys, Lionė Lapinskienė, Arūnas Astramskas, Arvydas Karaška, Jolita Steponaitienė). Naujai pažvelgta į Bitės, kaip politikės, mokytojos, rašytojos, savo laikmečio realybės metraštininkės ir tuo pačiu žmogaus su visomis jo bėdomis ir negaliomis asmenybę (Ramunė Bleizgienė, Vytautas Baliūnas, Vitalija Kazilionytė, Justina Armonaitė).

Konferencijos metu veikė fotografijų paroda „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: čia jos būta...“.

Leidinyje pateikiami konferencijos pranešimų pagrindu parengti straipsniai ir jų santraukos anglų kalba.

Sudarytoja

Foreword

On 8 April, 2010, Panevėžys County Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library held a scientific conference „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė in the Context of Lithuanian Culture“. It is the second conference organized by the Library to mark the approaching 150th anniversary of the writer's birth, which will be celebrated in Lithuania in 2011.

The Director of the Library Rima Maselytė started the Conference with the opening address, the participants were greeted by Remigijus Vilkaitis, Minister of Culture of the Republic of Lithuania, and Viktoras Trofimovas, the Governor of Panevėžys County.

The Conference presentations reflect the moments of life and activities of Gabrielė Petkevičaitė-Bitė and other intellectuals of that time, they indicate the influence of their activities on cultural and political life of Lithuania and Panevėžys of that time and the present (Rimantas Miknys, Lionė Lapinskiénė, Arūnas Astramskas, Arvydas Karaška, Jolita Steponaitienė). Bitė's personality is viewed from different angles: as a politician, a teacher, a writer, a chronicler of the reality of that time, and at the same time as a person with troubles and disabilities (Ramunė Bleizgienė, Vytautas Baliūnas, Vitalija Kazilionytė, Justina Armonaitė).

During the Conference there was on display an exhibition of photographs „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: She Has Been Here...“.

This publication contains the articles prepared on the basis of the Conference presentations, and their abstracts in English.

Compiler

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir Mykolas Römeris: modernios Lietuvos visuomenės modelio beieškant

Dr. RIMANTAS MIKNYS

Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5, LT-01108, Vilnius
El. paštas: miknys@istorija.lt

Šio straipsnio herojai Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir Mykolas Römeris yra tarpusavyje susieti to paties proceso, kuris yra įvardijamas lietuvių tautinio judėjimo, sąjūdžio, Lietuvos modernios visuomenės formavimosi vardu. Abu buvo to proceso dalyviai, o vienas iš jų – Mykolas Römeris – pirmas šio proceso tyrinėtojas. Tačiau juos sieja ne tik šie, bet ir kiti straipsnio temai svarbūs momentai: bendra kilmė, bendra veikla, kai kurie pasaulėjautos momentai. Straipsnio tikslas – pasiaiškinti, kokią įtaką visa tai turėjo jų panašiam modernios Lietuvos visuomenės „įsivaizdavimui“, kaip ir kodėl radosi tas panašus „įsivaizdavimas“.

Istoriografijoje, nagrinėjančioje lietuvių *tautinį sąjūdį* ar *tautinį judėjimą* (toliau vartosime sinonimiškai abi savokas), iprasta ji, kaip modernios lietuvių tautos raidos procesą, skirstyti į tam tikrus etapus¹. Iš esmės, apibendrinant įvairias variacijas,

¹ ROMERIS, M. *Lietuva*: studija apie lietuvių tautos atgimimą. Vilnius, 2006. 255 p. ISBN 9955-601-94-9; OCHMANSKI, J. *Litewski ruch narodowo-kulturalny w XX wieku*. Białystok, 1965. 201 [1] p.; OCHMANSKI, J. *Historia Litwy*. Wrocław, 1982. 412 [1] p.; *Lietuvių nacionalinio išsviadavimo judėjimas*: (ligi 1904 m.). Vilnius, 1987, p. 71–72; TYLA, A. Rec. kn.: M. Hroch, Die Vorkampfer der nationalen Bewegungen bei der kleinen Volkern Europas. Iš *Lietuvos istorijos metraštis*. Vilnius,

pastebima, kad pirmasis tautinio sąjūdžio etapas buvo *kultūrinis* arba vadinamas *tautinis atgimimas*, apėmęs XIX a. pradžią – XIX a. paskutinio dešimtmečio vidurį. *Kultūrinio* etapo paskutinis laikotarpis (jo pradžia – 1883 m.) ir *politinio* etapo pirmasis laikotarpis (jo pabaiga apie 1904 m. pabaigą) – vadinamoji „Aušros“ ir „Varpo“ gadynė – laikytini tarpine, pereinamąja stadija arba antruoju etapu. Trečiąjį etapą pavadintume politiniu, jis apimtų 1905–1917 m. Manau, kad jo chronologines ribas galima būtų testi iki pat 1940 metų, nes modernios tautos, modernios visuomenės formavimasis vyko ir tarpukario Lietuvos valstybės metais. Kaip yra pastebėję Vidurio Rytų Europos nacionalinių judėjimų tyrinėtojai, konkrečiai žymus čekų istorikas Miroslavas Hroch'as, kad: <...> ir lietuviams sukurus savo valstybę jų modernios tautos procesas nebuvo užsibaigęs². Tai reiškia, jog nebuvo dar susiformusi pilna socialinė struktūra: nebuvo nei „savų“ miestiečių, nei „savos“ buržuazijos (abiem atvejais savo dauguma tai buvo žydai ir lenkai), pagaliau, nei pakankamai stiprus inteligenčios sluoksnis. Negatyviais veiksniuose, įtako jusių tokią padėtį, Hroch'as įvardija tai, kad besiformuojančios tautos daugumą sudarė valstiečiai³. Ir Hroch'as, ir kiti tyrinėtojai, tarp jų ir lietuvių istorikai (ne-prieštarauja arba pritaria jam: Rimantas Vébra⁴, Vytautas Merkys⁵, Gediminas Vaskela⁶) nurodo, kad urbanizacija, industrializacija

1971, p. 143; KULAKAUSKAS, A. Apie tautinio atgimimo šavoką, tautinių sąjūdžių epochą ir lietuvių tautinį atgimimą. Iš *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*: Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos. Vilnius, 1990, t. 1, p. 132–142.

² HROCH, M. *Male narody Europy*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum, 2003, p. 37.

³ HROCH, išnaša 2, p. 36.

⁴ VÉBRA, R. *Revival of the Lithuanian nation* (2nd half of the 19th century): summary of the habilitation work: humanities: history. Vilnius, 1995, p. 16–17; VÉBRA, R. *Lietuvių visuomenė XIX a. antrojoje pusėje*: socialinės struktūros bruožai. Vilnius, 1990, p. 128–133.

⁵ *Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas*: (ligi 1904 m.). Vilnius, 1987, p. 261–263.

⁶ VASKELA, G. *Lietuvos kaimo gyventojai*, 1920–1940: (socialinis ir ekonominis aspektas). Vilnius, 1992, p. 153–158; VASKELA, G. *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940 m.* Vilnius, 1998, p. 288–290.

Lietuvoje vyko jau esant nepriklausomos Lietuvos valstybingumui. Iš esmės, įrankius šių procesų plėtotei suteikė nepriklausoma Lietuvos valstybę. Taigi, lietuvių tautinio judėjimo aplinkoje įžvalgiai buvo pastebėta, kad autokratinio Rusijos imperijos režimo sąlygos modernios tautos tapsmui yra nepalankios ir todėl buvo iškeltas radikalus siekis – nepriklausomybė. Kaip tik šiame mūsų visuomenės vystymosi momente pirmiausia ir randame mūsų konferencijos herojį – Gabrielę Petkevičaitę-Bitę. Kokia vieta jai tenka lietuvių tautinio sąjūdžio procese? Į klausimą gali padėti atsakyti Mykolo Römerio pastebėjimas, kad *1904–1906 metai daugeliui žmonių, anos senos atgimimo epochos veikėjų, buvo lūžio ir politinės mirties metai: žmonės, buvę anojė pirmoje sunkioje epochoje, kada tautinė veikla buvusi nelegali, kurie stovėjo prie darbo ir kovos vairo, vadovavo, po 1905 metų nutilo; <...> Kiekvienas tarpsnis turi savo žmones. Turėjo juos lietuviai prieš 1905 metus, turėjo juos ir po to tarpsnio nuo 1905 m. iki Didžiojo karo⁷.* Tarp nutilusių turėta galvoje: Juozas Bagdonas, Petras Avižonis, Povilas Višinskis (dėl fizinės mirties), Juozas Adomaitis-Šernas ir kt. Žiūrint iš šių pozicijų G. Petkevičaitę-Bitę buvo tarp tų herojų, kurie nenutilo ir po 1905 metų. Kaip žinia, pradėjusi savo veiklą sąjūdžio antrame etape – 1892 metais, ji išlieka aktyvi iki pat 1922–1923 metų. Kodėl? Pirmiausia todėl, kad, nors ir būdama savo kilme bajoraite, juto, šių dienų retorika šnekant, laiko tėkmės pulsą. Dar šeimos aplinkoje gerai pažinojo liaudį – valstiečius, su jais siedama po visą to meto Europą išplitusią visuomenės demokratizaciją.

Pažymėtina, kad XIX a. pabaiga – XX a. pradžia Lietuvoje – tai laikmetis, kuriame, anot Mykolo Biržiškos, *liaudis virto tauta⁸*. Dabartinė mūsų istoriografija teigia, jog tai buvo metas, kuomet

⁷ RÖMERIS, M. *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji – 1920 m. kovo 15-oji.* Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 82.

⁸ BIRŽIŠKA, M. *Lietuvių tautos kelias į naujų gyvenimą.* T. 1: Galvojimai apie tautą savyje ir kaimynų tarpe. Los Angeles, 1952. 240 p.

*liaudis virto visuomene*⁹. Patikslinu: *moderna visuomene*. Pradedant „Aušra“, toliau varpininkams, o vėliau lietuvių demokratams pa- vyko, Mykolo Römerio žodžiais tariant, *liaudies mases, plebsq iš- plėsti iš paklusnumo formų* [turimas galvoje baudžiavinis, Rusijos pavaldinio mentalitetas] *ir padaryti ją visuomene, savarankiškai galinčia pasirinkti savo likimą*¹⁰. Iš karto kyla klausimas – kokiu būdu? Kokiaijs įrankiai? Tas pats M. Römeris pastebėjo, kad *demokratai <...> atmeta bet kokius mēginimus primesti savo globą liaudžiai, jai vadovauti ir skelbia aktyvios liaudies savivaldybės principus visose tautinio, politinio, visuomeninio bei ūkinio gyvenimo srityse*¹¹. Tam, kad liaudis gebėtų tą daryti, reikėjo ją švesti. Petkevičaitė-Bité iki pat XX a. pradžios savo veikloje laikosi „kudirkiskos“ visuomenės raidos modelio – rūpinasi lietuvių tautinės kultūros vystymu, tau- tiškai susipratusio žmogaus ugdymu. Būdama viena iš „Žiburėlio“ šalpos draugijos steigėjų ji prisideda prie tokio darbo organizato- rių – lietuvių inteligenčių – rengimo. Jai nekėlė abejonių, jog kaip tradicinės visuomenės – bajoriškos (t. y. tos visuomenės, iš kurios ji buvo kilusi ir kurios esminės vertės buvo perpratusi), taip ir modernios funkcionavimo pagrindas yra kultūra. Tik ši kartą susidedanti iš dviejų sandų: istorinio ir etnografinio, su pastarojo vyrovimi, pirmiausia per lietuvių kalbą. Manau, kad pirmiausia kilmė, o po to jos „varpinė“ aplinka lémė Bitės greitą susiorientavimą, jog dirbtai vien organinį kultūros darbą neužtenka, o būtina kurti ir aiškinti modernios visuomenės funkcionavimo politinius principus. Neatsitiktinai jos pavardę užtinkame tarp Lietuvių (Lietuvos) demokratų partijos organizatorių. Ši partija savo pro- gramoje iškelia demokratinės santvarkos sukūrimo ir etnografinės Lietuvos autonomijos bei etnografinės Lietuvos nepriklausomybės

⁹ ALEKSANDRAVIČIUS, E. *Praeitis, istorija ir istorikai*. Vilnius: Vaga, 2000, p. 64.

¹⁰ RÖMERIS, M. *Lietuva karo akivaizdoje*. Vilnius: Baltos lankos, 1993, nr. 3, p. 211.

¹¹ RÖMERIS, išnaša 10.

siekius¹². Pažymėtina, kad 1902–1915 metais LDP buvo įtakinga politinė jėga Lietuvoje. Jos veikla buvo reikšminga formuojant Lietuvos valstybingumo idėjos sampratą, ugdant tautinę–politinę sąmonę, propaguojant demokratinius principus. Kaip tik šios partijos programose randame užakcentuotą pilietiškumo principą visuomenės organizavime. Tam, kad suderinti atskirų individų interesus, surasti tų interesų *aukso vidurį* – *Bendrą Valią* – nepažeidžiant asmens laisvės, suderinant juos su visuomenės reikmėmis, palaikant tos visuomenės funkcionavimo stabilumą. Jau 1906 m. kovo mėn. pasirodžiusioje naujoje LDP programoje, dėl kurios punktų diskutavo ir Bitė¹³, buvo išbrauktos tezės, rodančios nacionalizmo apraiškas jos politinėse orientacijose ar galimybes tokioms atsirasti bei plėtotis bendroje sąjūdžio programoje. LDP, programoje formuluodama lietuvių politinės (pilietyne) tautos tapsmo, Lietuvos valstybingumo koncepciją, émė remtis ne tautiniu, o pilietiniu veiksniu, kaip labiausiai atitinkančiu LDP gintus demokratinius principus. Pagal šią koncepciją LDP į besikuriančią lietuvių politinę (pilietyne) tautą įtraukė visus teritorijos gyventojus, nepriklaušomai nuo jų etnografinių, kultūrinių tautinių ir kalbos skirtumų. Orientacijų pokytį atspindėjo ir partijos pavadinimo kaita. 1905 m. pabaigoje jiis pasikeitė: vietoje *Lietuvių demokratų partija* atsirado *Lietuvos demokratų partija*, pabréžiant atstovavimą visos Lietuvos gyventojų interesams¹⁴. Pažymėtina, kad Bitei rūpėjo tuo metu ne tik žydas, baltarusis ar lenkas, bet ir moteris. Antra vertus, rūpėjo

¹² *Pluoštas medžiagos apie LDP iš P. Višinskio archyvo [rankraštis]*. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 1, d. 262, lap. 1–3, Plačiau žiūr.: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*: MIKNYS R. Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais. Vilnius, 1995, t. 10, p. 27–32.

¹³ *Lietuvos demokratų partijos programa*: projektas [rankraštis]. VUB RS, f. 1–614, lap. 33–42; GRINIUS, K. Truputis atsiminimų apie Povilą Višinskį. *Varpas*, 1931, nr. 2, p. 154; AUDÉNAS, J. *Lietuvos valstiečiai liaudininkai*. Brooklyn, N.Y., 1986, p. 44.

¹⁴ Lietuvos demokratų partijos pagrindiniai dokumentai. Iš *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*: MIKNYS R. Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais. Vilnius, 1995, t. 10, p. 184–205.

ir jos *kilmės brolis* – sulenkėjęs bajoras, jo vieta modernioje Lietuvos visuomenėje. Apskritai, LDP ideologai, laikydamiesi savo programinių nuostatų, sau nekėlė jokios išankstinės užduoties su- lietuvinti (atlietuvinti) lenkišką krašto elementą. Priešingai, jie ne kartą spaudoje yra pažymėję, kad svajoti *apie visų jau ištautėjusių lietuvių „atlenkinimą“ ar „atgudinimą“*, – tai be prasmės ir be naudos darbas¹⁵. Kartu jie ragino rūpintis perpus sulenkėjusiais ir surusėjusiais, bet dar nenutautusiais lietuviais, ypač Rytų Lietuvoje¹⁶. Pačiai Petkevičaitė-Bitei bajorija buvo ne lenkiškumo platintojas, bet lietuvių valstiečiams artimas, tos pačios demokratinių pažiūrų inteligenčios kultūrinės globos reikalingas Lietuvos visuomenės sluoksnis¹⁷. Nors dvarininkus, kaip socialinį sluoksnį, LDP vertino tradiciškai¹⁸, o neigiamai – jų tautinę-politinę orientaciją į Lenkiją, tačiau tai irgi nemažas Gabrielės nuopelnas, kuri pripažino dvarininkų, kaip ir kitų Lietuvos lenkų, pilietines, tautines-kultūrines teises, kartu reikalavo vykdysti pilietines pareigas Lietuvai¹⁹.

Antras pranešimo herojas – Mykolas Römeris – kilmingos ir senos Lietuvos bajorų giminės atstovas. Giminės, dar XVII amžiuje atsikėlusios iš Livonijos. Išauklėtas savo luomo visuomeninių-kultūrinių tradicijų, visų pirma lenkiškos kultūros, baigęs mokslus Imperatoriškoje teisės mokykloje Peterburge bei studijavęs Paryžiaus laisvojoje politinių mokslų mokykloje, jau XX a. pradžioje tampa aktyviu demokratinių idėjų propaguotoju,

¹⁵ R. [RIMKA, A.]. Mūsų pozicija. *Lietuvos žinios*, 1911, birželio 11, nr. 66, p. 1–2.

¹⁶ [SLEŽEVICIUS, M.]. Neužmirškime Vilniaus gubernatorinės Lietuvos žinios, 1910, rugpjūčio 1, nr. 69, p. 1; G. P. [PETKEVIČAITĖ, G.]. Steigkime Vilniuje mokytojų kursus. *Lietuvos žinios*, 1910, rugpjūčio 11, nr. 72, p. 1.

¹⁷ G. P. [PETKEVIČAITĖ, G.]. Musų santykiai su akalicų bajorais. *Lietuvos žinios*, 1914, sausio 25, nr. 20, p. 1.

¹⁸ [RUSECKAS, P.]. Kunigų, dvarininkų ir valstiečių reikalai. *Lietuvos ūkininkas*, 1907, nr. 37, p. 545; GIRINAITIS, M. [SLEŽEVICIUS, M.]. Mūsų dvarininkai. *Lietuvos ūkininkas*, 1907, nr. 42, p. 621–622.

¹⁹ G. P. [PETKEVIČAITĖ, G.]. Kauno žemės ukio Draugijos rengiamos parodos ir paskaitos. *Lietuvos žinios*, 1911, gegužės 26, nr. 60, p. 1; Red. [VILEIŠIS, J.]. Keli pasikalbėjimai. *Vilniaus žinios*, 1908, spalio 24, nr. 240; 1908, spalio 30, nr. 245, p. 2.

Lietuvos ir Lenkijos išsivadavimo iš Rusijos priespaudos veikėjų. Studijos Paryžiuje, ten užmegzti santykiai su lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjais (Juozu Petruiliu, Petru Rimša bei kitais draugijos „Lituania“ nariais), veikla lenkų socialistinės pakraipos jaunimo organizacijose, matyt, parengė sąlygas bei formavo jo liberalines, demokratines pažiūras, padėjo jam susivokti esant Lietuvos lenku. Jau tuomet jis įžvalgiai perprato to meto Lietuvos visuomenės vystymosi perspektyvą, siedamas ją su demokratizacijos procesais, besivystančiais tautiniais sąjūdžiais buvusios LDK teritorijoje. Šia prasme labai aukštai vertino lietuvių tautinį sąjūdį, iš esmės demokratinį, kaip organizuojantį veiksnį tautiškai ir politiškai nesusivokusioje šios teritorijos gyventojų masėje. Dar 1908 m. savo studijoje apie lietuvių tautinį atgimimą²⁰ jis įrodinėjo, kad lietuvių tautinis sąjūdis yra natūralus ir demokratiškas, o to judėjimo aspiracijos – racionaliai pagrįstos. Antra vertus, M. Römeris jau tuomet įžvelgė pavoju, jog tam tikrame etape tautinis sąjūdis gali tapti stabdžiu visuomenės demokratizacijoje, peraugti į nacionalizmą, pirmiausia lenkų ir lietuvių, susidūrimą. Kilo baimių dėl lenkų kultūros raiškos perspektyvų. O tai lietė jau ir jo asmeni. Siekdamas išvengti šio pavojaus jis 1905–1915 metais aštriuose ginčuose su Vilniaus lenkų, lietuvių, baltarusių demokratinių pažiūrų veikėjais, leisdamas laikraštį „Gazeta Wileńska“ 1905–1906 m. bandė formuluoti taip vadinančią *krajovcų* ideologiją. Jos šerdimi tapo požiūris į istorinę Lietuvą (ji buvo tapatinama su tuometinėmis Gardino, Vilniaus, Kauno, Minsko, Mogiliovo ir Vitebsko gubernijomis), kaip integralų kraštą, besiremiantį istoriniu, teritoriniu, ekonominiu ir kultūriniu bendrumu. *Krajovciškumas* buvo apibrėžtas kaip griežtai demokratinė, nesusijusi né su viena krašte

²⁰ ROMER, M. *Litwa*: study whole o odrodzeniu narodu litewskiego. Lwów, 1908. [4], 438 p.; RÖMERIS, M. *Lietuva*: studija apie lietuvių tautos atgimimą. Vilnius: Versus aureus, 2006. [3], 253 p. ISBN 9955-601-94-9.

Mykolas Römeris (trečias iš kairės) su VDU studentais Bagdoniškyje 1935 m.
Iš R. Miknio asmeninio archyvo.

Bagdoniškio dvaras XIX a. pab. – XX pr. Iš R. Miknio asmeninio archyvo.

gyvenusia tauta (lietuviais, lenkais, žydais, baltarusiais), t. y., anti-nacionalistinė ideologija, grindžiama bendros pilietybės principu. Taip buvo iškelta pilietinės visuomenės kūrimo idėja. Pagal ją klasikinė demokratija turėjo padėti susiformuoti Istorinės Lietuvos pilietinei visuomenei.

Tad kur abu šio straipsnio herojai „susieina“? Pirmiausia, kaip jau buvo minėta ir aiškinta, pilietinio principo reikšmės stabilios modernios visuomenės konstravime ir funkcionavime. Antra, panaši demokratinės visuomenės sąrangos samprata suartino juos ir praktinėje visuomeninėje-politinėje veikloje, nukreiptoje į šios sąrangos realizavimą. Abu jie nuo 1909 m. kartu dirbo Lietuvių kredito ir moksleivių šelpimo draugijos „Žiburėlis“ valdyboje²¹, susitikdavo Lietuvių dailės, Lietuvių mokslo draugijų bei Vilniaus lietuvių kultūros klubo „Rūta“ susibūrimuose, parodose, susirinkimuose bei Vilniaus inteligenčių, moterų sąjūdisčių pasitarimuose²². (Beje, 1911 metais G. Petkevičaitė-Bitė, anot M. Römerio, buvo viena iš aktyvisčių bendrų Vilniaus lenkių ir lietuvių vakarų, kur buvo skaitomi referatai apie moterų padėtį, aptariamos šios problematikos knygos bei diskutuojama apie lietuvių-lenkų santykius, jų ypatybes. Čia buvo aptarta M. Römerio knyga „Litwa“, o Gabrielė, kaip žinovė, specialiu pranešimu supažindino dalyves su lietuvių tautinio judėjimo siekiais, tikslais. Dalyvaudavo juose, be Gabrielės, Felicija Bortkevičienė, iš lenkių pusės paminėtina Kazimiera Ostachiewiczowa (Ostachievečova))²³. Petkevičaitė ir Römeris dalyvavo to meto Rusijos Dūmos aplinkoje besiformuojančios „Autonomistų-federalistų sąjungos“ Lietuvos skyriaus kūrimo darbe 1913–1914 m., siekdami Lietuvos politinės autonomijos klausimo aktualizavimo tarp Rusijos liberalų²⁴. O tai jau

²¹ RÖMER, Michał. *Dziennik*. T. 2 [rankraštis]. Lietuvos mokslo akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius [toliau – LMAP RS], f. 138–2229, lap. 254.

²² RÖMER, išnaša 21, lap. 123.

²³ RÖMER, išnaša 21, lap. 69.

buvo platesnio diskurso dalis. Diskurso, kuris įvardijamas kaip masonų veikla. Kalbant apie masonus, dažniausia, ypač pas mus, neišvengiama mistifikacijos. Todėl nors keliais žodžiais noriu apibūdinti šio reiškinio prasmes, vietą visuomenės, kuri pretenduoja būti veikėju – subjektu, o ne veikiamu – objektu savo funkcionalvime ir ryšiuose, santykiuose su kitomis visuomenėmis. Masonybė – istoriškai susiformavęs tarptautinis reiškinys, organizuojantis vietinį, o ir ne vietinį, elitą (kultūrinį, politinį ir ekonominį) visuomenės sisteminėms problemoms spręsti, t. y. problemoms, kurios kyla pasaulyje, ideologinių-politinių nuostatų, ekonominių-kultūrinių interesų skirtumo ir jų nesuderinamumo politinėse-ekonominėse sistemose visuomenės viduje ir išorėje. Masoniškos struktūros įgalina burtis elito atstovus, nepaisant šių skiritybių, iš pirmo žvilgsnio nesuderinamų, aiškintis ir ieškoti bendro, sederinto intereso, kad, jį radus, grįžti į savo aplinkas ir jį pristatyti bei aiškinti viešai, surandant legalius įrankius neišvengiamų problemų sprendimui viešose institucijose (parlamentuose, tarptautinėse ir visuomeninėse organizacijose, susivienijimuose ir pan.). Masoniškų susibūrimų pagrindas – bendros, laiko išbandytos vertybės: nuo pat savo oficialios veiklos pradžios XVIII a. masonai buvo ir yra žmonijos tarpusavio meilės, brolybės idealų, žmonių dvasios laisvės propaguotojai. Nuo 1910 metų Vilniuje atgimusiose masoniškose ložėse („Vienybė“, „Lietuva“ (1911), „Baltarusija“ (1914)) veikė Lietuvos tautų (lietuvių, žydų, lenkų, rusų, baltarusių) demokratinės orientacijos veikėjai. Informuodami, konsultuodami vienas kitą, jie, pasinaudoję šiomis struktūromis, ieškojo kompromisiinių idėjų, diegė jas savo politinių-visuomeninių organizacijų, grupuočių veikloje. Jie stengėsi paskatinti visuomeninius judėjimus siekti tų idėjų įgyvendinimo. Pagrindinės tokios organizacijos buvo: Lietuvos demokratų partija

²⁴ RÖMER, Michał. *Dziennik*. T. 3 [rankraštis]. LMAP RS, f. 138–2230, lap. 123.

(LDP) ir Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP), Vilniaus lenkų demokratų, vadinamų krajovcais, grupė, kuri telkėsi apie laikraštį „Przegląd Wileński“, ėjusį nuo 1911 m., bei baltarusių grupė, kuri leido periodinius leidinius „Nasza Niva“, „Kurjer Krajowy“ (1912–1914 m.). M. Römeris iš šią veiklą buvo įsijungęs nuo pat 1910 metų²⁵. Tuo tarpu G. Petkevičaitė-Bitė iš jų veiklą įsijungė jau nepriklasomos Lietuvos metais (1920–1921 m.), kai „Lietuvos Didieji Ryta“ atgimė Kaune 1920 metais, atvykus senajam „Lietuvos“ ložės meistrui Mykolui Römeriui. Kaip liudija pastarojo „Dienoraštis“, 1920 metų liepos 22 d. Stepono Kairio bute ir įvyko „Lietuvos“, kaip motininės „Lietuvos Didžiųjų Rytų“ ložės, atkūrimas²⁶. Tarp dalyvių jau minimi ir panevėžiečiai: Bitė bei Uria Kacenelenbogenas. Kaip tik šiame susirinkime buvo nutarta orientuoti ložės veiklą ką tik susikūrusio Lietuvos valstybingumo pamatų stiprinimui. Patvirtintas „Lietuvos Didžiųjų Rytų“ statutas skelbė, kad masonų veikla bus plėtojama ne tik tuo metu Lietuvai priklausančioje teritorijoje, bet ir žemėse, kurios *pilnai ar dalinai apgyvendintos lietuvii ar kurių gyventojai siekia valstybinio susijungimo su Lietuva* (Vilnius, Klaipėda, Mažoji Lietuva, Suvalkija, Baltarusija)²⁷. Taigi, dar tebebuvo matoma ir kažkokia Istorinės Lietuvos projekcija. Dienos uždaviniu jie susirinkime pripažino *Rytų Lietuvos sujungimą su Lietuvos valstybe, o konkrečiai – sukurti tokio sujungimo valstybinės politikos veiksnius ir ją planingai ir nuosekliai įtakoti*²⁸. Veikti šia linkme buvo numatyta kartu su Vilniaus lenkų masoniška aplinka, galvota ir apie Latvijos atitinkamų struktūrų panaudojimą. Čia Bitei bei Kacenelenbogenui buvo numatytas

²⁵ MIKNYS, R. Masonerijos kuluaruose ieškant Vilniaus klausimo sprendimų. *Darbai ir dienos: Acta et commentationes universitatis Vytauti Magni*. T. 40: Grumtynės dėl Vilniaus krašto 1919–1923 metais: lietuvių ir lenkų istorikų svarstymai. Kaunas: VDU, 2004, p. 201–212.

²⁶ ROMER, Michal. *Dziennik*. T. 27 [rankraštis]. LMAP RS, f. 138–2253, lap. 129.

²⁷ RÖMER, Michal. *Dziennik*. T. 30 [rankraštis]. LMAP, f. 138–2256, lap. 423.

²⁸ ROMER, išnaša 26, lap. 146.

mediatorių-tarpininkų vaidmuo, nes pastarasis palaikė ryšius su Latvijos masonais.

Apibendrinsiu šiuos pasvarstymus keliomis išvadinėmis pastabomis, pirmiausia atsakydamas į straipsnyje keltus klausimus *kodėl?*

1. G. Petkevičaitės-Bitės, o šalia ir M. Römerio „tvarumas“ lietuvių modernios tautos formavimosi procese buvo apspėtas tuo, kad jie buvo, pirmiausia *kultūros*, o tik po to *politikos* žmonėmis. Kaip žinia, tik kultūra garantuoja pagarbą tradicijai, ja remiasi ir ant jos stato naują visuomenės statinį. Tuo tarpu politika dažnai tradiciją ardo, ar net suardo (ypač XX amžiuje), ir stato iš naujo. Jie abu laikėsi nuostatos, kad kultūros kūrėjas yra asmuo, o kiekvienas kultūrinis veiksmas yra autonomiškas. *Kultūrinės kūrybos autonomiškumas yra pagrindinė jos egzistencijos ir jos vertinimo sėlyga.* Pats didžiausias autonomiškumas buvo pripažystamas pasauležiūros srityje. Todėl abu valstybės pareiga laikė kiekvienos pasauležiūros pripažinimą, o ne kurios nors vienos protegavimą, žmogaus laisvęs sėlygų užtikrinimą per parlamentinę politinę visuomenės sąrangą bei pilietinį principą.

2. Bajoriška abiejų kilmė suponavo pagarbą tradicijai ir tradicijos reikšmės Lietuvos modernios visuomenės susiformavimui ir išlikimui suvokimo prielaidas. Matydami besivystančią Lietuvos visuomenės modernizaciją XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, jie nesupriešino šio proceso su tradicija, o bandė formuoti jų organinį ryšį per pilietinės visuomenės modelį. Senos socialinės struktūros turėjo nunykti savaime jų nešėjams integruojantiesi į naujas, neprimenant vienas kitam savo vertybų, o jas derinant arba savanoriškai jų atsisakant bei kartu kuriant naujas. Pirmiausia čia turi galvoje bajoriją ir valstietiją.

3. G. Petkevičaitės-Bitės ir M. Römerio modernios visuomenės apibrėžimo skirtis fiksuočia tame, kad pirmoji ją siejo su etnografine Lietuva, o antrasis – su Istorine Lietuva. Tai

paaikintina tuo, kad G. Petkevičaitė-Bitė daug anksčiau ir tiesiogiai įsijungė į lietuvių tautinį sąjūdį, buvo to sąjūdžio aktyvu ir pažino šį procesą iš vidaus. Gi M. Römeris žiūrėjo į šį procesą iš šalies, pradžioje iš lenkų tautinio judėjimo kairiojo sparno, po to iš akademinių analitikų pozicijos, o dar vėliau – iš besiformuojančio, bet taip ir nesusiformavusio kaip savarankiško etnokultūrinio elemento – Lietuvos lenko – intereso.

GABRIELĖ PETKEVIČAITĖ-BITĖ AND MYKOLAS ROMERIS: IN SEARCH OF LITHUANIAN MODERN SOCIETY

Rimantas Miknys

Abstract

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė and Mykolas Römeris were bound together by the same process known as Lithuanian national movement, the formation of Lithuanian modern society. They were both participants of the same process, and one of them – Mykolas Römeris – was the first investigator of this process. They were also connected by their noble descent, some aspects of their outlook, common activities.

„Stability“ of G. Petkevičaitė-Bitė, as well as M. Römeris, in the process of the formation of modern Lithuanian nation was determined by the fact that they were first of all people representing culture and only then politics. Both of them were of the opinion that personalities created culture, and that every cultural activity was autonomous. *Independence of cultural creation is the main condition for its existance and value.* The greatest autonomy was recognized in the sphere of world views. Therefore, both of them thought that the duty of state was to recognize everyone's outlook, not to favour one over another, to ensure conditions for a free personality through the parliamentary political structure of the society and the civil principle.

The fact that they were of noble descent supposed respect for tradition and perception of the meaning of tradition to the formation and survival of the modern society. Seeing the developing modernization of Lithuanian society at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, they did not contrast this process with tradition, but they tried to make an organic link between them through the model of civil society. The difference of their definition of modern society was the following: G. Petkevičaitė-Bitė linked it with ethnographic Lithuania, while M. Römeris – with Historical Lithuania.

XX amžiaus pradžios Panevėžio visuomenės veikėjai

ARŪNAS ASTRAMSKAS

Panevėžio kraštotoyros muziejus

Vasario 16-osios g. 23, LT-35185, Panevėžys

EI. paštas: arunasastramskas@gmail.com

Artejant visuomenės veikėjos ir rašytojos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės gimimo 150-osioms metinėms Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės biblioteka surengė konferenciją, skirtą atidžiau pažvelgti į rašytojos gyvenamąją aplinką, jos veiklą Lietuvos visuomenės gyvenimo kontekste. Viena iš svarbių tos aplinkos dalių yra Panevėžio miesto visuomenė, su kuria G. Petkevičaitė-Bitė buvo ypač susijusi 1901–1908 m. gyvendama Puziniškyje prie Panevėžio, ryšių nenutraukė ir vėliau, dirbdama „Lietuvos žinių“ redakcijoje Vilniuje, betarpiškai šios bendruomenės gyvenime ji dalyvavo nuo 1919 m., mokytojaudama Panevėžio gimnazijoje. Todėl verta pasigilinti, kas gi sudarė tuometinį Panevėžio visuomenės veikėjų žiedą, su kokiais žmonėmis rašytoja galėjo bendrauti ir dirbtį visų gerovės labui.

Tiesiogiai ši tyrimą išprovokavo XX a. pradžios miesto visuomenės veikėjas Juozapas Kozakevičius, kuris savo atsiminimų „Amžiaus kronika“ 4-e tome pateikia savo amžininkų, aktyvių miesto bendruomenės veikėjų, pavardžių sąrašą¹. Sąraše – 111 asmenų²,

¹ KOZAKEVIČIUS, J. Panevėžio visuomenės veikėjų sąrašas [rankraštis]. Iš KOZAKEVIČIUS, J. *Amžiaus kronika*. Lietuvos moksloj akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAB RS), f. 112-4, t. 4, p. 214–215.

kurie priklausė 42-iems visuomeninėms organizacijoms. Nemažai asmenų dalyvavo net keleto organizacijų veikloje. Kilo sumanymas plėtoti šį darbą ir, pasinaudojus šaltiniais, nustatyti apytikrį aktyvių miesto bendruomenės veikėjų skaičių nuo XX a. pradžios iki Pirmojo pasaulinio karo, pabandyti apčiuopti jų socialines charakteristikas.

Tyrimui panaudotas senas ir paprastas statistinis metodas – sudaryta šaltiniuose minimų bent kiek žymesnių panevėžiečių duomenų bazė, kuri įgavo sąrašo formą. Joje nurodoma asmens pavardė, vardas, tėvavardis, tautybė (jei ji nurodoma šaltinyje), luomas, profesija, gyvenamoji vieta, kiti duomenys. Atskirai grafose pateikiamas trumpos žinios apie visuomeninę veiklą ir šaltinį. Deja, galima konstatuoti, kad apie daļi miesto visuomenės veikėjų žinių labai mažai, kartais nežinomi net jų vardai, pavardžių rašyba įvairuoja ir kartais neaišku, ar kalba eina apie vieną, ar apie du asmenis. Iš kitos pusės, reikėtų pabrėžti, kad domėtasi bendraisiais socialinės grupės rodikliais, todėl sąraše pateikiamais žinios apie atskirus, net gerai žinomus asmenis, yra labai lakoniškos. Iš tiesų daug minimų žmonių nusipelno atskirų straipsnių ar net monografijų, kai kurie jų tokio dėmesio yra sulaukę, kitų nuopelnai vis dar primiršti.

Renkant informaciją buvo peržvelgti svarbiausi XX a. pradžios miesto istorijos šaltiniai. Kadangi labai svarbias pozicijas bendruomenėje užėmė tuometinės savivaldybės – Panevėžio Dūmos nariai, iš archyvinių šaltinių naudoti 1903, 1908, 1912³ ir 1913 m. į Panevėžio miesto Dūmą išrinktų narių ir kandidatų sąrašai⁴. Juos

² Originaliame sąraše nurodoma 112. Suklysta numeruojant.

³ Kadangi 1912 m. įvykusių Dūmos rinkimų caro administracija nepatvirtino, kitais metais surengti naujį.

⁴ 1903 m. rugėjo 23 d. išrinktų Dūmos narių ir kandidatų sąrašas. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1243, ap. 1, b. 182, lap. 129; Ten pat, lap. 128 nurodomos dar dviejų Dūmos narių, paskirtų administracijos, pavardės; 1912 m. spalio 13 d. išrinktų Dūmos narių ir kandidatų sąrašas [rankraštis]. LVIA, f. 1567, ap. 1, b. 1840, lap. 42–43; 1913 m. balandžio 27 d. išrinktų Dūmos narių ir kandidatų sąrašas [rankraštis]. LVIA, f. 1567, ap. 1, b. 1840, lap. 89. Ten pat įtraukti ir administracijos skiriami Rubinšteinas, Bregovskis ir Trofimovičius.

papildo laikraštyje „Kauno gubernijos žinios“ paskelbtas 1908 m. išrinktų Dūmos narių ir kandidatų sąrašas⁵. Asmenų pavardžių, vardų, tévavardžių patikslinimui bei jiems priklausančiai nekilnojamai nuosavybei nustatyti panaudoti 1912 m. Panevėžio Dūmos rinkėjų sąrašai⁶. Gana daug žinių apie žmones duoda to meto leidiniai. J. Masiulio knygyno kalendoriai informuoja apie lietuviškų organizacijų vadovus bei valdybų narius⁷, vertingas XX a. pradžios Panevėžio miesto aprašymas⁸, Šv. Juozapo draugijos steigėjai nurodomi šios draugijos įstatuose⁹. Apie Panevėžio žemės ūkio parodų komiteto ir Panevėžio olandiškų galvijų auginimo komiteto veikėjus informuoja šių organizacijų atskaitos, publikuotos įvairių metų Kauno žemės ūkio draugijos bendrijų susirinkimų žurnaluose¹⁰.

Daugybė pavardžių mirga jau minėtoje J. Kozakevičius „Amžiaus kronikoje“¹¹. Autorius pateikia įvairių asmenų veiklos ir gyvenimo detales bei charakteristikas, labai svarbią atsiminimų savybę sudaro tai, kad juose yra įdėta įvairių organizacijų: Panevėžio tarpusavio kredito draugijos, Panevėžio ugniagesių draugijos, Panevėžio parodų komiteto, įvairių Dūmos komisijų, labdaros ir kitų organizacijų leidinių, atskaitų, protokolų, narių sąrašų. Kai kurie iš tų leidinių išlikę tik šioje kronikoje. Ypač svarbūs do-

⁵ Ковенские губернские ведомости, 1908, но. 29; *Žinios apie papildomai skiriamus dūmos narius*. LVIA, f. 1567, ap. 1, b. 1453, lap. 38, 63.

⁶ Rinkėjų sąrašas [rankraštis]. LVIA, f. 1567, ap. 1, b. 1840, lap. 10–25; Žydų rinkėjų sąrašas [rankraštis]. LVIA, f. 1567, ap. 1, b. 1840, lap. 72–84;

⁷ *Panėvėžio kalendorius 1914 metams*. Panėvėžys, 1913. 67, [23] p.; *Draugas (Panėvėžio kalendorius) 1915 metams*. Panėvėžys, 1914. 79, [9] p.

⁸ ГУКОВСКИЙ, К.; ВОИНИЧЬ, Ем.; СИНЯКОВЪ, И. Н. Памятная книжка Ковенской губернии на 1905 год. Ковно, 1904. 184 с.

⁹ Уставъ литовскаго римско-католическаго общества рабочихъ имени Св. Иосифа въ гор. Поневежъ. Ковно, 1908.

¹⁰ Журналъ общаго собрания Ковенскаго общества сельскаго хозяйства. Ковна, 1901–1909.

¹¹ KOZAKEVIČIUS, J. *Amžiaus kronika* [rankraštis]. T. 1–4. LMA B RS, f. 112–1; f. 112–2; f. 112–3; f. 112–4.

kumentai, apibūdinantys Panevėžio tarpusavio kredito draugijos vadovybę. Labai įdomius ir vertingus atsiminimus apie XX a. pradžios Panevėžio įvykius bei gyvenusius žmones paliko kunigas Juozapas Stakauskas¹². Juose pateikiami oficialiuose dokumentuose apeinami faktai apie katalikiškų organizacijų kūrimąsi ir jų organizatorius, veiklos aplinkybes bei detailes.

Pastarajį dešimtmetį pasirodė Panevėžio praeicių skirtų monografijų bei straipsnių, kuriuose daug dėmesio skiriama įvairių sričių miesto visuomenės veikėjams. Šiame tyrime pasinaudota Onos Maksimaitienės, Vytauto Baliūno, Jūratės Gaidelienės, Olgos Mastianicos, Ritos Aleknaitės-Bieliauskienės, Alfredos Petrulienės, Petro Juknevičiaus, Mieczysław Jackiewicz, Ovidijos Zeifaitės įdirbiu¹³. Siek tiek apie panevėžiečius yra rašęs ir šio tyrimo autorius¹⁴. Taip pat naudotasi Liudvikos Knizikevičienės monografijos

¹² STAKAUSKAS, J. *Trys lietuvių tautos pagrindai* [rankraštis]. Panevėžys, 1943. Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – PAVB RS), f. 122.

¹³ MAKSIMAIKENĖ, O. *Panevėžio miesto istorija*. Panevėžys, 2003. 363, [1] p.; BALIŪNAS, V. *Panėvėžio Juozo Balčikonio gimnazija*. Panevėžys, 1995. 428 p.; GAIDELIENĖ, J. Neramūs laikai; Švietimas; Kultūrinis gyvenimas ir labdara. Iš *Panėvėžys nuo XVI a. iki 1990 m.* Panevėžys, 2003, p. 208–268; MASTIANICA, O. Keletas puslapių iš mergaičių švietimo Panėvėžyje praeities (XIX a. vidurys–XX a. pradžia). Iš Iš *Panėvėžio praeities: švietimo istorijos puslapiai*. Panevėžys, 2008, p. 19–27; ALEKNAITĖ-BIELIAUSKIENĖ, R. Panėvėžio muzikos mokytojų veiklos istorinio diskurso fragmentas. Iš Iš *Panėvėžio praeities: švietimo istorijos puslapiai*. Panevėžys, 2008, p. 55–83; JUKNEVIČIUS, P. Nuo Pajuostės iki Vatikano. Iš *Kraštiečiai*. Panevėžys, 1993, p. 12; PETRULIENE, A. Konstantino Jasiukaičio gyvenimo ir kūrybos pédsakai Panėvėžyje. Iš *Panėvėžio kultūrinė erdvė ir žmonės: Lietuvos pirmosios nepriklausomybės tarpsnis*: konferencija. Panevėžys, 2002, p. 48–55; JACKIEWICZ, M. Lenkų draugija Oświatą (Švietimas) Panėvėžyje 1919–1940. Iš *Panėvėžio apskrities institucinės bibliotekos*: konferencija. Panevėžys, 2000, p. 37–40; ZEIFAITĖ, O. Panėvėžio žydų bendruomenės kultūrinis gyvenimas. Iš *Panėvėžio apskrities institucinės bibliotekos*: konferencija. Panevėžys, 2000, p. 41–47.

¹⁴ ASTRAMSKAS, A. Gamyba ir mainai; Valdžia ir savivalda; Mentaliteto kontūrai; Du nacionalizmai. Iš *Panėvėžys nuo XVI a. iki 1990 m.* Panevėžys, 2003, p. 162–199, 269–286; ASTRAMSKAS, A. Panėvėžio žemės ūkio parodos. *Mūsų praeitis*, 1997, nr. 5, p. 73–81; ASTRAMSKAS, A. Vidurinių mokyklų atidarymas Panėvėžyje: miesto bendruomenės požiūris. Iš Iš *Panėvėžio praeities: švietimo istorijos puslapiai*. Panevėžys, 2008, p. 28–44.

rankraščiu, kuris, tikimės, netrukus bus publikuotas¹⁵.

Deja, turimi šaltiniai tyrinėjamą istorinę tikrovę atspindi neišsamiai ir net tendencingai. Panevėžio tarpusavio kredito draugija ir žemės ūkio organizacijos, kurių vadovybėje vyravo bajorai lenkai, buvo pakankamai turtingos, didelj dėmesj skyrė informacijai apie savo veiklą, tad paliko didžiausių kiekį įvairių spaudinių. Kita vertus, lietuvių veiklai skirta daugiausia atsiminimų bei istorikų tyrimų. Labai mažai žinių yra apie žydų visuomenės veikėjus. Be to, visai nėra informacijos apie nelegaliai veikusių organizacijų (daugiausiai įvairių socialdemokratų grupių) narius. Naudojami J. Kozakevičiaus bei J. Stakausko atsiminimai rašyti praėjus keliems dešimtmečiams nuo įvykių, todėl gali būti nepilni, pasitaikyti klaidų. Visa tai nulemia ir tam tikrą viso šio tyrimo subjektyvumą. Nežiūrint į šias problemas manytume, kad bendruosis visuomenės veikėjų bruožus pavyks nustatyti nors su paklaida, bet pakankamai tiksliai.

Atrenkant pavardes iškilo klausimas, kuriuos žmones pripažinti visuomenės veikėjais ir įtraukti į tyrimų bazę, o kuriuos apeiti. Kai kurios miesto visuomeninės organizacijos buvo gausios, turėjo šimtus narių ir visų jų pavardžių nei nustatyti, nei jų veiklos apibūdinti nepakanka šaltinių ir kažin ar tam yra prasmė. Visuomenės veikėjo statusui pripažinti pasirinkti trys kriterijai. Pirmenybė teikta asmenims, kurie turėjo kitų pasitikėjimą ir užėmė renkamas pareigas – draugijų vadovai, pavaduotojai, valdybų, tarybų, įvairių komisijų nariai, savivaldybės nariai ir kandidatai į juos. Antra, asmenys, kurie neužėmė renkamų pareigų, bet jų veikla gerai žinoma, juos mini ne vienas autorius ar šaltinis, jie yra organizacijų steigėjai, įvairių sumanymų iniciatoriai ar vykdytojai. Be to, gerbiant J. Kozakevičiaus, įdėmaus savo laikotarpio kroni-

¹⁵ KNIZIKEVIČIENĖ, L. *Panevėžio medicinos istorija [rankraštis]*. Panevėžys, 2010. L. Knizikevičienės asmeninis archyvas.

kininko bei daugelio organizacijų dalyvio autoritetą, palikti visi 111 jo visuomenės veikėjų sąrašo narių. Reikia pasakyti, kad tik keletas pastarųjų neatitiko dviejų pirmų kriterijų.

Pirmasis visų šaltinių panaudojimo rezultatas buvo sąrašas, į kurį pateko lygiai keturi šimtai XX a. pradžios Panevėžio veikėjų, faktiškai su mažomis išsimtimis tai dauguma šaltiniuose ir tyrimuose paminėtų pavardžių. Vėliau šis sąrašas buvo peržiūrėtas, aukščiau minėtų kriterijų neatitinkantys asmenys pašalinti. Apie jų veiklą beveik nieko nežinoma, išskyrus pavardę ar kokiai organizacijai priklausė. Daugiausia čia nukentėjo labai fragmentiškai minimi „Aido“ draugijos vaidintojai ir įvairių mokyklų moksleivai. Tiesą sakant, esant abejonėms palikti ar ne kurį nors veikėją, jis visada buvo paliekamas, taip gal kiek nusizengiant tikslumui, bet stengiantis neapeiti nei vienos asmenybės.

Galutiniame rezultate duomenų bazėje liko ir į sąrašą įtraukti 265 asmenys. Tai ir yra XX a. pradžios Panevėžio visuomenės branduolys. Daug tai ar mažai, galima būtų pasakyti paliginus su kitų miestų to meto rodikliais ar su dabartinio miesto bendruomenės lyderių skaičiumi, atrinktu pagal panašius kriterijus. Deja, neteko užtikti tokiam sugretinimui reikalingų tyrimų. Bet tikrai akivaizdu, kad prieš šimtmetį mieste, kartu su priemiesčiais priskaičiavusime 16–20 tūkstančių gyventojų¹⁶ visuomeninis gyvenimas buvo labai įvairus ir aktyvus, kai kuriais bruožais pralenkiantis dabartinę padėtį.

Laikas atidžiau pažvelgti į Panevėžio visuomenės veikėjus. Labai didelę aktyvistų dalį sudarė miesto Dūmos nariai ir kandidatai į juos. Iš viso tai 69 asmenys, jie sudaro ketvirtį (26%) bendruomenės lyderių. Ne visi savivaldybininkai buvo vienodai aktyvūs. Kai kurie priklausė bent keletui skirtingo profilio

¹⁶ ASTRAMSKAS, A. Suskaičiuokime panevėžiečius. Iš *Panevėžys nuo XVI a. iki 1990 m.* Panevėžys, 2003, p. 115–120.

organizacijų. Paminėtinas ilgametis miesto vadovas Vladislovas Eidrigevičius ir XX a. pradžioje labai aktyviai veikęs, ypač švietimo srityje, Valerijus Antonovičius. Bet kiek mažiau nei pusė, dvidešimt aštuoni Dūmos nariai, daugiau jokioms organizacijoms nepriklausė arba apie tai nėra žinių.

Pastebimą vietą tarp visuomenės veikėjų nagrinėjamu laikotarpiu užima Panevėžio tarpusavio kredito draugijos vadovai ir nariai, iš viso jų duomenų bazėje ne mažiau kaip 36 asmenys, arba 13,6 % viso sąrašo narių. Dažnai tie patys žmonės vadovavo miestui ir Kredito draugijai. Miesto galvos A. Vitartas bei J. Kasperavičius buvo draugijos tarybos pirmininkais, Vladislovas Eidrigevičius ir Edmundas Bžozovskis buvo išrinkti į draugijos tarybą. Labai panašiai yra ir su savivaldybės valdybos nariais, dauguma jų susiję su Panevėžio tarpusavio kredito draugija, joje dirbo ar buvo renkami į draugijos valdybą ir tarybą. Tarp Panevėžio tarpusavio kredito draugijos vadovų buvo ir stambiu dvarininku, tokiu kaip Vladislovas Bistramas ar Juozapas Meištavičius.

Daug labai aktyvių veikėjų turėjo ir kitos organizacijos. Paminėtina Panevėžio katalikų labdarių draugija, ilgą laiką vienijusi lietuvius ir lenkus, „Aido“ draugija, Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija, gausios Šv. Juozapo ir Šv. Zitos organizacijos. Jų kūrėjai bei lyderiai, dalyvavę daugelio organizacijų veikloje Mykolas Dūda, Sigizmundas Gradzinskis, Matas Grigonis, Mykolas Chodorovičius, Juozapas Kozakevičius, Teodoras Liudkevičius, Šachno Mer, Aleksandras Purickis, Isaak Rabinovičius, Karolis Ryglevskis, Juozas Stakauskas, Zigmantas Švoinickis, Motiejus Venclovas ir daugelis kitų.

XX a. pradžia sutampa su moterų dalyvavimo viešajame gyvenime pradžia Lietuvoje. Nors Panevėžyje jų veikė dar nedaug, bet tarp moterų buvo nemažai aktyvių ir visuomenės reikalams atsidavusių asmenybių. Tai paslaptinoji Gojna Bar, daugelio žydų organizacijų narė, kurios pavardę (galbūt iškraipydamas)

pamini tik J. Kozakevičius savo visuomenės veikėjų sąraše. Raša Rubinštein įkūrė ir vadovavo Žydžių mergaičių dviklasei keturmetei mokyklai, rūpinosi žydų ligoninės išlaikymu, dalyvavo Žydžių moterų draugijoje neturtingoms moterims remti, Žydų draugijoje neturtingiesiems išduoti beprocentes paskolas ir kitose organizacijose. Labai aktyvios moterys veikė lenkų organizacijose: Marija Liudkevičienė (ilgametė Panevėžio katalikų labdarių draugijos valdybos narė ir sekretorė, draugijos bibliotekos komiteto narė, Mergaičių gimnazijos globėjų tarybos narė, viena „Oświatos“ draugijos kūrėjų per davusi jai savo ir vyro asmeninę biblioteką ir ją tvarkiusi), taip pat Katalikų labdarių draugijos bei „Oświatos“ draugijos kūrėja, Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugijos narė Leonija Varttienė. Taipogi pirmosios Katalikų labdarių draugijos valdybos narė ir pirmininko pavaduotoja, tvarkiusi draugijos bibliotekos lenkiškas knygas, Mergaičių gimnazijos globėjų tarybos narė, slaptos lenkų pradinės mokyklos mokytoja, „Oświatos“ draugijos kūrėja Joana Zavišaitė. Aktyvumu šioms ponioms nenusileido ir lietuvaitei. Zofija Jakubauskaitė kartu su drauge Zofija Vieščiekaite atidarė vieną pirmųjų lietuviškų parduotuvių Panevėžyje, veikė Antrosios vartotojų bendrovės valdyboje, teikdavo garantijas lietuvių gaunamoms paskoloms Tarpusavio kredito draugijoje, dalyvavo Lenkų teatro ir muzikos draugijos bei įvairių lietuviškų organizacijų veikloje. Z. Vieščiekaite dar buvo Katalikų labdarių draugijos valdybos narė. Salomėja Stakauskaitė buvo „Saulės“ mergaičių mokyklų vedėja ir mokytoja, Labdarių draugijos bibliotekoje tvarkė lietuviškas knygas, dalyvavo „Aido“ draugijos veikloje. 1920 m. ji kartu su G. Petkevičaitė-Bite tapo Steigiamojo Seimo nare.

Nors bendrai moterys sudarė nežymią panevėžiečių veikėjų dalį, pavyko nustatyti tik trisdešimt dvi aktyvistes (tai 12 % visų veikėjų), bet ši trūkumą jos kompensavo savo dideliu aktyvumu, dalyvavimu daugelio draugijų veikloje, pasišventimu bendruomenės reikalams.

Panėvėžio visuomeniniame gyvenime dalyvavo kelios dešimtys apylinkių dvarininkų, kai kurie iš jų valdė labai stambius dvarus. Tarp įtrauktų į duomenų bazę jų yra 38 asmenys, sudarantys 14% visų visuomenės veikėjų. Dauguma dvarininkų dalyvavo žemės ūkio pažangą skatinusiose organizacijose – Panėvėžio parodų komitete, Panėvėžio olandiškų galvijų veisimo komitete, kurio nariai augino geriausius Lietuvoje galvijus. Parodų komitetas organizuodavo Panėvėžio žemės ūkio parodas. Tai buvo svarbiausias šio profilio renginys Kauno gubernijoje ir didžiausias metų renginys Panėvėžyje¹⁷. Šio plataus užmojo pagrindinis organizatorius buvo Lavėnų ir Niurkoniu dvarininkas Juozapas Kožakovskis. Kai kurie dvarininkai dalyvavo Lenkų dramos ir muzikos draugijos veikloje, Mamenčių dvaro savininkas Adolfas Tovginas jai nuo 1912 m. vadovavo. Turtuolis Troškūnų dvarininkas ir pramonininkas Stanislovas Montvila miesto visuomenės kultūrinėms reikmėms perdarė įrengtą pastatą.

Didžiulis iššūkis laukia istoriko, kai reikia prabilti apie miestiečių tautybes XX a. pradžioje. Sunkumai kyla ne tik dėl šaltinių, o ir dėl pačios to meto visuomenės būklės. Esmė tame, kad daugelis to meto miestiečių lietuvių ir lenkų patys dar nebuvo galutinai apsisprendę dėl savo tautinės tapatybės. Todėl bet kokios išvados čia gali būti tik apytikrės. Mūsų tyrimo atveju šaltiniai ypač nekalbūs. Dokumentais įrodoma tik trisdešimt devynių, tai yra 14,7% visų visuomenės veikėjų tautybė. Tarp jų 24 lietuviai (9% tarp visų veikėjų), 11 lenkai (4,1% tarp visų veikėjų), 3 rusai (1,1% tarp visų veikėjų) ir 1 vokietis (0,37% tarp visų veikėjų) ir nei vieno žydo. Apie likusių 227 (85,3%) Panėvėžio visuomenės veikėjų tautinę tapatybę šaltiniai atkakliai tyli.

Yra paprastas, bet rizikingas ir netikslus būdas kai kurių

¹⁷ ASTRAMSKAS, A. Panėvėžio žemės ūkio parodos. *Musų praeitis*, 1997, nr. 5, p. 73–81.

veikėjų tautybę nustatyti pagal jų biografijas ir įvairius kitus pozymius. Juk aišku, kad dauguma pravoslavų bus rusai (su išimtimis, pvz.: į lentelę įtrauktas pravoslavas Konstantinas Komaras yra lenkas. Su kokia tautybe save XX a. pr. tapatino pravoslavas teisininkas Pranas Dauguvietis, dirbęs cariniame teisme, yra neįmanoma nuspėti), visi judėjai bus žydai (išskyrus karaimus), kartais jų identifikavimą palengvina vardai ir pavardės. Pagal vardus ir pavardes jokiu būdu negalima atskirti lietuvių, lenkų ir rusų, nes dokumentuose dažnai naudojamos surusintos bei sulenkintos jų formos, o jas bandant atstatyti galima labai suklysti. Dalį tautybių, dažniausiai lietuvius ir lenkus, galima identifikuoti pagal jų veiklą, ypač vėlyvesnę. Juk „Oświatos“ draugijos steigėjai, ko gero, priskirtini lenkams, o Mindaugo pulko savanoriai – lietuviams. Naudojantis šiuo metodu ir elgiantis labai atsargiai, remiantis tik patikimais biografijų faktais ir atmetant bent kiek abejotinus variantus, galima nustatyti dar 124 asmenų (tai 46,8% visų sąrašo narių) tautinę tapatybę. Tarp jų 38 lietuviai, 36 lenkai, 33 žydai, 11 rusų ir 6 vokiečiai.

Taigi, asmenų, kuriems pasinaudojant abiem būdais galima nustatyti tautybę, susidaro ne tiek ir mažai – 163 žmonės, arba 61,5% visuomenės veikėjų. Tarp jų 62 (38%) lietuviai, 47 (29%) lenkai, 33 (20%) žydai, 14 (8,5%) rusai, 7 (4,5%) vokiečiai.

Ko gero, nustatant tautybes remiantis ne dokumentais, o faktų interpretacijomis, nepavyko išvengti klaidų, savo paklaidą įnešę ir aptartas šaltinių tendencingumas. Bet bendriausią išvadą suformuoti galima užtikrintai: XX a. pradžioje tarp Panevėžio visuomenės veikėjų gana lygiomis proporcijomis vyravo trijų tautybių atstovai – lietuviai, lenkai ir žydai. Tvirtinimai apie besalyginį lenkų ar žydų dominavimą, o lietuvių bejegiškumą visuomeniniame gyvenime neturi pagrindo. Tarp visų tautybių žmonių buvo pasiekusių aukštus postus Panevėžyje ir Rusijos valstybinėse institucijose.

Šio tyrimo objektu jokiu būdu néra žmonių veiklos vertinimas ir autorius nuo to stengési kuo labiau atitolti. Tačiau turimi duomenys kategoriski: vieniems žmonėms veikla miesto bendruomenės naudai yra viso gyvenimo prasmė, kitiems tai tik trumpas, ryškesnis ar blankesnis stabtelėjimas likimo skirtoje stotelėje „Panevėžys“. Kai kurie Panevėžio visuomenės veikėjai nesitenkino lokaliniu vaidmeniu ir pasieké įspūdingų aukštumų. Kunigai Povilas Korzonas ir Kazimieras Šaulys bei slaptas lietuvių mokytojas Juozas Kubilius panevėžiečiams atstovavo Didžiajame Vilniaus Seime 1905 m., Samuelis Landau ir Salomėja Stakauskaitė buvo išrinkti į Lietuvos Steigiamąjį Seimą 1920 m. Valstietis iš Plukių kaimo Antanas Kupstas išrinktas į antrąją carinę Valsybės Dūmą 1907 m., Kazimieras Zaviša atstovavo Kauno guberniją trečiojoje Valstybės Dūmoje 1907–1912 metais. Teisininkas ir aktyvus įvairių panevėžietiškų organizacijų veikėjas Naftalis Fridmanas buvo išrinktas į trečiąją ir ketvirtąją Valstybės Dūmą, dirbo ten 1907–1917 m. ir buvo vienas iš nedaugelio žydų atstovų Valstybės Dūmoje, aktyviai gyné jų teises, buvo Steigiamojo Seimo narys.

Pateikta XX a. pradžios Panevėžio visuomenės veikėjų panorama yra gana salygiška, nors tikimės, kad šio tyrimo rezultatai bus naudojami apibendrinimams bei tolesniems ir išsamesniems tyrimams. Ko gero, stipriausioji darbo pusė yra pateikiamas sudarytas visuomenės veikėjų sąrašas. Jis, nors ir netobulas, bet labai pravartus greitai informacijos apie miesto istorijos herojus paieškai. Jei šis straipsnis paskatins diskusijas ar išsamesnius Panevėžio visuomenės lyderių biografijų ir veiklos tyrimus, autorius džiaugsis pasiekęs vieną iš savo tikslų.

PANEVĖŽIO VISUOMENĖS VEIKĖJAI XX A. PRADŽIOJE

- 1. Aižinas¹** *Antanas 1866-1938²* Knygnešys. Kozakevičiaus sąrašas.³
- 2. Aleliūnas P.** Antrosios vartotojų draugijos valdybos narys. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 27.
- 3. Andrašiūnas K.** Antrosios vartotojų draugijos valdybos narys. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 27.
- 4. Andrževskis Henrikas, Prano**, miesto gydytojas, bajoras, lenkas⁴, Ramygalos g.⁵. Išrinktas iš miesto dūmą 1912 10 13 ir 1913 04 27, 1914 m. PTKD⁶ tarybos narys. 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 138 ; Maksimaitienė, 2003, p. 142.
- 5. Antanaitis Jurgis.** Pagrindinis lietuviškų vakarų organizatorius 1905 m., 1905 rengė ir vadovavo spektaklio „Amerika partyje“ pastatymui Panevėžyje, nuo 1907 m. „Aido“ valdybos pirmininko pavaduotojas. Maksimaitienė, 2003 p. 200–201; Gaidelienė, 2003, p. 258.
- 6. Antonovičius Valerijus, Juozapo**, lenkas, bajoras, Soboro g., Birželių dvaras⁷. Išrinktas iš miesto Dūmą 1903 09 23, 1908 03 29 ir

¹ Pavidės rašomas taip, kaip rašyba nusistovėjusi lietuvių kalboje. Jei yra kiti rašybos variantai, jie pateikiami šalia. Jei pavidės ir vardų rašyba šaltiniuose įvairuoja, pateikiami visi variantai. Jei pavidė iš šaltinio publikuojama pirmą kartą, paliekama originali rašyba.

² Kursyvu pateikiamos informacijos šaltinis – Panevėžio seniųjų Šv. Petro ir Povilo bažnyčios kapinių antkapiniai paminklai

³ Taupant vietą sąraše nurodoma tik šaltinio pirmasis žodis ar autorius pavidė su data, pilnas šaltinių sąrašas pateikiamas po viso sąrašo.

⁴ Nurodomos tik tų asmenų tautybės, kurios pateikiamos šaltinyje.

⁵ Nurodoma gatvė, kurioje buvo asmeniu priklausanti nekilnojama nuosavybė (dažniausia gyvenamasis namas). Naudojami autentiški gatvių pavadinimai, šiuo metu jie atitinka: Soboro ir Marijos gatvės – Smetonos g.; Šeduvos g. – Vasario 16-osios g.; Bajorų g. – Respublikos g.; Vladimiro g. – Klaipėdos g.; Daugėlos sk. – Perkūno g.; Turgaus a. – Laisvės a.; Vaistinės g. – Elektros ir Laisvės a. šiaurinė dalis; Boguševičiaus – Birutės g.; Jurgio – Danutės ir Vaižganto g.; Alaus g. – Topolių g. Taupant vietą sąraše šaltinis nenurodomas. Šaltinis: 1912 m. rinkėjų sąrašas [rankraštis]. LVIA, f. 1567, ap. 1, b. 1840, lap. 10–25; 1912 m. žydų rinkėjų sąrašas [rankraštis]. LVIA, f. 1567, ap. 1, b. 1840, lap. 72–84.

⁶ PTKD – Panevėžio tarpusavio kredito draugija.

⁷ Dvarininkams priklausantys dvarai nurodomi pagal šaltinį: Kauno žemės ūkio draugijos narių sąrašas. Журнал общего собрания Ковенского общества сельского хозяйства. 1909, 16 и 17 февраля.

1912 10 13, Dūmos švietimo komisijos narys, Mergaičių gimnazijos globėjų tarybos narys. Realinės mokyklos moksleivių šelpimo draugija, Panevėžio inteligenčių visuomeninis klubas. Kauno žemės ūkio draugijos narys. PTKD valdybos narys nuo 1902 m., valdybos pirmininkas nuo 1912 m., laikinai einantis pirmininko pareigas nuo 1913 m. Ugniausienė draugijos valdybos pirmininko pavaduotojas. 1903 m. sąrašas; 1912 m. sąrašas; Ковенские, 1908; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 60, 82, 124, 138; t. 4, p. 139, 169; Журнал, 1909; Astramskas, 2008.

7. Antoševskis Kazimieras, Kazimiero, gydytojas, lietuvis. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23 ir 1908 03 29, Dūmos švietimo komisijos narys. Pirmasis Panevėžio gydytojų draugijos, įsteigtos 1898 m., vadovas. Panevėžio sodininkystės draugija. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; Kozakevičiaus sąrašas; Astramskas, 2003, p. 122; Astramskas, 2008; Maksimaitienė, 2003, p. 220.

8. Bajariūnas B. Šv. Juozapo draugijos valdybos narys. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25.

9. Balčas St. „Aido“ artistų-mėgėjų kuopos valdybos narys, „Aido“ valdybos narys ir choro įkūrėjas 1912 m. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25; Gaidelienė, 2003, p. 259, 262.

10. Balčas VI. „Aido“ choro dirigentas. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25.

11. Balčas Justinas, Silvestro. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23. 1903 m. sąrašas.

12. Balčikonis Jonas, Prano, miestietis, lietuvis, PTKD kasininkas. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23, 1908 03 29 ir 1912 10 13. Antrosios vartotojų draugijos valdybos narys, Panevėžio žemės ūkio parodų komiteto sekretorius, Olandiškų galvijų auginimo komiteto narys. Panevėžio ugniausienė draugija, Kauno žemės ūkio draugija. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; 1912 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2 p. 63, 124, 230.

13. Balčikonis Pranas, Kazimiero, valstietis, lietuvis, Ramygalos g. Išrinktas kandidatu į miesto Dūmos narius 1903 09 23,

Dūmos nariu 1908 03 29. Dūmos galvos pavaduotojas. Realinės mokyklos moksleivių šelpimo draugija, Panevėžio miesto Dūma, Panevėžio sodininkystės draugija, Panevėžio katalikų kapinių įrengimo komitetas. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; Kozakevičiaus sąrašas; Astramskas, 2003, p. 190.

14. Balčiūnas J., lietuvis, miestietis. Išrinktas į miesto Dūmą 1913 04 27. 1913 m. sąrašas.

15. Berlinas Chaimas, Iciko, Ukmergės g. PTKD tarybos narys 1902 m. Kozakevičius, t. 2, p. 81.

16. Bieliauskaitė O. „Darbo“ draugijos valdybos narė. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 27.

17. Biliūnas Jonas, rašytojas. LSDP veiklos organizatorius, 1902 m. kaltintas karikatūrų platinimu. Maksimaitienė, 2003, p. 248.

18. Birmontas Juozas, Varšuvos konservatorija, nuo 1881 m. vargonavo Panevėžyje. Vadovavo įvairiems Panevėžio chorams, 1904 m. Panevėžio parodoje jo choras sudainavo lietuviškų dainų. Maksimaitienė, 2003, p. 200; Gaidelienė, 2003, p. 257, 262.

19. Birulia Konstantinas, Inokentijaus, Liaudies mokyklų inspektorius, rusas, Soboro g. Išrinktas į miesto Dūmą 1908 03 29, 1912 10 13 ir 1913 04 27. Panevėžio sodininkystės draugija, Panevėžio inteligenčių visuomeninis klubas. Ковенские, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Astramskas, 2003, p. 191.

20. Bistramas Vladislovas, Karolio, Bistrampolio dvaras. PTKD tarybos narys nuo 1902 m., Panevėžio olandiškų galvijų veisimo komiteto narys, Kauno žemės ūkio draugijos narys. Kozakevičius, t. 2, p. 81; Журнал, 1901, 1909.

21. Bistramas Karolis, Vladislovo, Uptytės dvaras. PTKD valdybos narys nuo 1913 m., einantis PTKD tarybos pirmininko pareigas nuo 1913 m. II pusmečio, 1914 02 23 išrinktas PTKD valdybos pirmininku. 1910 m. Panevėžio parodų komiteto narys, atsakingas už valstiečių arklius. Kozakevičius, t. 2, p. 124, 133, 202; t. 4, p. 104–106 (komiteto leidinys).

- 22. Bortkevič Aleksandras, Benedikto.** Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23. 1903 m. sąrašas.
- 23. Bortkevičius Tomašas, Aleksandro,** lenkas, bajoras, m. 1936 m., Jurgio g. Išrinktas į miesto Dūmą 1908 03 29, 1912 10 13 ir 1913 04 27. Ковенские, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2 p. 236.
- 24. Braždis Antanas.** Kandidatas į pirmąjį „Saulės“ valdybą. Stakauskas, t. 2, p. 18.
- 25. Braždytė Malvina,** gydytojo M. Venslovo žmona. Pirmosios „Saulės“ draugijos valdybos narė, pripažinta „Aido“ artistė. Stakauskas, t. 2, p. 18; Gaidelienė, 2003, p. 259.
- 26. Bregovskis Isakas (Izaokas, Icykas), Volfo,** prekyba miško medžiaga, rasinę vyno gamykla, Turgaus a. Paskirtas į miesto Dūmą 1903, 1908 m. Žydų ligoninė, Panevėžio miestiečių valdyba. Ilgametis PTKD valdybos narys ir direktorius. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; Гуковский, 1904, c. 112; Kozakevičius, t. 2, p. 59, 82, 138, 230.
- 27. Butrimas Nikodemas,** Jotainių dvaras. PTKD valdybos pirmininkas nuo 1889 m., tarybos pirmininkas nuo 1902 m., Panevėžio miesto bankas. Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 57, 81.
- 28. Bžozovskis Edmundas, Aloizo, m. 1905 m.** vaistininkas. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23, Miesto galva 1904–1905 m., PTKD tarybos narys nuo 1902 m. 1903 m. sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 81; Maksimaitienė, 2003, p. 138–141.
- 29. Cemnolonskis Liudvikas,** Godžios dvaras, Vabalninko parapija. PTKD revizijos komisija nuo 1914 m.. Kauno žemės ūkio draugijos narys. Kozakevičius, t. 2, p. 138; Журнал, 1909.
- 30. Čepulis Pranciškus,** Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vikaras, Panevėžyje kunigavo 1909–1912 m. Panevėžio katalikų labdarių draugijos iždininkas, „Saulės“ draugijos pirmosios valdybos narys, „Blaivybės“ draugijos Panevėžio skyrius, organizavo slaptus mokytojų kursus. Kozakevičiaus sąrašas; Stakauskas, t. 2, p. 5, 16, 18; Gaidelienė, 2003, p. 246.

- 31. Čerkesas Juozas 1884–1949.** „Aido“ sekretorius nuo 1907 m., „Blaivybės“ draugijos pirmininko pavaduotojas, „Aido“ vaidintojas. Panevėžio kalendorius, 1914 m. p. 25; Gaidelienė, 2003, p. 258, 259.
- 32. Čirickis Andrejus, Mataušo (Czyrycki Andrzej), 1872–1947,** grafo Aleksandro Tiškevičiaus patikėtinis, Soboro g. Panevėžio apšvietimo elektra komitetas, Lietuvių klubas „Vienybė“, kandidatas į Ugniagesių draugijos valdybą. Kozakevičius, t. 4, p. 169; Kozakevičiaus sąrašas; Maksimaitienė, 2003, p. 185.
- 33. Dambrovskis Ignatijus, Adomo,** miestietis. Išrinktas į miesto Dūmą 1912 10 13 ir kandidatu į miesto Dūmą 1913 04 27. 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas.
- 34. Daugelienė Ona,** iš bajorų, gimnazija. „Blaivybės“ draugijos valdybos narė, „Saulės“ draugijos pirmosios valdybos narė, Šv. Zitos draugija. Panevėžio kalendorius 1914 m. p. 25; Stakauskas T. 1, p. 62, T. 2, p. 18.
- 35. Dauguvietis Pranas,** teisininkas. Panevėžio sodininkystės draugija, Panevėžio inteligenčių visuomeninis klubas. Kozakevičiaus sąrašas.
- 36. Daukšaitė E.** „Darbo“ draugijos valdybos narė. Panevėžio kalendorius 1914 m., p. 27.
- 37. Dembo Ycik, Orielio,** prekybininkas, Ramygalos g. Stačiatikių labdaros draugija, žydų draugija „Cheder kloli“. Гуковский, 1904; Kozakevičiaus sąrašas.
- 38. Denisovas Vladimiras, Fiodoro.** Ugniagesių draugijos komandos viršininkas, lietuvių klubas „Vienybė“. Kozakevičius, t. 4, p. 129, 139, 169; Kozakevičiaus sąrašas.
- 39. Diržytė-Naginskienė Adelė,** mokytoja. „Darbo“ draugijos valdybos narė, Katalikų labdarių draugijos bibliotekoje tvarkė lietuviškas knygas. Panevėžio kalendorius 1914 m., p. 25, 27; Draugas, 1915, p. 53; Gaidelienė, 2003, p. 224, 254.
- 40. Dovgvičius Janas, Felikso (Dogwillo Jan), 1868–1911 m.** Murovannij Dvor dvaras. 1910 m. Panevėžio parodų komiteto narys,

atsakingas už naminius gyvulius ir paukščius, žemdirbystės ir pienininkystės produktus. Kozakevicius, t. 4, p. 104–106.

41. Domaševičius Petras, Zigmo, bajoras, lietuvis, Soboro g. Išrinktas kandidatu į miesto Dūmos narius 1903 09 23, išrinktas į miesto Dūmą 1908 03 29, Miesto galvos pavaduotojas nuo 1899 m., atsisakė pareigų 1901 m. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; Maksimaitienė, 2003, p. 137.

42. Dūda Mykolas Jurgio, inžinierius technologas, pramoninės, lietuvis, įmonė Ukmergės g. Išrinktas į miesto Dūmą 1912 10 13 ir 1913 04 27. Pirmasis Miesto banko direktorius, PTKD tarybos narys, „Saulės“ draugijos valdybos narys, Šv. Stanislovo bažnyčios statybos komitetas, Miestiečių valdyba, Panevėžio katalikų kapinių įrengimo komitetas. 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2 p. 133, 138; Stakauskas, t. 1, p. 43 ; Astramskas, 2003, p. 179; Maksimaitienė, 2003, p. 245.

43. Dūdienė M. Katalikų labdarių draugijos valdybos narė. Panevėžio kalendorius 1914 m., p. 27.

44. Eidrigevičius Vladislovas, Mykolo, bajoras, Nevėžininkų dvaras, Vladimiro g. Miesto galva 1895–1904, 1905–1909 m. PTKD tarybos narys, Panevėžio parodų komiteto, Kauno žemės ūkio draugijos narys. Maksimaitienė, 2003, p. 137–141; Kozakevičius, t. 2 p. 81; t. 4, p. 60; Журнал, 1909.

45. Eriško Timoféjus, Afanasijaus. Ugniaigesių draugijos komandos viršininko antrasis padėjėjas. Kozakevičius, t. 4, p. 169.

46. Erza Šlomo (rabinas?). Dirbo Panevėžio ješivoje, žymus mokslininkas. Zeifaitė, 2000.

47. Faljevas I. D., karininkas. Ust-Dvinsko pulko štabs-kapitanas, stačiatikių kapinių tvarkymo iniciatorius ir organizatorius. Гуковский, 1904.

48. Faljeva Lidija, Piotro, Marijos mergaičių mokyklos auklėtoja, direktoriė. Stačiatikių labdaros draugija. Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevicius, t. 3, p. 56; Gaidelienė, 2003, p. 216.

49. Feigenzonas Naftalis, pirmasis Panevėžio spaustuvininkas. 1880 m. atidarė pirmąjį spaustuvę mieste, šalia jos knygyną, 1885 m. – biblioteką. Pirmojo Panevėžio laikraščio „Naš krai“ (1914 m.) leidėjas. Panevėžio skolinamoji-taupomoji bendrovė. Kozakevičiaus sąrašas ; Gaidelienė, 2003, p. 247, 250–251.

50. Fridmanas Naftalis, Marko, g. 1863 m., žydas, teisininkas, S. Peterburgo universiteto teisės fakultetas, Bajorų g. Paskirtas į miesto Dūmą 1903, 1907 m.. Išrinktas į trečiąjį Valstybės Dūmą 1907 m., į ketvirtąjį – 1912 m., dirbo jose iki 1917 m., Steigiamojo Seimo narys, PTKD tarybos narys, Panevėžio skaitymo mylėtojų draugija, Panevėžio sodininkystės draugija. 1903 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 59, 81, 124, 138; Astramskas, 2003, p. 132; Gaigalaitė, 2006, p. 110, 234.

51. Fridmanas Bernardas, Andriejaus, Bajorų g.. Panevėžio inteligenčių visuomeninis klubas, Lietuvių klubas „Vienybė“. Kozakevičiaus sąrašas; Maksimaitienė, 2003, p. 159.

52. Fridrikson, gydytojo žmona. Liaudies labdaros valgyklos steigėja 1902 m.. Гуковский, 1904; Gaidelienė, 2003, p. 265.

53. Gabiec Ilja, Francevič, Mokytojų seminarijos ir Realinės mokyklos rankdarbių mokytojas. Realinės mokyklos moksleivių šelpimo draugija, Taupomoji kasa Realinės mokyklos mokiniams. Kozakevičiaus sąrašas ; Kozakevičius, t. 3, p. 52, 57.

54. Gajgo Vasilij. Taupomoji kasa prie pašto kontoros. Kozakevičiaus sąrašas.

55. Gavronskij Liba, žymaus arbato firmos savininko Visotskio duktė. Panevėžio ješivos įkūrimo (įkurta 1909 m.) fondo vadovė. Yra labai didelių abejonių, ar tikrai ji gyveno Panevėžyje. Gaidelienė, 2003, p. 225.

56. Gembskis Teodoras, Antano, bajoras, Bajorų g. Išrinktas kandidatu į miesto Dūmą 1908 03 29 ir 1912 10 13. Ковенские, 1908; 1912 m. sąrašas.

57. Gerke M. E. Realinės mokyklos neturtingų mokinių šelpimo

draugijos įkūrėjas (1897 m., pirmoji formali labdaros organizacija mieste). Гуковский, 1904; Gaidelienė, 2003, p. 264

58. Germonius (Germaniusas) Karlas, Karlo, Realinės mokyklos prancūzų k. mokytojas, Vladimiro g. Mergaičių gimnazijos Globėjų tarybos narys. Kozakevičius, t. 3, p. 57; Astramskas, 2008.

59. Gojna Bar. Žydžių moterų draugija neturtingoms moterims remti, Žydų draugija neturtingiems išduoti beprocentes paskolas, Panevėžio skaitymo mylėtojų draugija, Panevėžio dailės mylėtojų draugija, Panevėžio skolinamoji-taupomoji bendrovė. Kozakevičiaus sąrašas.

60. Golombek Azrijel (Izraelis), gydytojas. Žydų ligoninė, Žydų draugija ligoniams remti, Žydų draugija neturtingiesiems išduoti beprocentes paskolas, Panevėžio skaitymo mylėtojų draugija, Panevėžio dailės mylėtojų draugija. Kozakevičiaus sąrašas; Astramskas, 2003, p. 121.

61. Golubovičius J. J., miestietis. Išrinktas kandidatu į miesto Dūmą 1913 04 27. 1913 m. sąrašas.

62. Gorbačevska-Verchoustinska. Privačios 2 klasių mergaičių mokyklos savininkė, 1904 m. bandė steigti mergaičių progimnaziją. Maksimaitienė, 2003, p. 220.

63. Grabys Jonas, kunigas. Pirmos „Saulės“ draugijos valdybos narys. Stakauskas, t. 2, p. 18.

64. Gradzinskis Sigizmundas (Zigmantas), Valerijaus, inžinerius, Austro-Vengrijos pilietis. Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugijos vadovas, 1914 m. PTKD priėmimo komiteto narys. Panevėžio katalikų kapinių įrengimo komitetas. Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 63, 138, 175.

65. Gradzinskaja Michalina. Kandidatė į Mergaičių gimnazijos globėjų tarybą, dirbo kartu su tikraisiais nariais. Astramskas, 2008.

66. Granevičius Zelikas, Motko?, pirklys, pramonininkas, m. 1929 m., Bajorų g., taip pat įmonė Kranto g. PTKD tarybos narys nuo 1913 m. Kozakevičius, t. 2, p. 60, 124, 138, 234; Maksimaitienė, 2003, p. 153; Гуковский, 1904.

- 67. Grigoliūnas (Grigaliūnas) Juozapas, Andriaus**, valstietis, m. 1918 m. Sodų g. Išrinktas kandidatu į miesto Dūmą 1908 03 29 ir 1913 04 27. Ковенские, 1908; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 236.
- 68. Grigonis Matas**, Katalikų labdarių draugijos pradinės mokyklos mokytojas. Panevėžio katalikų labdarių draugija, Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija. Aktyvus „Aido“ veikėjas, režisierius ir aktorius, „Aido“ artistų-mégėjų kuopos komiteto pirmininkas, Katalikų labdarių draugijos bibliotekoje tvarkė lietuviškas knygas. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25; Draugas, 1915, p. 53; Kozakevičiaus sąrašas; Gaidelienė, 2003, p. 254, 259.
- 69. Grinkevičius Kazys**. Lietuvių klubas „Vienybė“. Kozakevičiaus sąrašas.
- 70. Gubovičius Juozapas, Jono**, lietuvis, miestietis, m. 1922 m. Ukmergės g. Išrinktas į miesto Dūmą 1908 03 29 ir 1912 10 13. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 236.
- 71. Gurjan Majer (Mer)**, Ramygalos g. Žydų ligoninė, Žydų draugija neturtingiems vaikams globoti, Panevėžio skolinamoji-tau-pomoji bendrovė, žydų draugija „Cheder kloli“. Kozakevičiaus sąrašas.
- 72. Gurtjov Nikolaj**. Realinės mokyklos moksleivių šelpimo draugija, Panevėžio sodininkystės draugija. Kozakevičiaus sąrašas.
- 73. Gurvič Izraelis Noel, Elijašo**, pramonininkas, įmonė Šeduvos g. Žydų ligoninė, žydų draugija „Cheder kloli“. Kozakevičiaus sąrašas; Maksimaitienė, 2003, p. 151, 176.
- 74. Gurvič Jokūbas (Jakov), Abraomo**, pramonininkas. Žydų ligoninė, Žydų draugija neturtingiems vaikams globoti. Ugniaige-sių draugijos valdybos narys, kasininkas, PTKD revizijos komisijos narys nuo 1913 m. Гуковский, 1904; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 124, 138; t. 4, p. 139.
- 75. Holsthauzenas-Holsteinas Henrikas, Juozapo**, baronas, Montegališkių dvaras, Biržai. Panevėžio parodų komiteto narys 1910 m. Kozakevičius, t. 4, p 104–106; Astramskas, 1997.

- 76. Chazenas Ovsijus, Lazerio.** Ugniagesių draugijos ūkvedys. Kozakevičius, t. 4, p. 169.
- 77. Chodorovičius Mykolas** (1840–1908 m. rugėjė 27 d.) Panevėžio Šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonas nuo 1869 m., garbės kanauninkas 1889 m. Šv. Petro ir Povilo bei Šv. Stanislovo bažnyčių statytojas. Jam klebonaujant įsteigtos Šv. Juozapo, Šv. Zitos, „Blaivybės“ draugijos. Miesto Dūmos narys, vadovavo PTKD. Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 1, p. 142–143.
- 78. Jablonskis Jonas, Jono,** lietuvis, kalbininkas, atvyko į Panevėžį 1906 m., išvyko 1908 m. vasarą. Išrinktas į miesto dūmą 1908 03 29, „Aido“ draugija. Ковенские, 1908; Kozakevičiaus sąrašas; Gaidelienė, 2003, p. 225, 236.
- 79. Jablonskienė Konstancija,** J. Jablonskio žmona. Aktyvi „Aido“ vaidintoja. Gaidelienė, 2003, p. 259.
- 80. Jakaitis Jonas.** Šv. Stanislovo bažnyčios vargonininkas, choro organizatorius ir vadovas. Kozakevičius, t. 1, p. 150; Aleknaitė-Bieliauskienė, 2008.
- 81. Jakubauskaitė Zofija,** prekybininkė, m. 1918 m. Antrosios vartotojų draugijos valdybos narė, PTKD narė, aktyvi lietuvių judėjimo dalyvė. Garantuodavo lietuvių gaunamas paskolas PTKD ir Vartotojų draugijoje. Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 27; Гуковский, 1904; Kozakevičiaus sąrašas; Stakauskas, t. 1, p. 62, 77, 78.
- 82. Janonis,** ūkininkas iš Plukių kaimo. Katalikų labdarių draugijos pirmoji valdyba. Stakauskas, t. 2, p. 5.
- 83. Jonuškevičius Boleslovas, Mato,** miestietis, lietuvis, m. 1921 m., Jurgio g. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23 ir 1908 03 29. Miesto banko direktoriaus pavaduotojas nuo 1911 06 21. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 236; Maksimaitienė 2003, p. 245.
- 84. Janulaitytė Julija.** 1904 m. padėjo rengti pirmą lietuvišką vaidinimą, platino lietuvišką spaudą, atsišaukimus, 1902 m. žan-

darų laikyta labai abejotino patikimumo asmenybe. Maksimaitienė, 2003, p. 200, 209, 24.

85. Jasenskis Henrikas, Julijaus, Nevėžininkų dvaras. 1910 m. Panevėžio parodų komiteto narys. Kozakevičius, t. 4, p. 104–106 (komiteto leidinys).

86. Jasenskis Jan, Nevėžininkų dvaras, m. 1926 m. PTKD tarybos narys 1898 m., Kauno žemės ūkio draugijos narys. Kozakevičius, t. 2, p. 151, 236; Журнал, 1909.

87. Jasenskis Sigizmundas, Voicecho, Paliesės dvaras. 1910 m. Panevėžio parodų komiteto narys atsakingas už žemės ūkio mašinas ir įrankius. Kozakevičius, t. 4, p. 104–106 (komiteto leidinys).

88. Jasenskis Voicehas, Paliesės dvaras. Komisijos, besirūpinančios mergaičių gimnazijos steigimu, narys. Kauno žemės ūkio draugijos narys. Kozakevičius, t. 3, p. 21; Журнал, 1909; Astramskas, 2008.

89. Jasinkis Adomas, Sigizmundo, miestietis, Ramygalos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23. Šv. Stanislovo bažnyčios statybos komitetas. 1903 m. sąrašas; Stakauskas, t. 1, p. 43.

90. Jasinskis Jonas, Ignas, lietuvis, miestietis. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23 ir 1908 03 29. Lietuvių klubas „Vienybė“. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; Kozakevičiaus sąrašas.

91. Jasinskis Jurgis (Georgijus), Antano, miestietis, Alaus g. Išrinktas į miesto Dūmą 1912 10 13 ir 1913 04 27. PTKD vyriausiasis buhalteris. 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 230.

92. Jasinskis Kasparas, Mykolo, miestietis, lietuvis, m. 1930 m., Ramygalos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23 ir 1913 04 27, be to išrinktas kandidatu į miesto Dūmą 1908 03 29 ir 1912 10 13. Panevėžio katalikų kapinių įrengimo komitetas. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 236.

93. Jasinskis Leonas, Dionizo, miestietis. Išrinktas kandidatu į miesto Dūmą 1908 03 29, 1912 10 13 ir 1913 04 27. Ковенские,

1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas.

94. Jasiukaitis Konstantinas, rašytojas. 1907 m. trumpai (keletą mėnesių) gyveno Panevėžyje, apie tai paliko trumpus atsiminimus. Jasiukaitis K. Rinktinė, V., 1984, p. 296; Petrulienė, 2002.

95. Jieryško Nikolajus, Panevėžio kalėjimo viršininko padėjėjas. Ugniagesių draugijos komandos vado pavaduotojas. Kozakevičius, t. 4, p. 129.

96. Joffe Hirš. Žydų draugija „Cheder kloli“. Kozakevičiaus sąrašas.

97. Jonuška Vincas, 1895–1926. Realinės mokyklos ateitininkų organizatorius. Gaidelienė, 2003, p. 236.

98. Judickis Ignas, Karlo, miestietis. Išrinktas kandidatu į miesto Dūmą 1912 10 13. 1912 m. sąrašas.

99. Juzėla P. „Saulės“ draugijos revizijos komisijos narys. Stakauskas, t. 2, p. 18.

100. Kabelis Juozapas Juozo, 1861–1928, lietuvis, miestietis, Ramygalos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1908 03 29, 1912 10 13 ir 1913 04 27. Kovenskie, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 236.

101. Kacenelenbogenas Urija. Rašytojas, pirmojo Panevėžio laikraščio „Naš krai“ redaktorius. Gaidelienė, 2003, p. 250.

102. Kahanemanas R. J. Panevėžio rabinas nuo 1919 m., Panevėžio ješivos vadovas. Zeifaitė, 2000.

103. Kaizerlingas Erichas (Keyserling Eryk), Hugo, grafas, Staniūnų dvaras, m. 1932 m. Panevėžio parodų komiteto narys, Panevėžio olandiškų galvijų veisimo komiteto pirmininko pavaduotojas, Kauno žemės ūkio draugijos narys, PTKD narys. Журнал, 1905, 1909; Kozakevičius, t. 2, p. 324, t. 4, p. 60, 104–106 (komiteto leidinys).

104. Kasperavičius (Kasperovič) Jonas, Benedikto, lenkas, bajoras, m. 1913 06 28, Daugėlos skersgatvis. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23, 1908 03 29, 1912 10 13 ir 1913 04 27. Dūmos galva nuo 1910 m. pradžios iki mirties. PTKD kasininkas, nuo 1912 m. tarybos pirmininkas, vėliau ir valdybos pirmininkas.

Ugniagesių draugijos valdybos narys, Panevėžio miesto bankas, Kauno žemės ūkio draugija, Panevėžio apšvietimo elektra komitetas. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 60, 81, 124; t. 4. p. 169; Maksimaitienė, 2003, p. 142.

105. Kasperūnas, dvasininkas, Panevėžyje kunigavo apie 1902–1912 m. Priklausė Katalikų labdarių draugijos bibliotekos komitetui. Gaidelienė, 2003, p. 246, 254.

106. Katedė V., vaistininkas. Vienas „Aido“ kūrėjų, valdybos narys, vaidintojas. Panevėžio kalendorius, 1914 m., p. 25; Maksimaitienė, 2003, p. 201.

107. Kenigsbergas A. D. PTKD tarybos narys. Kozakevicius, t. 2 p. 81, 133, 138.

108. Kerbedis Mykolas. Inžinierius, 1911 m. mirdamas testamentu paliko 45 000 Lt mokiniams šelpti, procentai iš šios sumos turėjo būti skiriami 6 stipendijoms (apie 300 rub.) Panevėžio apskrities neturtingiems bajorams katalikams. Gaidelienė, 2003, p. 243.

109. Kerbedis Valerijonas, Ipolito, Naudvario dvaras. Panevėžio olandiškų galvijų veisimo komiteto narys. Журнал, 1902.

110. Kerbedis Vladislovas, Traupio dvaras, 1863 m. sukilio dalyvis, m. 1912 m. 1912 m. testamentu visą savo kilnojamajį turtą paskyrė žemės ūkio darbininkų ligoninei Panevėžyje statyti (apie 200 000 rub.). Kauno žemės ūkio draugijos narys. Kozakevičius, t. 3, p. 28; Astramskas, 1997; Журнал, 1909.

111. Kisinas Izraelis (Borisas), Naumo, Ramygalos g. Ugniagesių draugijos komandos viršininko padėjėjas. Kozakevičius, t. 4, p. 169.

112. Kličmanas Vladislovas, Antano, lietuvis, miestietis. Išrinktas į miesto Dūmą 1913 04 27. Vienas geriausių „Aido“ vaidintojų. Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija, Panevėžio ugniagesių draugija, Panevėžio antroji vartotojų draugija, Lietuvių klubas „Vienybė“. 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Gaidelienė, 2003, p. 258–259.

113. Komaras Bogdanas, Palévenés dvaras. 1910 m. Panevėžio parodų komiteto narys, atsakingas už miškininkystę ir medžioklę, Kauno žemės ūkio draugijos narys. Kozakevičius, t. 4, p. 104–106; Журнал, 1909.

114. Komaras Konstantinas, Mykolo, Raguvélés dvaras. Panevėžio parodų komiteto narys, vienas PTKD įkūrėjų, aktyviai dalyvavo renkant lėšas Realinės mokyklos statybai, dovanojo sklypą V. Kerbedžio ligoninei statyti. Kauno žemės ūkio draugijos narys. Kozakevičius, t. 2, p. 235; t. 4, p. 104–106; Журнал, 1909.

115. Korzonas Povilas, g. 1877 m., Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vikaras, Panevėžyje kunigavo 1901–1909 m. Vienas iš Panevėžio katalikų labdarių draugijos steigėjų, jos pirmosios valdybos iždininkas. Panevėžio katalikų kapinių įrengimo komitetas. Panevėžio atstovas Vilniaus Seime 1905 m. gruodžio 4–5 d., grįžęs skelbė nutarimus, ragino juos vykdyti. Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 1, p. 146, 150; Gaidelienė, 2003, p. 217, 246, 265.

116. Kosinskis Juozapas, Inokentijaus, lenkas, bajoras, m. 1931 m., Sodų g. Išrinktas į miesto Dūmą 1912 10 13 ir 1913 04 27. 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas.

117. Kosinskienė Ona, bajorė. Katalikų labdarių draugijos pirmosios valdybos narė, „Saulės“ draugijos pirmosios valdybos narė. Panevėžio kalendorius, 1914 m., p. 27; Stakauskas, t. 2, p. 5, 18.

118. Kozakevičius Juozapas, Kazimiero, lietuvis, miestietis, PTKD ilgametis buhalteris, Jurgio g. (nuosavybė žmonos Jadvygos vardu). Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23 ir 1908 03 29, 1909 m. išrinktas Miesto galva, bet pareigų atsisakė. Vienas Katalikų labdarių draugijos steigėjų ir valdybos narys, Ugniaišių draugijos valdybos narys, sekretorius. Dūmos švietimo komisija, Šv. Stanislovo bažnyčios statybos komitetas, Mergaičių gimnazijos globėjų taryba, Realinės mokyklos moksleivių šelpimo draugija, „Blaivybės“ draugija, Panevėžio „Šv. Cecilijos gedėtojų“ draugijos skyrius – Šv. Stanislovo bažnyčios choras, Panevėžio antroji

vartotojų draugija, PTKD, Panevėžio apšvietimo elektra komiteas, Panevėžio katalikų kapinių įrengimo komitetas, Lietuvių klubas „Vienybė“. „Amžiaus kronikos“, korespondenciją į laikraščius autorius. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; Panevėžio kalendorius 1914 m., p. 27; Kozakevičiaus sąrašas; Stakauskas, t. 1, p. 43; t. 2, p. 18; Astramskas, 2003, p. 191; Astramskas, 2008; Gaidelienė, 2003, p. 265.

119. Kozakovskis Juozapas, Juozapo, 1869–1911, Lavėnų ir Niurkonių dvarai, Turgaus a. Panevėžio parodų komiteto pirmyninkas, PTKD valdybos narys nuo 1902 m., Panevėžio olandiškų galvijų veisimo komiteto narys ir revizinės komisijos narys, Mergaičių gimnazijai steigti komisijos narys. Журнал, 1902, 1905; Kozakevičius, t. 2 p. 82; t. 3, p. 21; t. 4 p. 60, 104–106.

120. Kozakovskis Stanislovas, Petro, Kuronių dvaras, Ukmergė. Panevėžio parodų komiteto narys, atsakingas už jojamus ir kinkomus arklius. Kozakevičius, t. 4, p. 104–106 (komiteto leidinys).

121. Kubilius Juozas, 1903–1904 m. gyveno Panevėžyje, vertėsi privačiomis pamokomis. Telkė mokinius lietuvius, juos slapta mokė, tikėtina, kad kartu su J. Tubeliu 1904 m. prisidėjo prie pirmojo spektaklio Panevėžyje rengimo. Vilniaus Seimo narys. Gaidelienė, 2003, p. 235.

122. Kunskis (Konskis) Bronislovas, Antano, lietuvis, miestietis. Išrinktas į miesto Dūmą 1912 10 13. 1912 m. sąrašas.

123. Kupstas Antanas, g. 1881 m. valstietis iš Plukių kaimo. Antrosios Valstybės Dūmos narys 1907 m., geležinkelio stotyje ji išlydėjusiai miniai žadėjo kovoti už Lietuvos autonomiją. Gaidelienė, 2003, p. 218; Gaigalaitė, 2006, p. 61.

124. Kušelevskis Konstantinas, Mykolo, Panevėžys, Smėlynė. 1910 m. Panevėžio parodų komiteto narys, atsakingas už jojamus, darbinius ir kinkomus arklius. Kozakevičius, t. 4, p. 104–106 (komiteto leidinys).

125. Kuzma Vladislovas, Kazimiero. Šv. Juozapo draugijos steigėjas. Уставъ, 1908.

- 126. Krasovskis (Krasauskas) Bronislovas, Antano**, bajoras, teisininkas, Šeduvos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1912 10 13 ir kandidatu 1913 04 27. Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija, Šv. Stanislovo bažnyčios statybos komitetas, Panevėžio katalikų kapinių įrengimo komitetas, „Oświatos“ draugijos kūrėjas. 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Stakauskas, t. 1, p. 43; Jackiewicz, 2000.
- 127. Kregždė Martynas.** Neturtingų karių rėmimo komitetas, „Aido“ draugija. Kozakevičiaus sąrašas.
- 128. Kreis Grigorijus, Vasilijaus.** Ugniaugesių draugijos valdybos narys. Kozakevicius, t. 4, p. 139.
- 129. Landau Samuelis (Solomonas),** PTKD buhalterio padėjėjas. 1917 m. nuo Smolensko gubernijos išrinktas į Rusijos steigiamąjį susirinkimą (neįvykusį). Lietuvos Steigiamojo Seimo narys. Kozakevicius, t. 2, p. 63; Astramskas, 2003, p. 132.
- 130. Levenšteinas (Laviaštejn) Leišer,** prekyba geležimi ir jos gaminiais. Žydų draugija „Cheder kloli“. Kozakevičiaus sąrašas; Гуковский, 1904.
- 131. Liepa Petras,** kunigavo Panevėžyje nuo maždaug 1912 m., dėstė tikybą Mokytojų seminarijoje. „Darbo“ draugijos valdybos pirmininkas, „Blaivybės“ draugijos valdybos narys. Panevėžio klandorius, 1914, p. 25, 27; Gaidelienė, 2003, p. 240, 246
- 132. Liepa,** ūkininkas, Ramygalos g. Šv. Stanislovo bažnyčios statybos komitetas. Stakauskas, t. 1, p. 43.
- 133. Lipavičius (Liepovičius) Juozas, Jono,** lietuvis, valstietis, Ramygalos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1908 03 29, 1912 10 13 ir 1913 04 27. Kovainkie, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas.
- 134. Liudkevičius (Ludkiewicz) Teodoras, Juozapo,** lenkas, bajoras, advokatas, Šeduvos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23, 1908 03 29, 1912 10 13, 1913 04 27. Išrinktas Miesto galva 1909 m., pareigų atsisakė, Dūmos švietimo komisijos narys. Katalikų labdarių

draugijos steigėjas ir pirmininkas, Antrosios vartotojų draugijos valdybos narys. „Oświatos“ kūrėjas ir pirmas pirmininkas. Šv. Stanislovo bažnyčios statybos komitetas, Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija, Panevėžio sodininkystės draugija, PTKD. 1903 m. sąrašas; Kovenskie, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 3, p. 71; Stakauskas, t. 1, p. 43; t. 2, p. 5; Panevėžio kalendorius, 1914, p. 27; Astramskas, 2003, p. 191; Astramskas, 2008; Gaidelienė, 2003, p. 265; Jackiewicz, 2000.

135. Liudkevičienė Marija (Liudkiewicz Maria). Katalikų labdarių draugijos pirmosios valdybos narė, nuolatinė jos sekretorė ir draugijos bibliotekos komiteto narė, Mergaičių globėjų tarybos narė. 1918 m. prie „Oświatos“ draugijos įkūrė biblioteką savo namuose, pradžią davė jos ir vyro biblioteka, vėliau ji perkelta į gimnaziją, pati knygas ir išduodavo. Kozakevičiaus sąrašas; Stakauskas, t. 2, p. 5; Astramskas, 2008; Gaidelienė, 2003, p. 254; Jackiewicz, 2000.

136. Lukošiūnas Adomas, Antano, lietuvis, miestietis, m. 1918 m., Ramygalos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23, 1908 03 29, 1912 10 13, 1913 04 27. 1903 m. sąrašas; Kovenskie, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sarasas; Kozakevičius, t. 2, p. 236.

137. Lurje Zelikas, Arono, spaustuvininkas, Šeduvos g. Panevėžio skaitymo mylėtojų draugija, Panevėžio skolinamoji-taupomoji bendrovė. Kozakevičiaus sąrašas; Gaidelienė, 2003, p. 248; Maksimaitienė, 2003, p. 196.

138. Maciejauskas Jonas (Macejevskis), Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vikaras. 1912 m. paskirtas Stanislovo bažnyčios statybos organizatoriumi. Kozakevičius, t. 1, p. 150.

139. Mackevičiūtė Stefanija. Katalikų labdarių draugijos bibliotekos lenkiškų knygų tvarkytoja. Gaidelienė, 2003, p. 255.

140. Malininas Konstantinas. Stačiatikių labdaros draugija, Panevėžio inteligentų visuomeninis klubas. Kozakevičiaus sąrašas.

141. Malinskis Steponas, Beinoravos dvaras. Mergaičių gimnazijai steigti dvarininkų komisija, Katalikų labdarių draugijos

bibliotekos komitetas. PTKD tarybos narys, Kauno žemės ūkio draugija. Kozakevičius, t. 2, p. 231; t. 3, p. 21; Журнал, 1909 ; Astramskas, 2008; Gaidelienė, 2003, p. 254.

142. Malinskis Zigmantas, Stepono Malinskio brolis, inžinierius, Paliūniškio dvaras. PTKD tarybos narys ir valdybos narys, Kauno žemės ūkio draugijos narys. Kozakevičius, t. 2, p. 224, 230; Журнал, 1909.

143. Marijošius Antanas, 1881–1957, nuo 1908 m. Petro ir Povilo bažnyčios vargonininkas. Panevėžio chorų organizatorius. Gaidelienė, 2003, p. 262; Aleknaitė-Bieliauskienė, 2008.

144. Markevičienė. „Saulės“ draugijos valdybos narė. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25, 26.

145. Masiulis Juozapas, Izidoriaus, 1864–1940. 1905 m. Panevėžyje atidarė pirmą lietuvišką knygyną, lietuviškų knygų leidėjas, Šv. Juozapo draugijos steigėjas. Уставъ, 1908; Gaidelienė, 2003, p. 250, 252.

146. Mažeika Kazimieras, Justino. Šv. Juozapo draugijos steigėjas. Уставъ, 1908.

147. Mažylis Pranas. LSDP Panevėžio skyriaus pagrindinis organizatorius 1905 m. Gaidelienė, 2003, p. 214.

148. Meištavičius Aleksandras, Eduardo, Pajuostės dvaras. Vienas Panevėžio olandiškų galvijų veisimo komiteto steigėjų, Panevėžio katalikų labdarių draugija, Mergaičių gimnazijos kūrimo dvarininkų komitetas. Kauno gubernijos žemės ūkio draugijos pirmininkas, Lenkijos teisingumo ministras 1926–1928 m.⁸ Kozakevičiaus sąrašas; Журнал, 1901; Astramskas, 1997; Astramskas, 2008.

149. Meištavičius Juozapas, Eduardo, Liudynės dvaras. PTKD valdybos pirmininkas 1892–1898 m., Panevėžio olandiškų galvijų veisimo komitetas. Журнал, 1905; Kozakevičius, t. 2, p. 57.

150. Meištavičius Vladislovas, Eduardo, Sujetų dvaras, m. 1926 m. Panevėžio olandiškų galvijų veisimo komiteto valdybos narys, Panevėžio tarpusavio kredito draugija, Kauno žemės ūkio draugija, Panevėžio katalikų kapinių įrengimo komitetas. Журнал,

1905, 1909; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2 p. 59.

151. Meras (Mer) Šachno (Šachnelis), Jankelio, gydytojas, Bajorų g. Žydų draugija neturtingiesiems išduoti beprocentes pa-skolas, Žydų draugija neturtingiemis vaikams globoti, Panevėžio dailės mylėtojų draugija. Kozakevičiaus sąrašas; Astramskas, 2003, p. 121.

152. Milvydas Vladislovas, Romualdo, kunigas, dėstė tikybą mokytojų seminarijoje. Šv. Juozapo draugijos valdybos narys. Pa-nevėžio kalendorius, 1914, p. 25; Kozakevičius, t. 3, p. 56; Gaidelienė, 2003, p. 240.

153. Minskleris Anšelis (Minsker Abram), spaustuvininkas. Panevėžio skaitymo mylėtojų draugija, Panevėžio skolinamoji-taupomoji bendrovė. Kozakevičiaus sąrašas; Maksimaitienė, 2003, p. 196; Gaidelienė, 2003, p. 248.

154. Moigis Tadas Anupras, 1842–1904, Maskvos universite-tas, gydytojas, Šeduvos g. (nuosavybė žmonos Liudvikos vardu). Šv. Petro ir Povilo bažnyčios statymo komitetas, ilgametis savival-dybės narys. Kozakevičius, p. 140; Astramskas, 2003, p. 121; Astramskas, 2006; Gaidelienė, 2006.

155. Montvila Stanislovas (Montwill Stanislaw), pramonin-ka, mecenatas, Troškūnų dvaras, Bajorų g. (imonė). Panevėžio katalikų labdarių draugija, Kauno žemės ūkio draugija. 1913 m. visuomenės reikalams atidarė teatro pastatą. Журнал, 1909; Kozake-vičiaus sąrašas; Gaidelienė, 2003, p. 264.

156. Mošichinas Vasilijus, Pavlo, apskrities gydytojas, Ukmer-gės g. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23. 1903 m. sąrašas; Kozake-vičius, t. 1, p. 151.

157. Motieka Kazimieras, prekybininkas. „Saulės“ draugijos

⁸ P. Juknevičius rašo, kad A. Meištavičius 1909–1917 m. buvo Rusijos Valstybės Dūmos narys, bet istorikė A. Gaigalaitė, tyrinėjusi Lietuvos atstovų veiklą Dūmoje, to nemini. Žr.: JUKNEVIČIUS, P. Nuo Pajuostės iki Vatikano. Iš Kraštiečiai. Panevėžys, 1993, p. 12; GAIGALAITĖ, A. Lietuvos atstovai Rusijos Valstybės Dūmoje 1906–1917 metais. Vilnius, 2006, 338, [1] p.

valdybos narys, Juozapo draugijos valdybos narys, Panevėžio katalikų labdarių draugijos steigėjas ir valdybos narys. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 26; Kozakevičius, t. 3, p. 71; Stakauskas, t. 2, p. 5, 18; Gaidelienė, 2003, p. 252.

158. Nakaznoi-Chomenko Vladimiras, Mitrofano. Ugnia-gesių draugijos valdybos pirmininkas ir ugniagesių Komandos viršininkas. Kozakevičius, t. 4, p. 139, 169.

159. Narkevičius Antanas, Ksavero, lietuvis, miestietis, cemento gaminiių įmonės savininkas. Išrinktas į miesto Dūmą 1908 03 29, 1912 10 13, 1913 04 27, kandidatu į Dūmą 1903 09 23. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičius, t. 4, p. 301.

160. Naruševičius Adolfas, Ferdinando, Vynupės dvaras. Panevėžio parodų komiteto narys, PTKD revizijos komisija, Šv. Petro ir Povilo bažnyčios statymo komitetas. Kozakevičius, t. 1, p. 140; t. 2, p. 138; t. 4, p. 104–106 (komiteto leidinys).

161. Navikaitė Z. „Aido“ valdybos narė, draugijos artistų-mėgėjų komiteto narė. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25; Gaidelienė, 2003, p. 259.

162. Nosovas Vsevolod, Joakimo, Spirakių dvaras. Panevėžio olandiškų galvijų veisimo komiteto narys. Журнал, 1902.

163. Omelianovičius P. Panevėžio cerkvės šventikas. Panevėžio pravoslavų kapų cerkvės statybos ir kapų sutvarkymo organizatorius. Гуковский, 1904; Astramskas, 2003, p. 134–135.

164. Opulskis Apolinar. Realinės mokyklos moksleivių šelpimo draugija, „Aido“ draugija, Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija. Kozakevičiaus sąrašas.

165. Ostachevič Cezary (Ostachiewicz), m. 1911 m. Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija, Panevėžio sodininkystės draugija. Kozakevičiaus sąrašas.

166. Ostachevičius VI. PTKD revizijos komisija. Kozakevičius, t. 2, p. 82.

- 167. Ostrovskis Zigmundas, Mykolo.** Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23. 1903 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas.
- 168. Palionaitė M.** „Darbo“ draugijos valdybos narė. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 27.
- 169. Pašakarnis Silvestras,** mokytojų seminarijos absolventas. „Aido“ draugijos artistų-mégėjų kuopos valdybos pirmininkas nuo 1915 m. Gaidelienė, 2003, p. 259; p. Maksimaitienė, 2003, p. 201, 205.
- 170. Paulauskas Vladas,** 1886–1960, nuo 1912 m. Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vargonininkas. Chorų įkūrėjas ir vadovas, 1913 m. Panevėžyje pastatė pirmąją operetę. Aleknaitė-Bieliauskienė, 2008; Gaidelienė, 2003, p. 262; Maksimaitienė 2003, p. 200;
- 171. Pazinska Ana (Pozerska Ana? 1850–1917?).** Panevėžio katalikų labdarių draugija, Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija. Kozakevičiaus sąrašas.
- 172. Pigėnas Antanas.** Šv. Juozapo draugijos steigėjas. Уставъ, 1908
- 173. Plavskis Vitoldas, Tadeušo.** Ugniagesių draugijos Komandos viršininko antrasis padėjėjas. Kozakevičius, t. 4, p. 139.
- 174. Prekeris Stanislovas, Anzelmo,** PTKD kasininkas, Bajorų g. Išrinktas kandidatu į Dūmą 1903 m. 1903 m. sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 151.
- 175. Pūkas Kazimieras,** teisininkas. Katalikų labdarių draugijos pirmoji valdyba, „Saulės“ draugija. Kozakevičiaus sąrašas; Stakauskas, t. 2, p. 5, 18;
- 176. Puremskaitė J.** Šv. Juozapo draugijos valdybos narė. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25.
- 177. Purickis Aleksandras,** akių gydytojas, m. 1912 m. „Aido“ valdybos vadovas nuo 1907 m., aktyvus Lietuvių dailės draugijos narys, apylinkėse rinko liaudies meną Vilniaus parodoms, tikėtinai, kad jis Panevėžio dailės mylėtojų draugijos iniciatorius. Kozakevičiaus sąrašas, Gaidelienė, 2003, p. 261; Knizikevičienė, rankraštis, p. 25.
- 178. Puzinas (Puzyno) Konstantinas, Jokūbo,** Viktoriškių dvaras, m. 1927 m. PTKD tarybos pirmininkas, narys. Panevėžio

parodų komitetas, Panevėžio olandiškų galvijų veisimo komitetas. Журнал, 1902; Kozakevičius, t. 2, p. 230, 234; t. 4, p. 60.

179. Rabinovičius Isaak, Šmuelio? (Rabinovič Icyk, kitaip Itsel Ponevėžer, dar kitaip Yitshak-Ya'akov Rabinovič) Panevėžio rabinas nuo 1896 m., „Musar“ judėjimo dalyvis, m. 1919 m., Bajorų g.? Panevėžio ješivos įkūrėjas (1909 m.) ir pirmasis vadosas, garsus Toros žinovas. Vadovavo Panevėžio žydų neturtingų vaikų globos draugijai. Žydų draugija ligoniams remti. Kozakevičiaus sąrašas; Gaidelienė, 2003, p. 225, 265; Zeifaitė 2000; Rosin.

180. Račkaustas J. (Raczkowski Edvard? 1829–1914?), gydytojas. „Aido“ valdybos narys ir draugijos artistų-mégėjų komiteto narys, Šv. Juozapo draugijos valdybos narys. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25; Astramskas, 2003, p. 121.

181. Radin Icyk, Joselio, pramonininkas, prekybininkas, Krančio g. Paskirtas į miesto Dūmą 1908 m. Žydų draugija ligoniams remti. Ковенские, 1908; Kozakevičiaus sąrašas; Гуковский, 1904.

182. Radvila Konstantinas, Karlo, kunigaikštis, Taujėnų dvaras. Panevėžio parodų komiteto narys, atsakingas už miškininkystę ir medžioklę. Kozakevičius, t. 4, p. 104–106 (komiteto leidinys).

183. Rafas Abraomas Mauša, Vladimiro g. Panevėžio gaisrininkų orkestro kapelmeisteris. Aleknaitė-Bieliauskienė, 2008.

184. Raicevičius Stanislovas, Igno. Šv. Juozapo draugijos steigėjas. Уставъ, 1908.

185. Ramanauskaitė Felicija. Pirmoji „Saulės“ draugijos valdyba. Stakauskas, t. 2, p. 18.

186. Reutas Antanas, Antano (Reutt Antoni), m. 1906 m. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23, Dūmos galvos pavaduotojas. 1903 m. sąrašas; Astramskas, 2003, p. 190.

187. Reingardas (Renichardt) Dominykas, vaistininkas. Liučeronų labdaros draugija, Panevėžio inteligentų visuomeninis klubas. Kozakevičiaus sąrašas; Knizikevičienės rankraštis, p. 23.

188. Reihardienė. Paaukojo statomai Šv. Stanislovo bažnyčiai

5000 rublių. Kozakevičius, t. 1, p. 140.

189. Ryglevskis Karolis, Luko (Riglevičius, Ryglewicz Karol), austro-Vengrijos pilietis, inžinierius. Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugijos pirmasis vadovas. Panevėžio antroji vartotojų draugija. Журнал, 1909; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 138; Gaidelienė, 2003, p. 262.

190. Rilys (Rylis) Tadeušas, Jono, m. 1928 m., lietuvis, valstietis, statybos darbų rangovas, Kranto g. Išrinktas į miesto Dūmą 1908 03 29, 1912 10 13, 1913 04 27. Panevėžio antroji vartotojų draugija. Ковенские, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Maksimaitienė, 2003, p. 158.

191. Ropas Johanas, Vilhelmo, baronas, Maldžiūnų dvaras. 1910 m. Panevėžio parodų komiteto narys, atsakingas už raguočius. Kozakevičius, t. 4, p. 104–106 (komiteto leidinys).

192. Ropas O., baronas. Dvarininkų komisija mergaičių gimnazijai atidaryti. Astramskas, 2008.

193. Ropas Vilhelmas, Liudviko, baronas, Poešmenės dvaras. 1910 m. Panevėžio parodų komiteto narys atsakingas už raguočius. Kozakevičius, t. 4, p. 104–106 (komiteto leidinys).

194. Rosakas Mykolas (Rossak Michael), Juozapo, 1851–1934, miestietis, vokietis, Vaistinės g.. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23, 1908 03 29 ir 1913 04 27. Liuteronų labdaros draugija, Panevėžio tarpusavio kredito draugija, Panevėžio sodininkystės draugija. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 236.

195. Rubinšteinas Berelis, Kopelio, miesto malūno nuomininkas, nuosavas malūnas Kranto g. Paskirtas į miesto Dūmą 1908 ir 1913 m. Ковенские, 1908; 1913 m. sąrašas; Maksimaitienė 2003, p. 148–149.

196. Rubinštejn (Rabinštein) Raša (Mina), mokytoja, mokyklos savininkė. Йkūrė ir vadovavo Žydžių mergaičių dviklasei keturmetei mokyklai. Žydų ligoninė, Žydžių moterų draugija

neturtingoms moterims remti, Žydų draugija neturtingiesiems išduoti beprocentes paskolas. Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 3, p. 21; Gaidelienė, 2003, p. 226; Maksimaitienė 2003, p. 226.

197. Rukuiža Antanas. Vienas aktyviausių moksleivių, 1907–1908 m. leido laikraštį „Svobodnaja škola“. Gaidelienė, 2003, p. 236.

198. Rusteiko Mykolas, Mykolo, prekybininkas, bajoras, lenkas, m. 1917 m. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23, 1908 03 29, 1912 10 13 ir 1913 04 27. Neturtingų karių rėmimo komitetas, PTKD. 1903 m. sąrašas; Kovenskie, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevicius, t. 2, p. 236; Гуковский, 1904.

199. Rusteiko Petras, Mykolo, bajoras, prekybininkas, Ramygalos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23. 1903 m. sąrašas; Гуковский, 1904.

200. Salmonavičius Stanislovas, PTKD tarnautojas. Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija, 1905–1907 m. *stovėjo priešaky Socialinio Revoliucinio judėjimo*. Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevicius, t. 2, p. 62.

201. Samavičius A., kunigas. Katalikų labdarių draugijos valdybos narys. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 27.

202. Sargautis Jonas. „Aido“ draugija, Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija. Kozakevičiaus sąrašas.

203. Savrimovičius Stanislovas Vikentijaus (Sawrymowicz Stanislaw), m. 1924 m., lietuvis, miestietis, m. 1922 m., Vladimiro g. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23, 1908 03 29. Miesto banko direktoriaus pavaduotojas, direktorius. 1903 m. sąrašas; Kovenskie, 1908; Kozakevicius, t. 2, p. 236; Maksimaitienė, 2003, p. 137–138, 245.

204. Simonaitis Stasys. Taupomoji kasa prie Panevėžio valstybinės iždinės. Kozakevičiaus sąrašas.

205. Skuorulis. Šv. Juozapo draugijos orkestro vadovas. Gaidelienė, 2003, p. 261.

206. Skruzdys Povilas, ūkininkas iš Lepšių kaimo. Panevėžio

katalikų labdarių draugijos pirmosios valdybos narys. Kozakevičius, t. 3, p. 71; Stakauskas, t. 2, p. 5.

207. Sliekas Kazys, gydytojas, lietuvis. „Aido“ pirmininko paduotojas, lietuvių klubas „Vienybė“. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25, 51; Kozakevičiaus sąrašas.

208. Slonimskis Leiba (Lev), Solomono, fotografas. Ugnia-gesių draugijos valdybos narys, Panevėžio skaitymo mylėtojų draugija, Panevėžio dailės mylėtojų draugija. Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 4, p. 139.

209. Smilgevičius Antanas, Petro, 1864–1932, lenkas, miestietis, Soboro g. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23, 1912 10 13, 1913 04 27 bei kandidatu į Dūmą 1908 03 29. Miestiečių valdybos narys. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas.

210. Snarskis Vladimiras, inžinierius, lenkas. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23. 1903 m. sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 235.

211. Sondagas Antanas (Antonas), Daniilo, Boguševičiaus g. Dūmos valdybos narys, Panevėžio inteligenčių visuomeninis klubas. Maksimaitienė, 2003, p. 137; Kozakevičiaus sąrašas.

212. Soročkin Vladimir, Jakovo, Bajorų g. Realinės mokyklos moksleivių šelpimo draugija, Panevėžio inteligenčių visuomeninis klubas. Kozakevičiaus sąrašas.

213. Sobol Davyd, Pinchas, prekybininkas, Ramygalos g. Žydu ligoninė. Гуковский, 1904; Kozakevičiaus sąrašas.

214. Srunga Bals, 1896–1947, rašytojas. Realinės mokyklos ateitininkų organizatorius, raše korespondencijas, spektaklių kritiką, vienas moksleivių laikraščio „Pavieniui menki – drauge galingi“ leidėjų. Gaidelienė, 2003, p. 236, 260.

215. Stakauskas Juozas, kunigavo Panevėžyje nuo 1909 m., Šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonas. „Saulės“ draugijos skyriaus įkūrėjas ir pirmas pirmininkas, „Blaivybės“ pirmininkas, Šv. Juozapo draugijos pirmininkas, Katalikų labdarių draugijos iždininkas bei draugijos bibliotekos komiteto narys. Panevėžio Šv. Zitos draugijos

skyrius, Panevėžio antrosios vartotojų draugijos valdybos narys, Panevėžio tarpusavio kredito draugija, Panevėžio katalikų kapinių įrengimo komitetas. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25, 27; Draugas, 1915, p. 52; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 231; Stakauskas, t. 2, p. 5, 18; Gaidelienė, 2003, p. 254.

216. Stakauskaitė Salomėja, kunigo J. Stakausko sesuo. „Saulės“ mergaičių mokyklų vedėja ir mokytoja, Katalikų labdarių draugijos bibliotekoje tvarkė lietuviškas knygas, „Aido“ draugija. Steigiamojo Seimo narė. Stakauskas, t. 1, p. 29; t. 2, p. 8; Gaidelienė, p. 224, 259; Maksimaitienė, 2003, p. 211, 212;

217. Stanevičius Marijanas, Sigizmundo, lenkas, bajoras, Šeduvos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1913 04 27. 1903 m. sąrašas.

218. Stanikūnas Juozas, rašytojas. „Blaivybės“ Draugijos valdybos narys, „Aido“ narys. Panevėžio Kalendorius, 1914, p. 25; Maksimaitienė, 2003, p. 201.

219. Steigvilo Mykolas (kitur Aleksandras), lietuvis, miestietis. Išrinktas į miesto Dūmą 1908 03 29, Panevėžio miesto bankas. Kovenskie, 1908; Kozakevičiaus sąrašas; Maksimaitienė, 2003, p. 245.

220. Subockis B., vaistininkas. Stačiatikių labdaros draugija, Lietuvių klubas „Vienybė“. Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 230.

221. Svitkovskis Izidorius, Kazimiero. Šv. Juozapo draugijos steigėjas. Уставъ, 1908.

222. Šadzevičius Fulgentijus, Juozapo, vaistininkas, lenkas, bajoras, Maskvos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1908 03 29, 1912 10 13 ir 1913 04 27. Kovenskie, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas.

223. Šantyras (Šantyr) Aleksandras, Realinės mokyklos direktorius. Realinės mokyklos moksleivių šelpimo draugija. Kozakevičiaus sąrašas.

224. Šaulys Kazimieras, kunigas, Panevėžyje kunigavo 1899–1906 m. dėstė tikybą Realinėje mokykloje. Vienas Panevėžio katalikų labdarių draugijos iniciatorių, steigėjų ir pirmasis pirmininkas,

Panevėžio atstovas Vilniaus Seime 1905 m. gruodžio 4–5 d.. Parengė pirmą lietvišką Panevėžio aprašymą. Kozakevičiaus sąrašas; Stakauskas, t. 2, p. 5; Gaidelienė, 2003, p. 217, 232, 246, 265.

225. Ščerbačiov Aleksandr, notaras, Bajorų g. Neturtingų karių rėmimo komitetas, Panevėžio inteligentų visuomeninis klubas. Kozakevičiaus sąrašas.

226. Šiukšta Jonas, Konstantino, Michališkių dvaras, Ramygala. Panevėžio parodų komiteto narys, Kauno žemės ūkio draugijos narys. Kozakevičius, t. 4, p. 60, 104–106 (komiteto leidinys); Журнал, 1909.

227. Špokevičius Antanas. Panevėžio miesto dūma. Kozakevičiaus sąrašas.

228. Šredersas Bronislavas (kitur Boleslovas), Adomo, bajoras, lenkas, m. 1922 m., Ramygalos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23, 1908 03 29, 1912 10 13, Miesto galvos pavaduotojas ir valdybos narys. Panevėžio miesto dūma, lietuvių klubas „Vie nybė“. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; 1912 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 236.

229. Šrojbar Josel. Realinės mokyklos moksleivių šelpimo draugija. Kozakevičiaus sąrašas.

230. Šteiger A. Realinės mokyklos moksleivių šelpimo draugija. Kozakevičiaus sąrašas.

231. Šteinas Mykolas. Panevėžio parodų komitetas. Журнал, 1902.

232. Štempelis A. „Aido“ valdybos narys, draugijos artistų-mėgėjų komiteto narys. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25; Gaidelienė, 2003, p. 259.

233. Švojinickis Kazimieras, Mykolo. Panevėžio parodų komitetas. Kozakevičius, t. 4, p. 60.

234. Švojinickis Zigmantas (Zygmunt, Sigizmundas), Medardo, Barklainių dvaras. Panevėžio parodų komitetas, Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija, Panevėžio gyvulių globos draugija, PTKD, Kauno žemės ūkio draugija. Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 4, p. 60; Журнал, 1902.

235. Švojinickienė Leonija. Pirmosios Katalikų labdarių

draugijos valdybos narė. Kozakevičius, t. 3, p. 71.

236. Tengetnikovas-Liaskovskis Ivanas, Radiono, bajoras, rusas. Išrinktas į miesto Dūmą 1912 10 13 ir 1913 04 27. 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas.

237. Traškevičius Vytautas. Lietuvių klubas „Vienybė“. Kozakevičiaus sąrašas.

238. Toden Aron. Panevėžio skaitymo mylėtojų draugija, Panevėžio skolinamoji-taupomoji bendrovė. Kozakevičiaus sąrašas.

239. Tovginas Adolfas, Mamenčių dvaras. Lenkų dramos ir muzikos draugijos vadovas nuo 1912 m. Kauno žemės ūkio draugijos narys. Gaidelienė, 2003, p. 262; Журнал 1909.

240. Trofimovičius Michailas (Trofinovič Michail), Panevėžio cerkvės šventikas, Vladimiro g. Paskirtas į miesto Dūmą 1908 ir 1913 m. Stačiatikių labdaros draugija. Ковенские, 1908; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas.

241. Tubelis Juozas, 1903–1904 m. gyveno Panevėžyje, vertėsi privačiomis pamokomis. Telkė mokinius lietuvius, juos slapta mokė, tikėtina, kad 1904 m. prisdėjo prie pirmojo lietuviško spektaklio rengimo. Gaidelienė, 2003, p. 235.

242. Tunenbergas Nikolajus (Tunenberg Nikolaj), generolas, 179 Ust-Dvinsko pėstininkų pulko vadas. Panevėžio ugniaigeisių draugijos įkūrimo iniciatorius ir pirmasis vadovas. Kozakevičius, t. 4, p. 129.

243. Urbšys Povilas. Realinės mokyklos ateitininkų vienas organizatorių. Gaidelienė, 2003, p. 236.

244. Užulinskienė Antanina. Katalikų labdarių draugijos pirmosios valdybos narė. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 27; Stakauskas, t. 2, p. 5.

245. Vaičiūnas J. „Aido“ valdybos narys. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25.

246. Valiukas Feliksas (Peliksas), teisininkas. „Aido“ valdybos narys. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25, 51.

- 247. Varevičius Jokūbas 1861–1945.** Panevėžio atstovas Vilniaus Seime 1905 m. gruodžio 4–5 d., „Aido“ vaidintojas, buvęs knygnešys. Gaidelienė. Iš Panevėžys..., p. 217.
- 248. Vasiliauskas Jurgis, Povilo,** lietuvis, Ramygalos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23 ir 1913 04 27. Miestiečių valdybos narys. 1903 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas.
- 249. Venckūnas Jurgis.** „Ūkio“ draugijos pirmininkas. Draugas, 1915, p. 53.
- 250. Venclovas Motiejus, Mykolo,** gydytojas, Ramygalos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1912 10 13. „Aido“ draugijos pirmininkas, „Saulės“ draugijos valdybos narys, Šv. Juozapo draugijos pirmininko pavaduotojas. 1912 m. sąrašas; Panevėžio kalendorius, 1914, p. 25, 51.
- 251. Verbickaitė J.** (kitur Z.). „Aido“ draugijos artistų -mégėjų kuopelės vedėja. Draugas, 1915, p. 52; Gaidelienė, 2003, p. 259.
- 252. Vidugiris Jonas (kitur Antanas), Silvestro,** vaistininkas, lietuvis, Ramygalos g. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23, 1908 03 29, 1912 10 13, 1913 04 27. Šv. Stanislovo bažnyčios statybos komitetas, Panevėžio antroji vartotojų draugija, Panevėžio katalikų kapinių įrengimo komitetas, iniciavo miesto vaistinės atidarymą. 1903 m. sąrašas; Kovenskie, 1908; 1912 m. sąrašas; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Stakauskas, t. 1, p. 43; Maksimaitienė, 2003, 164–165.
- 253. Viešciekaitė (Visčicka) Zofija, Adomo,** bajorų kilmes, m. 1938 06 30, Šeduvos g. Katalikų labdarių draugijos valdybos narė, Antrosios vartotojų draugijos valdybos narė, Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 27; Kozakevičiaus sąrašas; Stakauskas, t. 1, p. 76, 77, 78.
- 254. Vitartas Aleksandras (Witort Aleksander) Adolf,** 1869–1919, bajoras, lenkas, gydytojas, Bajorų g. Išrinktas į miesto Dūmą 1912 10 13, 1914 01 29 išrinktas Miesto galva. PTKD tarybos pirmininkas. Mergaičių gimnazijos globėjų taryba, Panevėžio miesto bankas, Panevėžio miesto telefonų tinklas, Panevėžio apšvietimo elektra komitetas. Priklause Katalikų

labdarių draugijos bibliotekos komitetui. „Oświatos“ draugijos kūrėjas. 1912 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2 p. 124, 138, 192; Gaidelienė, 2003, p. 254; Maksimaitienė, 2003, p. 143; Astramskas, 2008; Jackiewicz, 2000.

255. Vitartienė Leonija (Witortowna Leonia). Pirma Katalikų labdarių draugijos valdyba, Panevėžio lenkų teatro ir muzikos draugija, „Oświatos“ draugijos kūrėja. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 27; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 3, p. 71; Stakauskas, t. 2, p. 5; Jackiewicz, 2000.

256. Voinič Emelian, Pavlo, Mokytojų seminarijos matematikos ir fizikos mokytojas, Plukių g. Išrinktas kandidatu į miesto Dūmą 1908 03 29. Ковенские, 1908; Kozakevičius, t. 3, p. 52.

257. Voišvilo Ignatijus, Vikentijaus, Liberiškio dvaras. Panevėžio parodų komiteto narys. Kozakevičius, t. 4, p. 104–106 (komiteto leidinys).

258. Volodka Janušas, Jono, Bajorų g. Dūmos sekretorius. Astramskas, 2003, p. 190; Maksimaitienė, 2003, p. 136.

259. Zajančkovskis (Zajančkauskas) Karolis, Antano, valstietis, Marijos g. Išrinktas kandidatu į miesto Dūmą 1912 10 13. Išrinktas Dūmos sekretoriumi 1904 ir 1914 m. Panevėžio tarpusavio kredito draugija. 1912 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas; Maksimaitienė, 2003, p. 138, 143.

260. Zakomas Dovydas, teisininkas. Miesto Dūmos narys iki 1900 m., vedė miesto bylą prieš carinę administraciją dėl žemės sklypo. Maksimaitienė, 2003 p. 155; Astramskas, 2003, p. 197.

261. Zakon Samuil (Solom), mokytojas. Įkūrė ir vadovavo žydų berniukų mokyklai, dėstė tikybą Realinėje mokykloje. Гуковский, 1904; Kozakevičius, t. 3, p. 57.

262. Zamas (Zamm) Petras, pramoninkas, miesto malūno nuomininkas. PTKD tarybos narys ir revizijos komisijos narys. Liuteronų labdaros draugija. Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 2, p. 124, 138; Maksimaitienė, 2003, p. 149, 193.

- 262. Zavadskis Marianas.** Panevėžio parodų komitetas. Kozakevičius, t. 4, p. 60.
- 263. Zaviša Kazimieras,** g. 1858 m., lenkas, S. Peterburgo inžinerijos akademija, Jotainių dvaras. 1907 m. išrinktas į Trečiąjį Valstybės Dūmą, rūpinosi Panevėžio katalikų labdarių draugijos steigimu 1907 m. Kozakevičius, t. 3, p. 70; Gaigalaitė, 2006, 110.
- 264. Zavišaitė Joana (Zawiszanka Joana).** Pirmosios Panevėžio katalikų labdarių draugijos valdybos narė, pirmininko pavaduotoja, tvarkė draugijos bibliotekos lenkiškas knygas. Mergaičių gimnazijos globėjų tarybos narė. Slapto lenkų pradinės mokyklos mokytoja. „Oświatos“ draugijos kūrėja. Panevėžio kalendorius, 1914, p. 27; Kozakevičiaus sąrašas; Kozakevičius, t. 3, p. 71; Stakauskas, t. 2, p. 5, 8; Gaidelienė, 2003, p. 224, 265; Astramskas, 2008; Jackiewicz, 2000.
- 265. Zverevas Efremas, Vlaso,** rusas, Jurgio g. Išrinktas į miesto Dūmą 1903 09 23, 1908 03 29, 1913 04 27. Stačiatikių labdaros draugija, „Blaivybės“ draugijos Panevėžio skyrius, PTKD. 1903 m. sąrašas; Ковенские, 1908; 1913 m. sąrašas; Kozakevičiaus sąrašas.

SĄRAŠUI SUDARYTI NAUDOTI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- 1903 m. rugsėjo 23 d. išrinktų Dūmos narių ir kandidatų sąrašas.* LVIA, f. 1243, ap. 1, b. 182, lap. 129; Ten pat, lap. 128 nurodomos dar dviejų Dūmos narių, paskirtų administracijos, pavardeis.
- 1912 m. spalio 13 d. išrinktų Dūmos narių ir kandidatų sąrašas [rankraštis].* LVIA, f. 1567, ap. 1, b. 1840, lap. 42–43.
- 1913 m. balandžio 27 d. išrinktų Dūmos narių ir kandidatų sąrašas [rankraštis].* LVIA, f. 1567, ap. 1, b. 1840, lap. 89. Ten pat įtraukti ir administracijos skiriami Rubinšteinas, Bregovskis ir Trofimovičius.
- 1912 m. rinkėjų sąrašas [rankraštis].* LVIA, f. 1567, ap. 1, b. 1840, lap. 10–25.
- 1912 m. žydų rinkėjų sąrašas [rankraštis].* LVIA, f. 1567, ap. 1, b. 1840, lap. 72–84.
- ALEKNAITĖ-BIELIAUSKIENĖ, R. Panevėžio muzikos mokytojų veiklos istorinio diskurso fragmentas. Iš *Iš Panevėžio praeities: švietimo istorijos puslapiai*. Panevėžys, 2008, p. 55–83.
- ASTRAMSKAS, A. Panevėžio žemės ūkio parodos. *Mūsų praeitis*, 1997, nr. 5, p. 73–81.
- ASTRAMSKAS, A. Suskaičiuokime panevėžiečius. Iš *Panevėžys nuo XVI a. iki 1990 m.* Panevėžys, 2003, p. 115–120.
- ASTRAMSKAS, A. Moiglių namai. Iš *Kraštiečiai: Moiglių šeima*. Panevėžys, 2006, p. 23–33.
- ASTRAMSKAS, A. Vidurinių mokyklų atidarymas Panevėžyje: miesto bendruomenės požiūris. Iš *Iš Panevėžio praeities: švietimo istorijos puslapiai*. Panevėžys, 2008, p. 28–44.
- BALIŪNAS, V. *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija*. Panevėžys, 1995. 428 p.
- Draugas (Panevėžio kalendorius) 1915 metams.* Panevėžys, 1914. 79, [9] p.
- GAIDELIENĖ, J. Neramūs laikai; Švietimas; Kultūrinis gyvenimas ir labdara. Iš *Panevėžys nuo XVI a. iki 1990 m.* Panevėžys, 2003, p. 208–268.
- GAIDELIENĖ, J. Šešios Moiglių šeimos kartos. Iš *Kraštiečiai: Moiglių šeima*. Panevėžys, 2006, p. 4–9.
- GAIGALAITĖ, A. *Lietuvos atstovai Rusijos Valstybės Dūmoje 1906–1917 metais*. Vilnius, 2006, 338, [1] p.
- JACKIEWICZ, M. Lenkų draugija Oświaty (Švietimas) Panevėžyje 1919–1940. Iš *Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos*: konferencija. Panevėžys, 2000, p. 37–40.
- JUKNEVIČIUS, P. Nuo Pajuostės iki Vatikano. Iš *Kraštiečiai*. Panevėžys, 1993, p. 12.
- KNIZIKEVIČIENĖ, L. *Panevėžio medicinos istorija [rankraštis]*. Panevėžys, 2010. L. Knizikevičienės asmeninis archyvas.
- KOZAKEVIČIUS, J. Panevėžio visuomenės veikėjų sąrašas [rankraštis]. Iš KOZAKEVIČIUS, J. *Amžiaus kronika*. LMAB RS, f. 112–4, t. 4, p. 214–215.
- KOZAKEVIČIUS, J. *Amžiaus kronika [rankraštis]*. T. 1–4. LMAB RS, f. 112–1; f. 112–2; f. 112–3; f. 112–4.
- MAKSIMAITIENĖ, O. *Panevėžio miesto istorija*. Panevėžys, 2003. 363, [1] p.
- MASTIANICA, O. Keletas puslapių iš mergaičių švietimo Panevėžyje praeities (XIX a. vidurys – XX a. pradžia). Iš *Iš Panevėžio praeities: švietimo istorijos puslapiai*. Panevėžys, 2008, p. 19–27.

- PETRULIENĖ, A. Konstantino Jasiukaičio gyvenimo ir kūrybos pėdsakai Panevėžyje. Iš *Panėžo kultūrinė erdvė ir žmonės: Lietuvos pirmosios nepriklausomybės tarpsnis*: konferencija. Panevėžys, 2002, p. 48–55.
- Panėžo kalendorius 1914 metams*. Panevėžys, 1913. 67, [23] p.
- Panėžo senųjų Šv. Petro ir Povilo bažnyčios kapinių antkapiniai paminklai.
- ROSIN, Joseph. *Panevezys (Ponevezh)* // Prieiga internetu: <<http://www.shtetlinks.jewishgen.org/panevezys/pon1.html>> [žiūrėta 2010 m. lapkričio 20 d.].
- STAKAUSKAS, J. *Trys lietuvių tautos pagrindai* [rankraštis]. Panevėžys, 1943. Panėžo apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – PAVB RS), f. 122.
- ZEIFAITĖ, O. Panėžo žydų bendruomenės kultūrinis gyvenimas. Iš *Panėžo apskrities institucinės bibliotekos*: konferencija. Panevėžys, 2000, p. 41–47.
- ГУКОВСКИЙ, К.; ВОИНИЧЬ, Ем.; СИНЯКОВЪ, И. Н. *Памятная книжка Ковенской губернии на 1905 год*. Ковно, 1904. 184 с.
- Журналъ общаго собранія Ковенскаго общества сельскаго хозяйства*. Приложение X. Ковна, 1901.
- Журналъ общаго собранія Ковенскаго общества сельскаго хозяйства*. Приложение VIII. Ковна, 1902.
- Журналъ общаго собранія Ковенскаго общества сельскаго хозяйства*. Приложение V. Ковна, 1905.
- Журналъ общаго собранія Ковенскаго общества сельскаго хозяйства*. Ковна, 1909, 16 и 17 февраля. (Kauno žemės ūkio draugijos narių sąrašas).
- Ковенские губернские ведомости*. 1908, но. 29; Žinios apie papildomai skiriamus Dūmos narius. LVIA, f. 1567, ap.1, b. 1453, lap. 38, 63.
- Уставъ литовского римско-католического общества рабочихъ имени Св. Иосифа въ гор. Поневежъ*. Ковно, 1908.

PANEVĖŽYS ACTIVISTS AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Arūnas Astramskas

Abstract

The aim of the research was to determine the number and social characteristics of Panevėžys activists at the beginning of the 20th century (1900–1915). For the research there were used important archive resources and publications of that period, reminiscences, studies of historians. Persons were selected according to their leading role or elective post in the organizations, their activity.

The collected data were summarized and inserted in the table. Eventually, 265 persons were included in the database. It is a sufficiently great number for a town with the population of 16–20 thousand people, which was at that time.

A quarter (26%) of the activists at the beginning of the 20th century were members of the Municipality, the majority of them took part in the activities of various organizations. A prominent place among activists was occupied by the leaders of Panevėžys Credit Society (Credit Cooperative), they made up 13,6% of all activists. Very often the same persons were in the Municipality and in Panevėžys Credit Society.

Many active people participated in other organizations: Panevėžys Catholic Philanthropist Society, Lithuanian Cultural Society „Aidas“, Panevėžys Polish Theatre and Music Society, St.Joseph's and St.Zita Catholic organizations.

At the beginning of the 20th century women became active in public life. They made up only 12% of all activists, but they were very active, participated in most organizations, among them were representatives of different nationalities.

Among the town activists were landowners who comprised 14% of all the activists. The majority of the landowners took part in

the organizations promoting the progress of agriculture.

We succeeded in finding out nationalities of 163 people or 61,5% of all the activists. Among them there were 62 (38%) Lithuanians, 47 (29%) Poles, 33 (20%) Jews, 14 (8,5%) Russians, 7 (4,5%) Germans. Distribution of the nationalities of the activists was similar to the ethnic composition of the population, one nationality was not prevailing over others. Among people of all nationalities were those who had high posts in Panevėžys, as well as in Lithuanian and Russian state institutions.

The presented panorama of Panevėžys activists at the beginning of the 20th century can be used for broader generalizations and further more comprehensive research.

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės pėdsakai Panevėžio gimnazijoje

VYTAUTAS BALIŪNAS

Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija
Respublikos g. 47, LT-35170, Panevėžys
El. paštas: rastine@jbg.panevezys.lm.lt

Iš šimtų Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijoje (nuo 1727 m. buvusi pijorų kolegija, bajorų mokykla, berniukų gimnazija, I vidurinė mokykla) dirbusių puikių mokytojų tik viena moteris, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, išrinkta į žymiausią „Šimtmečio panevėžiečių“ dešimtuką. Apie šią šviesią asmenybę – rašytoją, visuomenės veikėją, humanistę, filantropę, pedagogę įvairiais šalies istorijos laikotarpiais ir iš įvairių pozicijų parašyta ir pasakyta tikrai daug, tačiau artėjant rašytojos 150-osioms gimimo ir beveik septyniasdešimtosioms mirties metinėms liko dar daug erdvės pokalbiams apie ją.

Iš 82-jų rašytojos gyvenimo metų penkeri buvo skirti daugialepi Panėvėžio gimnazijai, todėl straipsniui panaudoti Panėvėžio gimnazijos to meto Pedagogų tarybos posėdžių protokolai, G. Petkevičaitės-Bitės laiškai, atsiminimai, medžiaga iš J. Balčikonio gimnazijos istorijos muziejaus fondų.

Pedagoginė veikla.

Bendradarbiai ir bendraminčiai gimnazijoje.

1915 m. spalio 1 d. pradėjusios veikti pirmosios Lietuvos

švietimo istorijoje lietuviškos vidurinės mokyklos – Panevėžio gimnazijos pirmaisiais mokytojais tapo sunkiai surasti buvę pradinės klasių mokytojai, jaunuoliai, baigę vidurines mokyklas ar bent kiek ragavę aukštojo mokslo. Sunkiai pradėtą gimnazijos kūrimo darbą dar sujaukė keletą mėnesių užsitiesės 1919-ųjų bolševikmetis. 1919 m. į darbą gimnazijoje priimti nauji mokytojai. Gimnazijos direktoriui įteikiamas ir dviejų kandidačių, pageidaujančių tapti gimnazijos mokytojomis, prašymas:

Prašymas

Šiuomis turime garbę prašyti leisti mums mokyti Panevėžio gimnazijoje. Aš, Gabriele Petkevičaitė – esu baigusi Mintaujos augštesnę mergaičių mokyklą, ką parodo mano čia pridedamas liudijimas.

Gi aš – Konstancija Brazytė – esu baigusi Mariampolės gimnaziją, paskui lankiusi Maskvoje Vilgos dantų gydytojų kursus, – grįžau į Lietuvą 1918 m., tų kursų nebaigusi – todėl jokių dokumentų neturiu. Galėčiau dėstyti istoriją ir rusų kalbą.

1919 m.

Gabriele Petkevičaitė

Konstancija Brazytė¹

Antrąkart direktoriumi tapęs reiklusis Juozas Balčikonis, iš ankstesnio bendradarbiavimo gerai pažinojęs G. Petkevičaitę, brandaus amžiaus (58-erių metų) rašytoją ir visuomenės veikėją, turinčią pedagoginio darbo patirties savo organizuotuose kursose Puziniškyje. Ją priėmė dirbtį lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja.

Gimnazijoje susiformavo darni mokytojų bendruomenė, kurioje G. Petkevičaitė-Bitei, kaip direktoriaus pavaduotojai,

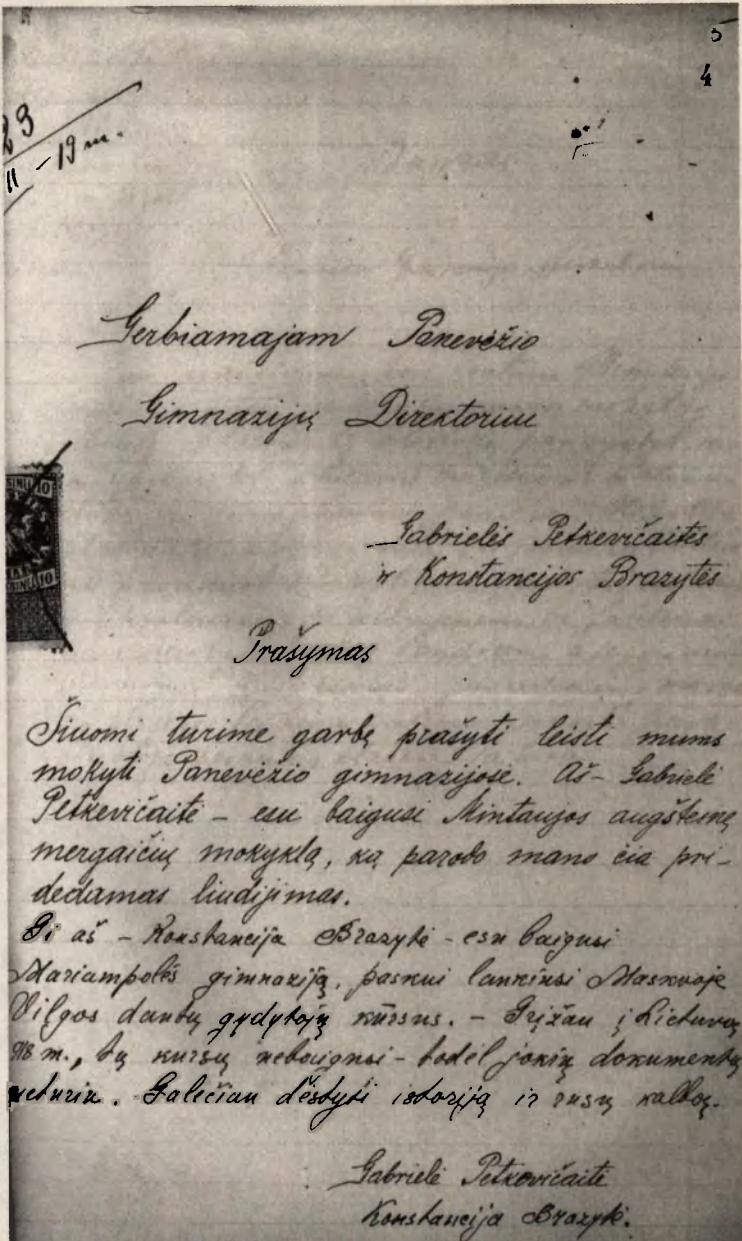
¹ PETKEVIČAITĖ, G.; BRAZYTĖ, K. *Prašymas [rankraštis]*. Panevėžys, 1919. Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos istorijos muziejus (toliau – PGIM).

kaip filantropei, visuomenės veikėjai teko svarbus vaidmuo.

G. Petkevičaitė pradėjo dirbti tuo metu, kai po 1919 m. pradžios bolševikmečio sumaištis formavosi nauja mokytojų bendruomenė. Dalis pirmųjų mokytojų, kurie 1915–aisiais atėjo į besikuriančią gimnaziją vedini gerų norų, bet neturėjė nei reikiamo išsilavinimo, nei pedagoginio darbo patirties, paliko mokyklą. Atėjo nauji, turintys ne mažiau entuziazmo už pirmuosius, bet potencialiai pajėgesni. Tai Juozas Zikaras, Matas Grigonis, Mykolas Karka, Jurgis Elisonas, Jonas Kalkis, Venantas Morkūnas, Jonas Yčas, Jonas Sokolovas, Karolis Kliuksinas ir kiti. Dabar jų pavardės žinomas, bet tada jie buvo dar jauni, dar tik pradedantys kurti savo pačių, kaip pedagogų, portretus – skulptoriaus, lituanisto, gamtininko, matematiko, fiziko, istoriko, lotynisto (išskyrus istoriką ir lotynistą Karoli Kliuksiną).

Kiekvienas iš jų dirbo su didele atsakomybe ir pasišventimu. Juozas Zikaras kūrė piešimo klasę ir apie save telkė gabenius menui, dailei (Bernardas Bučas, Kazys Urbas, Juozas Petrulis ir kt.). Venantas Morkūnas skatino domėtis fizika ir chemija. Matas Grigonis su pagalbininkais telkė jaunuosius literatus ir kūrė literatūros ir meno kuopą. Dar iki šių dienų Jono Sokolovo mokiniai mintinai cituoja antikos rašytojų lotyniškus tekstus. Pradedantis gamtininkas Jurgis Elisonas įkūrė puikų biologijos kabinetą su mokinių rankomis gamintais preparatais, paukščių, žvėrelių iškamšomis (kai kurie išsaugoti Panevėžio kraštotoyros muziejuje) bei kitomis mokslo priemonėmis. Karolis Kliuksinas rašė istorijos ir lotynų kalbos vadovėlius, o Mykolo Karkos sutelkti dainininkai ir vaidintojai garsėjo toli už gimnazijos ribų.

G. Petkevičaitė buvo vyriausia amžiumi ir jau žinoma kaip rašytoja, filantropė, visuomenės veikėja. Kaip ir didžioji to meto mokytojų dalis, G. Petkevičaitė taip pat neturėjo reikiamo pedagoginio išsilavinimo. Tiesa, baigusi vidurinę mokyklą ji kartu su atestatu gavo ir namų mokytojos teises. Dėstė literatūrą, dalyraštį,

G. Petkevičaitės ir K. Brzytės prašymas priimti į darbą gimnazijoje. 1919 m. PGIM

lenkų kalbą (trumpai), vokiečių kalbą, istoriją. Daugiausia dėmesio skyrė literatūros dėstymui. Jos darbo pradžioje nebuvo ne tik vadovelių, bet ir mokymo programų. Mokytojams reikėjo patiemis savo nuojauta ir nuožiūra pasirinkti ką ir kaip dėstyti.

G. Petkevičaitė labai nudžiugo sužinojusi, kad 1922 m. į gimnaziją mokytojauti pakviestas jos senas pažįstamas Julijonas Lindė. Iš Puziniškio 1922 m. rugpjūčio 8 d. rašo jam laišką, džiaugiasi jo atvykimu ir galimybe jam patarnauti. Informuoja, kad *Dėstyti turėsite lietuvių kalbą ir literatūrą. Vadoveliai: Rygiškių Jono gramatika, Klimo – Sintaksė; Bizausko Literatūros teorija, o daugiau – Tamstos nuožiūra paliekama. Pasaulinę literatūrą dėstau aš – ikšiol be jokio vadovolio, tenka tiesiog diktuoti. Daug turiu paruoštos medžiagos, bet išleisti pasisekė vien pirmąją dalį: „Rytai” <...>. Džiauguosi labai, kad greta ir drauge galėsime taip svarbų darbą dirbtį, kaip jauniosios kartos auklėjimą*².

1920 m. gruodžio 18 d. vykusiamė pedagogų tarybos posėdyje direktoriaus pavaduotojo berniukų klasėms Mato Grigonio siūlymu buvo aptariamas klausimas „Dėl lietuvių kalbos programos ir metodų jos dėstymo”. Konstatuota, kad *lietuvių kalbos dėstymas turėtų eiti nustatyta tam tikra sistema ir nuspręsta šiam klausimui išrišti išrinkti komisiją iš Direktoriaus ir lietuvių kalbos mokytojų ir apie jos rezultatus ir sumanymus pranešti M. Tarybai*³. Komisijos nare buvo išrinkta ir G. Petkevičaitė.

Pamokoms ruošesi labai kruopščiai, rašė išsamius konspektus. *Petkevičaitė mums dėstė be vadovelių. Turėjo pasirašiusi tekstus sąsiuvinyje. Mes ir užsirašydvavome iš jos pasakojimo*⁴, prisimena būsimasis visuomenės veikėjas Domas Cesevičius. Iš šių užrašų

² PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. *Raštai*. Vilnius, 1968, t. 6, p. 148–149.

³ *Panėvėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 20 [rankraštis]*. Panėvėžys, 1920 12 18. PGIM.

⁴ CESEVIČIUS, Domas. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę [rankraštis]*. Parengė Terėzė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 53. PGIM.

ir gimė kad ir kuklus, bet vienas pirmųjų lietuviškas „Pasaulinės literatūros istorijos vadovėlis” (I d. 1922 m., II d. 1924 m.). Dėsto mą medžiagą stengėsi pateikti vaizdžiai ir suprantamai. *Atsimenu, kaip ji aiškino, kas yra tema. Tema – tai kaip siūlas, ant kurio veriam karoliukai, uždengiantys tą siūlą. Tie karoliukai – tai sugrupuoti faktai <...>*⁵.

Mokinių literatūros akiratį ji plėtė ne tik pamokų metu. Savaitgaliais organizuodavo pasaulinės literatūros skaitymus, kuriuose 1921 m. dalyvaudavo net iki 50 įvairių klasių mokinių⁶. Poetas Jonas Graičiūnas prisimena: *Kol nebuvo Lindės, Petkevičaitė organizuodavo literatūros vakarėlius ir pati skaitė įvairias literatūros paskaitas*⁷. Tuo pat metu Matas Grigonis literatūros temoms nagrinėti organizavo papildomas pamokas. Taigi, abu stovėjo prie „Meno kuopos”, suklestėjusios Julijono Lindės-Dobilo laikais, lopšio.

Emocingai G. Petkevičaitė dėstė Lietuvos istoriją. Antanas Bagdonas, prisiminęs jos pamokas, rašė: *Lietuvos istorijos mokémės iš Prano [Mašioto] knygelių. Kai kurias vietas turėdavome mintinai išmokti <...>. Kol ji pasakodavo, mes klausydamės ir vos valdydamės neraudoje. Taip gražu mums būdavo <...>. Mokémės istorijos. Bet tos istorijos nedaug teišmokome. Bet mums buvo įkvėpta meilė Lietuvas praečiai...*⁸. Profesorius J. Laužikas prisiminė, kad jos pamokos metodiniu atžvilgiu nebuvo be priekaištų, tačiau mokinius žavėjo savo patraukliomis, giliomis mintimis⁹.

Kaip J. Jablonskis, J. Balčikonis taip ir G. Petkevičaitė organizavo vertėjų būrelį, kuriame mokiniai vertė epizodus iš

⁵ CESEVIČIUS, išnaša 4.

⁶ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 391, ap. 2, b. 1014, lap. 365.

⁷ GRAIČIŪNAS, Jonas. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Teresė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 76. PGIM.

⁸ BAGDONAS, Antanas. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Teresė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 30. PGIM.

⁹ LAUŽIKAS, Jonas. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Teresė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 123. PGIM.

Gimnazijos mokytojai ir mokiniai. I-a eilė iš kairės: J. Zikaras, M. Jaskytė, F. Neimanytė, G. Petkevičaitė-Bitė, direktorius J. Yčas, E. Jasinskaitė, A. Volodkaitė, H. Huberas; II-a eilė iš kairės: M. Karka, M. Grigoniš (3-ias), J. Elisonas (5-as), J. Sokolovas (2-as iš dešinės). 1922 m. PGIM

Piešimo mokytojo Alfonso Beresnevičiaus tapytas Gabrielės Petkevičaitės-Bitės portretas. PGIM

indų epo. Deja, vertimai „Nalis ir Damajantė“ bei „Rustemas ir Zorabas“ buvo išleisti tik 1930 ir 1931 m., kai G. Petkevičaitė gimnazijoje jau nebedirbo.

G. Petkevičaitė pelnė kolegų ir mokinių pagarbą, todėl neatsitiktinai 1920-aisiais, direktorių J. Balčikonį pakeitus Jonu Yču, slaptu balsavimu vietoj Marijos Putramentienės-Giedraitienės ji buvo išrinkta direktoriaus pavaduotoja mergaičių klasėms¹⁰. Toms pareigoms ji buvo renkama iki 1924 m. (Gal čia yra atsakymas į M. Putramentienės-Giedraitienės atsiminimuose parašytą mīsinglingą frazę: *Plačiau apie Petkevičaitę nepasakosiu iš principio. Buvo susikirtę mūsų interesai*¹¹). M. Giedraitienė, buvusi pirmoji gimnazijos direktorė, matyt, jautė nuoskaudą, kad direktoriaus pavaduotojos pareigos nuo 1920 m. buvo patikėtos ne jai, vienintelei mokytojai su aukštuoju išsilavinimu, o tik vidurinius mokslus baigusiai G. Petkevičaitei.

G. Petkevičaitė – gimnazistų ekskursijų po Lietuvą pradininkė. Jas panaudojo mokinių žinių plėtimui, patriotizmo ugdymui. Didelį įspūdį mokiniams paliko G. Petkevičaitės 1921 m. labai gerai organizuota pirmoji ekskursija po Lietuvą. Apie pasirengimą šiai ekskursijai pedagogų tarybos posėdžių protokolų knygoje išliko įrašas:

12. 2. *Apie ekskursiją.*

Direktoriaus padėjėja G. Petkevičaitė pasiūlė padaryti su mergaičių gimnazijos vyresniosiomis klasėmis ekskursiją į Kauną ir toliau Nemunu iki Jurbarko.

Apsvarsčius nutarta padaryti tarp gegužės 22 ir 29 ir, jei pritars tam Švietimo ministerija, įgalioti p. J. Zikarą, nuvažiavus į Kauną, kreiptis:

1. *I Susisiekimo ministeriją išgauti be atlyginimo 3 vagonus*

¹⁰ Panevėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 18 [rankraštis]. Panevėžys, 1924 06 20. PGIM.

¹¹ GIEDRAITIENĖ, Marija. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Teresė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 75. PGIM.

iš Panevėžio į Kauną gegužės 22 d. ir atgal gegužės 29 dieną su teise Kaune būnant tais vagonais nakčia naudotis ir visą laiką ekskursijos daiktus ten laikyti,

2. ir į garlaivį, prašant leisti nemokamai 60 ekskursančių garlaiviu iki Jurbarko ir atgal.

Ekskursijos vadu skirti direktoriaus pavaduotoją G. Petkevičaitę ir geografinės mokytoją M. Jaskytę jos padėjėja¹².

„Žiburėlio” lėšomis organizuota ekskursija mokinėms paliko neišdildomą įspūdį. Po penkiasdešimties metų ekskursijos dalyvė O. Marcinkevičiūtė-Butkienė prisiminė: *Kaune buvome pas Maironį. Jis mums pasakė kalbą, padalino po knygą. Buvome pas Jakštą; tas padovanojo po knygelę „Ekspresionizmas dailėje ir poezijoje”. Buvome pas Tumą. Šliūpą aplankėme <...>. Lankėme įvairias vietas, bet didžiausią įspūdį mums padarė gyvas Maironis. Gimnazistėms tai buvo neįprastas įvykis¹³. Apolonija Kaminskaitė po 50 metų prisiminė, kad plaukėm Nemunu iki Raudonės. Buvom Jurbarke, Gelgaudiškyje. Ta ekskursija buvo mums nepaprasta prabanga, praplėtusi mums akiratį¹⁴. Ekskursijos dalyvė Malvina Kielaitė prisimena, kad pati G. Petkevičaitė sakiusi, jog tokio pobūdžio ekskursija pirmoji Lietuvoje, kad tokios dar niekas nebuvovo suorganizuotas¹⁵.*

1922 m. G. Petkevičaitė organizavo dar vieną ekskursiją į Palangą, Klaipėdą. Kazė Motiekaitė-Masiliūnienė įsiminė, kaip kruopščiai ruošė mokinės tai ekskursijai: *Mokytoja mums paaiškino,*

¹² *Panėvėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 24 [rankraštis]. Panėvėžys, 1921 05 11. PGIM.*

¹³ BUTKEVIČIŪTĖ-BUTKIENĖ, Ona. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Teresė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 44. PGIM.

¹⁴ KAMINSKAITĖ-ANKUDAVIČIENĖ, Apolonija. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Teresė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 26. PGIM.

¹⁵ KIELAITĖ, Malvina. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Teresė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 114. PGIM.

kad vokiečiams turime atrodyti kultūringos, neprastesnės už juos pačius <...>. Priminė, kad važiuosim „be ryšuliukų”, o daiktus turėsim susidėti į „riukzakus”. Davė išmatavimus, pirkom medžiagą, dažem rудai, siuvome kuprines. <...> Atsimenu, Palangoje ėjome į koncertą. G. Petkevičaitė išrikiavo mus aikštéléje prieš vasarnamį ir apžiūrėjo, ar mes tinkamai atrodome. Netgi liepė kiekvienai pasisukti. Gerai šitą atsimenu, nes man pasisukant pasirodė apatinukas. Turėjau eiti susitvarkyti, o visos manęs laukė¹⁶.

G. Petkevičaitė prisdėjo ir prie mergaičių mokyklinės uniformos įvedimo. Po Pirmojo pasaulinio karo prasidėjusi turtinė nelygybė buvo juntama ir mokinii tarpe. Kad iš aprangos to nesimatytų, buvo nutarta įvesti moksleiviškas uniformas. 1920 m. gruodžio 18 d. vykusiam pedagogų tarybos posėdyje buvo svarstomas klausimas:

IV. Uniformos nustatymas.

Kadangi mokinės neturi jokios formos ir niekuo, kaip gimnazijos mokinės neišskiria nuo kito jaunimo, nuspręsta pamažu be prievartos įvesti tam tikrą formą ir projekto išdirbimui išrinkti komisiją iš G. Petkevičaitės, E. Jasinskaitės ir J. Zikaro¹⁷.

Per du mėnesius projektas buvo parengtas ir forma įvedama ne priterstiniu būdu, vien patariama mokinėms pranešti tėvams, kad gimnazija norėtų suvienodinimo toje srityje¹⁸, o komisijai išreikšta padėka. Nuo 1924 m. rudens pedagogų tarybos nutarimu visų klasių mokiniai, berniukai ir mergaitės, privalejo dėvėti uniformą, o vyry¹⁹ VIII klasėje privalomą forminę kepurę¹⁹.

¹⁶ MOTIEKAITĖ-MASILIŪNIENĖ, Kazė. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Terėzė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 130. PGIM.

¹⁷ *Panėvėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 20* [rankraštis]. Panėvėžys, 1920 12 18. PGIM.

¹⁸ *Panėvėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 21* [rankraštis]. Panėvėžys, 1921 02 10. PGIM.

¹⁹ *Panėvėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 17* [rankraštis]. Panėvėžys, 1924 05 28. PGIM.

Filantropinė veikla.

Vienas ryškiausių darbų Gabrielės Petkevičaitės-Bitės biografijoje – „Žiburėlio” įkūrimas 1893 m. ir veikla kartu su mokytoja Jadviga Juškyte. „Žiburėlis” materialiai rėmė mokslus einantį gabą, bet nepasiturintį jaunimą. Iki G. Petkevičaitės darbo gimnazijoje materialinę paramą buvo gavę būsimieji skulptoriai Juozas Zikaras, Petras Rimša, Kazimieras Ulianskis, kalbininkas Kazimieras Būga, rašytojas Jonas Biliūnas ir kt.

Po Pirmojo pasaulinio karo dar ilgai tėsėsi sunkmetis. Daugeliui nepasiturinčių mokinį buvo reikalinga materialinė parama. Rašytojas, lagerių kalinys Jonas Šukys prisimena: *Mes buvome labai neturtingi ir labai norėjome mokytis*²⁰. Jam pritaria Antanas Gabrėnas: *Mes buvome vargo vaikai, dauguma iš kaimų*²¹.

Kuri laiką parama mokiniams gimnazijoje buvo nereguliari, epizodinė. Pradėjusi dirbtį gimnazijoje G. Petkevičaitė jau po poros mėnesių įkūrė „Žiburėlio” skyrių, kuris pradėjo rūpintis lėšų rinkimu ir neturtingų mokinų šelpimu. Jos iniciatyva mokinį šelpimo klausimas buvo svarstomas pedagogų taryboje²². Netrukus atsirado daugiau bendraminčių – miesto bibliotekos vedėja Elžbieta Jodinskaitė (parduoto dvarelio lėšas skyrus mokinį šelpimui), gydytoja Perekšlienė, mokytojai E. Jasinskaitė-Bronevičienė, F. Neimanytė, M. Putramentienė, M. Karka ir kiti. Kad būtų sustiprinta „Žiburėlio” veikla, 1921 m. pedagogų tarybos nutarimu valdyba papildyta naujas nariais – direktoriaus pavaduotoju Matu Grigoniui bei pedagogų tarybos sekretore Morta Jaskytė²³.

²⁰ ŠUKYS, Jonas. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Terėsė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 155. PGIM.

²¹ GABRĖNAS, Antanas. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Terėsė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 69. PGIM.

²² Panevėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 4 [rankraštis]. Panevėžys, 1919 11 19. PGIM.

Vartydami gimnazijos pedagogų tarybos protokolus randame nemažai įrašų apie „Žiburėlio” veiklą ir veiksmingą paramą. Lietuvių kalbos mokytojos O. Pabedinskaitės pasiūlymu pedagogų taryba 1920 m. lapkričio mėn. kreipėsi į „Žiburėli”, kad duotų pinigų nusipirkti kai kuriems neturtingiems mokiniam lietuvių kalbos knygų²⁴. G. Petkevičaitės iniciatyva po mėnesio protokolų knygoje atsirado toks įrašas:

„Žiburėlio” vakaras

Kadangi „Žiburėlio” draugija turi nedaug lėšų, nuspręsta gimnazijos bute, visai gimnazijai dalyvaujant, po Kalėdų surengti vakarą beturčių mokinį sušelpimui²⁵.

I pagalbą atėjo ir tėvų komitetas, kuris padėjo rinkti aukas, rengti labdaros vakarus, loterijas, M. Karkos vadovaujamą mokinį koncertus.

Apie vieną ypač pavykusį labdaros koncertą Bitė draugei Žemaitei rašė: *Šikart turiu bent kuo pasigirti. Suruošėm tokį vakarą, kad „Žiburėliui” daugiau 25 tūkstančių auksinų gryno pelno pasiliko. Tai alkanciausiems vaikams ir priešpiečių patiekiam, o paliuosuojame daugiau kaip valdžia. Na ir džiaugsmas. Darbo su pasiruošimu, žinoma, užteko visiems. Man galva kaip malūnas sukėsi²⁶.* Mokytojas Mykolas Karka, režisavęs Z. Kraševskio „Čigonės Azos” spektaklį džiaugėsi, kad buvo surinkta 40000 auksinų, iš kurių „Žiburėlis” 80-čiai neturtingų mokinį sumokėjo mokestį už mokslą²⁷.

Direktorius Jonas Yčas prašė kaime gyvenančių mokinį pririnkti gilių, iš kurių sargai kasdien virdavo kavą ir sveikatai

²³ Panevėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 23 [rankraštis]. Panevėžys, 1921 03 16. PGIM.

²⁴ Panevėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 19 [rankraštis]. Panevėžys, 1920 11 04. PGIM.

²⁵ Panevėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 20 [rankraštis]. Panevėžys, 1920 12 18. PGIM.

²⁶ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 138.

²⁷ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 139.

palaikyti dalindavo mokiniams. Pradėti duoti šilti priešpiečiai²⁸. Gimnazijos istorijos muziejuje tebesaugomas didžiulis anglimis kūrenamas virdulys, kuriame sargai iki ilgosios pertraukos išvir-davo arbatą, kavą.

Tarnautoja Liucija Giedrinaitė prisiminimuose rašo: *Petkevičaitės buvo pilna visur. Ji ateidavo į valgyklą, žiūrėdavo ar mokiniai valgo ir ką valgo. Nupirkdavo duonos, dešros. Liepdavo sargienėms apdalyti mokinius, kad jie nebūtų alkani. Koridoriuje būdavo pastatytas katilas kavos*²⁹. Žinomas Panevėžyje matematikos mokytojas Kazys Bagdonas 1972 m. prisiminė neįkainojamą „Žiburėlio” paramą: *Aš visus metus gulėjau Panevėžio ligoninėje. Sirgau kaulų tuberkulioze. Tada ir patyriau, ką reiškia Petkevičaitės „Žiburėlis”. Jis už mane mokejo visus mokesčius – ir už mokslą, ir už ligoninę, ir už maistą*³⁰.

Pati G. Petkevičaitė, nesukūrusi šeimos, globojo ne tik brolių ligotus vaikus, bet į savo šeimą priėmė neturtingą, bet talentingą piemenuką, būsimąjį skulptorių Bernardą Bučą ir našlaičiu likusį trijų metų grytelinko sūnelį Antaną Kasperavičių, rūpinosi jų mokslinimu. Apie tai byloja išlikę dokumentai.

Jo malonei Panevėžio Gimnazijos

Direktoriui

Pil. Gabrielės Petkevičaitės

P r a š y m a s

Mano globoje esąs mokinys Bernardas Bučas iš tėvų jokios pašalpos negauna. Ir yra tik geros širdies žmonių laikomas dėl savo gabumų ir nepaprastai gero būdo. Prašau todėl, kaip visai nepasitutinčiam mokiniui, atleisti mokesčių už mokslą.

²⁸ Panevėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 20 [rankraštis]. Panevėžys, 1920 12 18. PGIM.

²⁹ GIEDRINAITĖ-JANAUSKIENĖ, Liucija. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Teresė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 81. PGIM.

³⁰ BAGDONAS, Kazys. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Teresė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 34. PGIM.

Panėvėžys

Gabrielė Petkevičaitė

*1920 m. rugsejo 21 d.*³¹

Bernardas Bučas, baigęs gimnaziją, „Žiburėlio” ir atskirų mecenatų remiamas, tėsė studijas užsienio meno mokyklose ir tapo žymiu skulptorium. Dienraštyje „Panėvėžio tiesa” B. Bučas pasidalino kukliais prisiminimais: *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė buvo pirmąja mano mokytoja. Ji „surado” mane. Buvau visai mažas, kai ji atsivežė pas save, mokė, rengė, augino. Pamenu, pradėjau mokytis gimnazijoje. Tikriau – norėjau mokytis... 1919-ųjų rudenį Bitė, manim vedina, vaikščiojo po turtingųjų panevėžiečių butus. Ji – mokytoja, aš – piemenukas su savo darbo batais... Ponai kažką davė Bitei, kažką rašė. Tik vėliau supratau, kad taip buvo renkamos aukos mano mokslams. Vėliau ji atidavė mane skulptoriui Juozui Zikarui. Pas jį aš mokiausi. Dažnai ir G. Petkevičaitė atsilankydavo. Ji man lygi motinai*³².

Globotinio Antano Kasperavičiaus patekimo į Petkevičių namus istorija prisimenama Bitės autobiografiniame laiške J. Tumui-Vaižgantui. Bitė 1924 m. rašė: *Antanukas pateko į Puziniški, rodosi 1903 m. Tai buvo „griteliniko” vaikas. Mirus jo tėvui, pamotė, susikrovusি kuklių šeimos mantą, palikusi ketvertą vaikų, paliko namus. Petkevičiai paėmė mažiausią, trijų metų Antanėlį, kitus globoti, sekdam i Petkevičių pavyzdžiu, išsidalijo kaimynai*³³. Antroji mama, Bitė, nepaprastai rūpinosi Antanuko ateitim. Jis ne kartą minimas „Karo meto dienoraštyje”. Paaugusį jį leido į gimnaziją, vėliau – į Dotnuvos žemės ūkio technikumą. 1927 m. grįžęs į Panėvėžį buvo ūkio mokslų, gamtos, geografijos mokytojas Mokytojų seminarijoje, Berniukų gimnazijoje. Vokiečių okupacijos metais buvo Panėvėžio viceburmistras. 1944 m. su šeima pasitraukė į Vakarus.

³¹ PGIM.

³² BUČAS, B. Bitė man lygi motinai. *Panėvėžio tiesa*, 1971, rugpjūčio 14.

³³ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 206.

Buvęs bendradarbis ir bendramintis muzikas Mykolas Karka lyg ir apibendrina G. Petkevičaitės filantropinę veiklą, pėdantišką taupumą: *Mums tekdavo bendradarbiauti „Žiburėlio” vakuose. Petkevičaitės altruizmas buvo begalinis. Ji rūpinosi vaikais, ypač tais, kuriems jos parama buvo reikalinga. Vienam parūpino, kad akis būtų įdėta (Bronius Juška vėliau tapo nuostabiu, mokinių mylimu istorijos Mokytoju). Kitą rūbais aprūpindavo, trečius mai-tino, ketvirtajam mokėjo už mokslą, penktajam – už gydymą <...>.* Čia pat M. Karka pateikia dar vieną jos bruožą: *Bet Petkevičaitė buvo labai ambicinga. Turėjau su ja incidentą už operos „Miškelio pasaka” paskutinio pastatymo lėšas <...>. Statydavom vakarus, imdavome tūkstantines lėšas, o patys vaidindavome ant suolų lentas sudėję ir iš ligoninės skolintom paklodėm užsidangstę. Visus pinigus Petkevičaitė atiduodavo „Žiburėliui”. To negana. Po vieno pastatymo bufeto pareikalavau, kad būtų padėta lėkštė pavaišinti dar vienam asmeniui. O bufetininkė man sako: „Padėta tiek ir tiek. Lygiai tiek, kiek Petkevičaitė leido”. Aš pradėjau reikšti pretenzijas. Petkevičaitė išgirdo. Užsigavo baisiausiai. Jai rūpejo tik „Žiburėlis”³⁴.*

G. Petkevičaitė rūpinosi ir mokinių buities klausimais. Didžioji mokinių dalis buvo atvykę iš kaimo ir gyveno samdomuose butuose, kurie, dažniausiai, neatitiko minimaliausių sanitarinių reikalavimų. Neatsitiktinai G. Petkevičaitės iniciatyva pedagogų taryboje buvo svarstomas mokinių sveikatos klausimas: *Kadangi mokinės gyvena labai ankštuose butuose, kurie turi maža šviesos, oro ir šilumos, ir tuo labai kenkia jų sveikatai, nuspresta kitiems mokslo metams atėjus įsteigti mokinėms bendrabučius ir privatiniuose butuose leisti tik su gimnazijos direktoriaus leidimu, nustačius normą oro, šviesos ir maisto minimumą. Tuo tikslu išrinkta komisija iš Dr. J. Yčo, G. Petkevičaitės, M. Grigonio, Dr. Vitartienės, Dr. Slieko, kuri turės*

³⁴ KARKA, Mykolas. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [ran-kraštis]. Parengė Teresė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 93–94. PGIM.

išdirbtis salygas, kurios reikalingos mokinį sveikatos palaikymui³⁵.

Sunki buvo ir mokytojų materialinė padėtis: atlyginimai vėluodavo ar jų iš viso negaudavo. Pirmaisiais gimnazijos egzistavimo metais mokytojus nuo bado gelbėjo mokinį tėvai, parūpindami maisto produktą, malką kurui ir kt. Kelis mėnesius ne-gaudami atlyginimo mokytojai sušaukė pedagogų tarybos posėdį algą klausimu, kuriame nutarta išrinkti komisiją iš 3 žmonių: J. Balčikonio, M. Putramentienės ir G. Petkevičaitės, kad pasirūpintų išgauti pinigų arba produktų; be to, dar nutarta nusiųsti į Švietimo Ministeriją raštą, kad pasirūpintų mokytojų alga³⁶.

Neretai mokytojams iškildavo finansinių problemų. G. Petkevičaitė pasiūlė įkurti mokytojų savišalpos draugiją. Mokytojai tam pritarė. Išliko sekretorės M. Jaskytės ranka rašytas protokolas: *Kad neturtingieji gimnazijos mokytojai, arba kitokiai nelaimei ištikus turėtų kokią nors paramą iš šalies, G. Petkevičaitės sumanyta įsteigti tam tikrą šelpimo draugiją vardu „Atsarga”. Rūpintis jos įkūrimu Mokytojų Taryba pavedė G. Petkevičaitėi, J. Elisonui ir K. Ambroziejui³⁷.*

G. Petkevičaitė-Bitė neapsiribojo filantropine veikla vien gimnazijoje. 1921 m. gegužės 10 d. jos iniciatyva įkuriamas jos vadovaujamas Kalinių globos komiteto Panevėžio skyrius. Draugija rūpinosi kalinių gyvenimo salygų gerinimu. Išliko Bitės ranka rašytas dokumentas:

Panėvėžio miesto savivaldybei

Kal. Gl. Dr. Panėvėžio skyriaus vald.

Pirmininkės G. Petkevičaitės, gyv.

Keistučio ir Vytauto g-vių kampe

Šiliūno namuose

³⁵ *Panėvėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 24 [rankraštis]. Panėvėžys, 1921 05 11. PGIM.*

³⁶ *Panėvėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 6 [rankraštis]. Panėvėžys, 1919 12 03. PGIM.*

³⁷ *Panėvėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas [rankraštis]. Panėvėžys, 1921 03 15. PGIM.*

Pareiškimas

Turiu garbės prašyti Panevėžio Miesto Savivaldybos neatstumti nuo pašalpos Panevėžio Apskritys kalėjimo 1925 m. ir paskirti jo naudai lešų.

Miesto Savivaldybos Gerbiamieji Nariai geriau už kitus gali numanyti ir įsitikinti, kaip reikalinga kaliniams jausti, kad laisvėje esantieji žmonės jų pasigaili, jiems užjaučia ir rūpinasi jiems palengvinti jų vargą, o dar labiau rūpinasi, kad jie iš savo užkalinimo vietas išeitų ne ligonys ir ne tokie tamsuoliai, kokie buvo.

Tuo tikslu reikalinga mokykla protui apšvesti ir darbui – amatui išmokti. Be to reikalingi kartais ir drabužiai, ir gerėlesnis maistas, nes atsitinka kaliniams ir susirgti, ir moterims tose rūšciose sienose naujų pilietių pagimdyti.

Turėdama visq tą omeny, drįstu prašyti kalėjimui teikiamą pašalpą pakelti iki 200 litų mėnesiui³⁸.

Emilija Kvedaraitė–Mykolaitienė (Vinco Mykolaičio–Putino žmona) prisimena, kad į šį labdaros darbą įjungė ir mokinės. Mokytoja nupirkdavo drobės, o mokinės po pamokų siūdavo kaliniams marškinius.

Materialinė padėtis.

Iš Puziniškio su pulku augintinių ir globotinių (du ligoti broliavaikiai ir du globotiniai – Antanas Kasperavičius ir Bernardas Bučas) į Panevėžį atvykusi G. Petkevičaitė apsigyveno Stoties g. Nr. 64. Per panevėžietiškus metus dėl įvairių priežasčių ji ne kartą keitė gyvenamąją vietą: Stoties g. 64³⁹, Kranto g. 7⁴⁰, Kęstučio ir Vytauto gatvių kampas, Šiliūno namai⁴¹ (4), direktorių

³⁸ PGIM.

³⁹ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 130.

⁴⁰ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 132.

⁴¹ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 156.

namas (P. Puzino g.) gimnazijos kieme⁴².

G. Petkevičaitės materialinė padėtis ypač pablogėjo po Pirmojo pasaulinio karo. Po tėvo mirties ir užsîtesusių bylų su giminėmis jai teko tik nedidelė dalis Puziniškio dvarelį.

Remdama, šelpdama kitus pati G. Petkevičaitė-Bitė vos sudurdavo galą su galu. Iš mokytojos kuklaus atlyginimo išlaikė net kelis augintinius ir globotinius. Išvykdama mokytojauti į Panevėžį ji rašė: *Pasiėmiau visus keturis savo globojamus našlaičius ir dar penktą nepaprastai galvotą vaikiną, savo kursų mokinį Bernardą Bučą*⁴³. Pagrindinės pajamos buvo kuklus mokytojos atlyginimas, kuris, neturint reikiamo išsilavinimo, dar buvo mažinamas.

Išlikęs „Lietuvos žinių“ reakcijai 1922 m. sausio 8 d. rašytas laiškas: *Ministeris K. Bizauskas buvo man paskyręs ir aukštesnį mokesnį, kuri gauna mokytojai, baigę universitetą. Laikui bėgant, tačiau, dėl kaži kokių finansinių kombinacijų tas mokesčis man buvo atimtas <...>. Kadangi iki pereitų metų turėjau savo lėšomis laikyti trejetą našlaičių – mokinių (o gimnazijos mokytojų vaikams mokesčis už mokslą neatleidžiamas), dar paliegių ir paralyžuotą brolių ir dar vieną nesveiką broliavaikį, – tai, mokesčiu už darbą netikėtai sumažėjus, nors ir 31 pamoką turėjau ir sąsiuviniių taisyti aibės, – buvau vis dėlto piversta naktimis rašyti, kad šiaip-ne-taip iš visų vargų ir bėdų išsiristi <...>. Girdėjau dar dėl mano asmens visuomenėje kylančius balsus, kad aš valdanti dvarą. Dėl to dvaro tai, tiesa, yra dvaras, tėvo paliktas, turėjus 105 dešimtines. Kadangi tėvas mirė 1909 m. ir turėjau dar brolių, o dabar yra jų vaikai, – tai turiu teisę gauti iš to dvaro 14-tą dalį <...>*⁴⁴.

Apie sunkią jos materialinę padėtį žinojo tik artimiausios jos draugės – Jadviga Juškytė, Felicia Bortkevičienė ir vienas kitas bendradarbis.

⁴² BUČAS, B. *Prašymas [rankraštis]*. PGIM.

⁴³ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. *Raštai*. Vilnius, 1966, t. 2, p. 804.

⁴⁴ Dešimtinė – apie 1 ha; Gabrielei priklausė apie 8 ha. V. B.

Išskaičiau šiandien, kad algos mums pridės. Nežinau, kaip Dievui dėkoti. Juk paskutiniu laiku brangumas susukė man galvą. Rodosi, skaitliuoti moku: turiu daugiau – gyvenu geriau; turiu mažiau – irgi užtenka. Bet dabar, kaip teko už mėsos svarą 12 auks., už sviesto svarą 50 iki 60 auks., už taukus ir lašinius iki 30 auks., už miltų kvietinių 1 svarą 8 auks., už cukro 1 svarą – 16 iki 18 auks. mokėti, – tai jau buvo labai sunku su užtekimu⁴⁵.

Pablogėjus sveikatai medikai rekomendavo Bitei keliems mėnesiams išvykti gydytis į Italijos ar Prancūzijos kurortus. Tam reikėjo apie 4000 Lt. Tokia suma Bitei buvo utopinė. I pagalbą atėjo visuomenė. Jos globėja F. Bortkevičienė laiškais kreipėsi į žinomus kultūros veikėjus, prašydama paremti negaluojančią Bitę. Minimali suma buvo surinkta ir G. Petkevičaitė skaudančia širdimi visuomenės surinktomis lėšomis galėjo pasinaudoti.

Dar labiau pablogėjo jos finansiniai reikalai netekus darbo gimnazijoje. Savo draugei ir globėjai F. Bortkevičienei, vienai iš „Varpo“ bendrovės ir spaustuvės bendrasavininkui, rašo, kad žadėtos emeritės pensijos dar negaunanti, o *reikia rudenj ir malkų, ir javų prisipirkť, ir iš buto kraustyti <...>*, todėl prašo paremti ir *kiekvieno mėnesio pradžioje atsiųsti man kokius 200 litų, už kuriuos prižadu Jums rašyti*⁴⁶. Netrukus Bitė sulaukė taip reikalingos paramos ir sudékingumu rašo Felicijai: *Geroji, niekuomet taip man laiku pinigai nebuvo atėję, kaip dabar Jūsų siunciameji 200 litų. Ačiū širdingai. Reikėjo man 1000 litų iš kalno už butą išmokėti, ir šiaip visokios išlaidos laikinai padidėjo <...>. O čia rudo ant nosies, reikia malkų, reikia javų pirkties, paskiau pabrango, ir kišenėje buvo apskritas nolis, kurį turint nejauku gyventi <...>. Gavau privatinių pamokų, už 3 į savaitę moka 50 litų, taip kad ir iš šitų turēsiu 200 litų su viršum į mėnesį*⁴⁷.

⁴⁵ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 14.

⁴⁶ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 194.

⁴⁷ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 197.

Algimantas Katilius Vilniaus universiteto mokslinėje bibliotekoje užtiko Joniškėlio dvarininko, seno Petkevičių pažistamo Benedikto Karpio archyve (F8–4034) įdomų dokumentą. B. Karpis, jausdamas artėjančią žemės reformą, nutarė dalimi savo turto paremti G. Petkevičaitę ir surašė tokį raštą:

*Steigiamajam Seimui
Piliečio Benedikto Karpio,
Gyvenančio Joniškely, Biržų-Pasvalio apskrityje
Prasymas*

Turiu garbę prašyti Steigiamojo Seimo leisti man atlyginti vieną moralę skolą A. a. gydytojui Jonui-Leonui Petkevičiui (kuris gydė mūsų šeimos 4 kartas ir, be to, Panevėžio apskrity buvo žinomas netik kaip puikus gydytojas, bet ir kaip filantropas, prie kurio glaudėsi visos apylinkės biedruomenė) esu pažadėjęs neapleisti varge jo duktės Gabrielės Petkevičaitės, mūsų žinomos literatės ir vertėjos.

Po karo audros ir įvairių jos šeimyninių nuotykių ji yra atsidiurusi tokiam padėjime, kad dabar senatvėje turi savo darbu išlaikytį stabo ištiklą brolij, 59 metų, ir 4 našlaičius – augintinius <...>.

Mūsų tėvynės socialėms išlygoms besikeičiant, nematau kito čia kalbamos Petkevičaitės sušelpimo būdo, kaip pavesti jos nuosavybei vieną iš man priklausančių dvarų. Skiriu tam tikslui Karpiškių dvarą (264,53 žem. dešimtinių Šiaulių apskr.) dėl to, kad to dvaro kapeliuose guli palaidotas Petkevičaitės a. a. tévelis.

Prašau Steigiamojo Seimo leisti tą mano moralinę priedermę išpildyti su sąlyga, kad Petkevičaitėi būtų duodama teisę jos nuosavybei pavesť dvaro dalį parduoti vietos gyventojams, nes šiandien vien tuo keliu turiu galimybę ją nuo vargo ir per daug sunkaus jos amžiui darbo apsaugoti, o gal kiek ir palengvinti kelio prie literatūros darbo, kurio ji labai ilgiasi.

Joniškelej, 1921 m. Liepos 25 d.

Benediktas Karpis⁴⁸

⁴⁸ KATILIUS, A. Kaip Bitei buvo dovanojamas dvaras. *Kultūros barai*, 1991, nr. 3, p. 51–52.

Apie šį B. Karpio ketinimą G. Petkevičaitė galbūt ir nežinojo. Matyt, šis raštas liko gulėti B. Karpio stalčiuje ir Seimo nepasiekė. G. Petkevičaitė jokio dvaro negavo, tačiau jis rodo gerus dvarininko ketinimus ir Bitės visokeriopos veiklos vertinimą.

Visuomeninė veikla.

Bendravimas su žymiais žmonėmis.

Šalia pedagoginio, filantropinio darbo ji rado laiko tęsti dar Puziniškyje pradėtą visuomeninę veiklą. Peržvelgus jos visuomeninio darbo vien gimnazijos laikotarpio (1919–1924 m.) kalendorių, tenka stebėtis, iš kur ši trapi, gyvenimo nuskriausta moteris rado tiek jėgų, laiko, valios tokiai daugialypei ir prasmingai visuomeninei veiklai. Pabandykime sudėlioti šią veiklą į kalendoriaus lapelius:

1919 11 19 – Panevėžio gimnazijoje įkuria „Žiburėlio“ draugijos skyrių;

1920 04 15 – kaip Socialistų liaudininkų demokratų partijos atstovė išrenkama į Steigiamąjį Seimą. Ji buvo viena iš šešių į Steigiamąjį Seimą išrinktų moterų;

1920 06 8-12 d. – kaip Lietuvos atstovė dalyvauja Ženevoje vykusiame aštuntajame moterų kongrese;

1920 05 15 – kaip vyriausioji amžiumi (59 m.) pirmininkauja pirmajam Steigiamojo Seimo posėdžiui;

1920 m. gegužės-birželio mén. – dalyvauja Seimo posėdžiuose. Išrenkama į Konstitucijos projekto komisiją. (Vėliau šios komisijos darbe dalyvavo Salomėja Stakauskaitė, 1946–1951 m. dirbusi Panevėžio I-ojoje vidurinėje mokykloje)⁴⁹;

1920 09 08 – jos iniciatyva Kaune įvyko steigiamasis Lietuvos abolicionistų susirinkimas ir įkurta Lietuvos abolicionistų

⁴⁹ M. Dr. Moterys Steigiamajame Seime. *Naujoji Vaidilutė*, 1938, Nr. 8–9, p. 408.

draugija (tarptautinė organizacija kovai su prostitutacija);

1921 03 16 – jos iniciatyva gimnazijoje įkuriama mokytojų savišalpos draugija „Atsarga”;

1921 05 10 – jos iniciatyva įkuriamas Kalinių globos komiteto Panevėžio skyrius;

1922 m. – viena iš Lietuvos moterų sąjungos steigėjų;

1924 11 15 – išrenkama į Panevėžio apskrities Švietimo komisiją;

1924 11 20 – išrenkama į Panevėžio m. Švietimo ir socialinės apsaugos komisiją.

Dirbdama gimnazijoje parašė „Pasaulinės literatūros istorijos” vadovėlio dvi dalis, rašė „Karo metų dienyną”, straipsnius į periodinius leidinius.

G. Petkevičaitė palaikė ryšius su žymiais savo laikmečio žmonėmis.

Nuoširdi ir sena draugystė siejo G. Petkevičaitę-Bitę su Julijonu Linde-Dobilu. Abu kilę iš vieno krašto. Vaižgantas teigė, kad Bitė net buvusi Julijono mokytoja⁵⁰. Gabrielė buvo 11 metų vyresnė už J. Lindę.

Sužinojusi, kad J. Lindė rengiasi atvažiuoti į Panevėžio gimnaziją, rašo jam iš Puziniškio, džiaugiasi jo pasirinkimu, reiškia viltį, kad *greta ir drauge galėsime taip svarbų darbą dirbti, kaip jaunos kartos auklėjimą*. Rūpinasi jo buitimis: *Dėl buto nieko kito patarti nemoku, kaip tik šitaip: važiuok Tamsta ko greičiau į Panevėžį ir, kol manęs nėr, apsigyvenk mano bute. Gali gulėt valgomajam, drauge ir salionėlis. Yra ten mano tarnaitė, senutė Kamila, ir mano brolio sūnus, Jonas, komendantūros kareivėlis. Kamilai liepk save valgydint (nb. provizijos ne perdaug ji turi, tai duosite jai, ko norėsite, nupirkti, ir tegul verda ir šiaip patarnauja). Gyvenu tame name, kur direktorius, tik ant viršaus. Ten apsigyvenės, sujudink visus mokytojus,*

⁵⁰ Vaižganto raštai. Kaunas, 1929, t. 13, p. 134.

draugus, Panevėžy besančius, ir p-lę Jodinskaitę (iš Švobiškio, mano kareivėlis žino kur ji gyvena), ir kun. Karbauską, kad buto ieškotų. Tas dalykas nėra lengvas, užt at patariu kuo greičiausia išsiruošti, kad ant kampo nepaliktumėte⁵¹.

Kartu dirbdami jie nuoširdžiai bendravo. Tą pastebėjo ir mokiniai: Petkevičaitė su Dobiliu buvo artimi bičiuliai. *Mes juokdavomės, kaip vaikšto Bitė su Dobiliu koridorium. Vienas aukštas, kita, ta bitelė – jam iki juosmens⁵².*

Su Jonu Jablonskiu ne tik giminiavosi, bet palaikė ryšius nuo „Varpo” laikų. J. Jablonskis pritarė nepasiturinčio mokslus einančio jaunimo šalpos draugijos įkūrimui ir tapo jo „krikštatėviu” – jis pasiūlė draugiją pavadinti „Žiburėlio” vardu⁵³. Dirbdama gimnazijoje G. Petkevičaitė J. Jablonskiui parašė keletą laiškų „Žiburėlio” ir kitais klausimais.

J. Jablonskio 60-ųjų metinių minėjimas buvo aptartas pedagogų taryboje ir *Nutarta p. Jablonskiui, sulaukus 60 m. amžiaus ir daug pasidarbavusiam savam laike Panevėžio mokyklose, pasiųsti atskirą pasveikinimo adresą, tam reikalui išrinkta komisija iš lietuvių kalbos mokytojų G. Petkevičaitės, M. Grigonio ir O. Padinskaitės ir dailininko J. Zikaro⁵⁴.* Laiške bendramintei J. Juškytei tuo klausimu ji rašė: *Jablonskio 60 metų sukaktuvėms nusiuntėm nuo gimnazijos adresą. Zikaras padarė piešinį, aš žodžius sulipdžiau⁵⁵.*

Ilgametė draugystė ją siejo su rašytoja Žemaite. Ji nenutrūko ir Bitei dirbant Panevėžio gimnazijoje. Žemaitė G. Petke-

⁵¹ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 148.

⁵² MARCINKEVIČIŪTĖ-BUTKIENĖ, Ona. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Teresė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 44. PGIM.

⁵³ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 130.

⁵⁴ *Panevėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 20* [rankraštis]. Panevėžys, 1920 12 18. PGIM.

⁵⁵ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 140.

vičaitę čia lankė du kartus. Pirmą kartą pas ją trumpam užsuko 1921 m. rugsėjo mén., vykdama susitikti su Dičiūnų Kastantu. Lapkričio mėnesio viešnagė buvo ilgesnė. G. Petkevičaitė pristatė mokiniams savo draugę, kuri perpildytoje aktų salėje paskaitė ištraukas iš savo apsakymų. Šiuo susitikimu, kuriame buvo daug pagarbos, bet ne mažiau ir oficialumo, Žemaitė nebuvo patenkinta. Kitą dieną, klasėje bendraudama su aušrininkais, Žemaitė jautėsi laisviau: juokavo, pasakojo apie kelionę į Ameriką. Susiradusi savo bičiulės Unės Babickaitės pablyškusį brolių Petrą, suprato, kad jis sunkiai verčiasi, davė šimtą auksinų⁵⁶.

Su Jonu Basanavičium ją siejo sena ir artima pažintis, prasidėjusi XX a. pradžioje. Su juo susirašinėjo tautosakos rinkimo, Mokslo Draugijos ir kitais klausimais, J. Basanavičius viešėjo pas ją Puziniškyje. Apie 1923 m. Bitė turėjo progos betarpiskai pabendrauti su J. Basanavičium, kada jis lankėsi gimnazijoje, susitiko su mokiniais bei mokytojais, o piešimo klasėje J. Zikaras lipdė jo biustą.

Susirašinėjo su J. Tumu-Vaižgantu, kuris rinko medžiagą savo paskaitoms universitete. Jo prašoma siuntė atsiminimus apie XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios visuomenės veikėjus, su kuriais bendravo, kuriuos pažinojo. Jo prašoma ji aprašė ir savo giminę. 1923 m. gegužės 22 d. pirmą kartą susitiko ir bendravo su į gimnaziją atvykusiu Vydunu, kurio biustą lipdė J. Zikaras. Su Juozu Balčikoniu bendravo nuo tų metų, kada šis, Bitės prašomas, sutiko pataisyti Julijono Lindės-Dobilo romano „Blūdas” kalbą.

Dirbdama gimnazijoje G. Petkevičaitė aktyviai susirašinėjo su draugais ir pažystamais. Daugiausia laiškų iš Panevėžio parašė žymiai visuomenės veikėjai Felicijai Bortkevičienei, ilgametei „Žiburėlio” draugijos pirmininkei. F. Bortkevičienė (1873–1945) moraliai ir materialiai palaikė G. Petkevičaitę, rūpinosi jos „Raštų” leidimu.

⁵⁶ SPRINDIS, Adolfas. *Žemaitė*. Vilnius, 1988, p. 397.

G. Petkevičaitė-Bitė šaulių renginyje. Apie 1938 m. PGIM

Nenutrūko draugystė ir su „Žiburėlio” bendrakūrėja, mokytoja, visuomenės veikėja Jadvyga Juškyte (1869–1948). Bendramintei ir beveik bendraamžei ne kartą rašė apie savo negalias, buitių, „Žiburėlio” veiklą.

Nors giminiavosi su Prezidento Antano Smetonos, Panevėžio burmistro Tado Chodakausko šeimomis, tačiau su jais santykiai buvo rezervuoti.

Atsisveikinimas su gimnazija.

Iki šių dienų vyksta polemika: G. Petkevičaitė gimnaziją paliko savo noru, ar inspiruota direktoriaus Jono Yčo. Matyt, teisios abi pusės.

Direktorius J. Yčas pradžioje buvo patenkintas jos, kaip mokytojos ir direktoriaus pavaduotojos, darbu. Tai matyti ir iš rašytos charakteristikos: *Petkevičaitė Gabrielė gera rašėja ir sqažininkė dėstytoja. Kalbą ir literatūrą žino. Pedagogas geras, vaikų labai gerbiama ir mėgiama. Dėsto liet. kalbą ir literatūrą. Reikėtų suteikti*

ir jai viduriniosios mokyklos mokytojos vardą <...>. Tarnauja šioje mokykloje nuo 1919 VIII. 1 d. Baigusi Mintaujos aukštesniąją mokyklą ir įgijo namų mokytojos vardą⁵⁷.

Tačiau Bitei kasmet darėsi vis sunkesnė metų našta, pradėjo varginti įsisenėjusios ir naujos ligos. 1923 m. pabaigoje draugei Felicijai Bortkevičienei vaizdžiai aprašo savo savijautą: *Man – tai nekaip klojas: trečią savaitę gydytojai iš kambario neišleidžia ir ketina dar kelias savaites neišleisti <...>. Man pačiai rodosi, kad nieko netrūksta, tik kai pamatau labai rimitus gydytojų veidus, klausant mano plaučius ir širdį, tai kelioms valandoms nejauku darosi. Bet vėl imu galvoti: medicina tokią pažangą daro kasdien, tai gal mano eskulapai užsimanė mane išgydyti iš 60 metų? <...>, bet be juokų kalbant, turiu jausmą, kad vargiai ištrauksiu šiuos metus gimnazijoje⁵⁸.*

Sveikata negerėjo. 1924 m. gydytoja Šalkauskaitė-Vitartienė informavo gimnazijos administraciją, kad *p-lė Gabrielė Petkevičaitė serga džiova plaučių Tuberculosis <...> dėl tos pačios priežasties p-lė Petkevičaitė turi ko greičiausiai išvažiuoti užrubežin Šveicarijon arba Italijon, nes tikrai gydymas geram klimate gali gelbėti jos suirusią sveikatą. Be to, p-lė Petkevičaitė turi gydytis sanatorijoje ir ne mažiau, kaip keturis mėnesius⁵⁹.*

G. Petkevičaitė su širdies skausmu 1924 m. sausio mėnesį guodžiasi F. Bortkevičienei, kad iš daktarų mikčiojimo supratusi, jog *mokytojauti tai man nebeteiks, turbūt dar šiaip-ne-taip „ubagiškai” gal dar privilksiu iki vasaros, retkarčiais gimnazijoje bepasirodydama⁶⁰.*

Gavusi, kaip rašo G. Petkevičaitė, *urlipopq* (atostogas), keturiems mėnesiams išvyko gydytis į Prancūziją. Gimnazija iki mokslo metų pabaigos liko be direktoriaus pavaduotojos, todėl visai natūralu, kad direktorius J. Yčas norėjo pavaduotoja turėti ne

⁵⁷ PGIM.

⁵⁸ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 156.

⁵⁹ PGIM.

⁶⁰ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 159.

vien taurios asmenybės aureole apgaubtą asmenybę, bet fiziškai ir moraliai pajėgią talkininkę.

Paskutinį kartą kolegos G. Petkevičaitę slaptu balsavimu direktoriaus pavaduotoja išrinko 1924 m. birželio 20, jau gržusią iš Prancūzijos, tačiau Švietimo ministerija 1924 m. liepos mėn. 12 d. raštu direktoriui pranešė, kad *neranda galima tvirtinti ją antruoju pavaduotoju naujiems mokslo metams, motyvuodama tuo, kad dėl G. Petkevičaitės ligos, jau ne syki atitraukusios ją ilgesniams laikui nuo einamųjų pareigų <...>*⁶¹.

Rugpjūčio 30 d. direktoriaus pavaduotoja mergaičių klasėms buvo išrinkta Marija Giedraitienė.

Nepatvirtinus direktoriaus pavaduotojos pareigoms, Bitei buvo atsakytas ir butas dar carų laikais gimnazijos kieme direktoriams statytame mediniame name. Jis paskirtas kitiems asmenims, o G. Petkevičaitei pasiūlyta išsikelti. Išižeidusi ji parašė pareiškimą:

Jo Malonei

Valstybinės Gimnazijos Direktoriui

Jūsų Malonei paskyrus gyventi inspektoriams mano iki šiol gyvenamajame bute Gimnazijos kieme, likau be pastogės.

Nežiūrint į visas mano pažįstamų ir mano pastangas, nepasi-sekė man per visą vasarą surasti man buto netoli gimnazijos rūmų.

Kadangi tokiu būdu darbavimos sėlygos Jūsų Malonės veda-moje Gimnazijoje pasidarė man neprieinamos, turiu garbės pareikšti, jog nuo rugsejo pirmos dienos esu priversta atsisakyti nuo mokytojos pareigų éjimo.

G. Petkevičaitė

Rugp. 26 d. 1924 m.

Panevėžys⁶²

Tą pačią dieną su širdgėla savo draugei F. Bortkevičienei

⁶¹ PGIM.

⁶² PGIM.

rašo: *Nuo rugsėjo 1 d. atsisakau iš gimnazijos. Prie progos parašysiu smulkiau apie visus gudrumus mūsų principalo <...>. Palieku gyventi Panevėžy, nes čia mano visi vaikai: ir malonu, ir pareiga... Broniušas ir Jonas reikalingi dar globos... kol gyva esu <...>*⁶³.

Išėjimą iš mokyklos G. Petkevičaitė skaudžiai išgyveno. Po penkerių metų pirmą kartą rugsėjo 1-ąją sutikusi ne gimnazijoje kartu su kolegomis ir mokiniais, o namuose, savo artimiausiai draugei F. Bortkevičienei guodėsi, kad *nuo šios dienos esu laisva pilietė*⁶⁴. Spalio 18 d. buvo surengtos iškilmingos didelės G. Petkevičaitės išleistuvės su muzika ir vaišėmis⁶⁵. O jai pačiai vis atrodė, kad dar galėjusi dirbti gimnazijoje, kad dar galėjo būti naudinga. Gruodžio 30 d. su širdgėla rašo: *Su gimnazija atsisveikinau. Gaila ir širdis skauda, kad negaliu su vaikais būti*⁶⁶.

Būdama stiprios valios Bitė ir toliau tėsė visuomeninę veiklą. 1924 m. lapkričio 15 d. ji išrenkama į Panevėžio apskrities Švietimo komisiją, o po kelių dienų (lapkričio 20 d.) – į Panevėžio miesto Švietimo ir socialinę komisiją; tėsė darbą Kalinių globos draugijoje (buvo Panevėžio skyriaus valdybos pirmininkė).

Marija Kiaunytė-Barčienė 1972 m. pasakojo, kad mokiniai nepamiršo Petkevičaitės ir palikusios gimnaziją, kad ji vis būdavo kviečiama į VIII klasių išleistuvės. Atveždavo ją vežikas, o paskui berniukai užnešdavo foteliu į antrą aukštą. Pabūdavo kiek, pasakydavo kalbą, o paskui vėl buvo išnešama. Vežikas laukdavo apačioje⁶⁷.

Ilgą laiką mokiniai, kai kurie mokytojai ją lankydavo kukliame bute šv. Zitos gatvelėje.

⁶³ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 194.

⁶⁴ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 195.

⁶⁵ *Panėvėžio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas [rankraštis]*. Panėvėžys, 1924 10 24. PGIM.

⁶⁶ PETKEVIČAITĖ, išnaša 2, p. 220.

⁶⁷ KIAUNYTĖ-BARČIENĖ, Marytė. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę [rankraštis]*. Parengė Terėzė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 39. PGIM.

387
24 VII. 1924.

Jos Malonei

Valstybinės Gimnarijos Direktorui

mok. G. Petkevičaitės

pareiškimas

Jūs Malonei pasakyus gyventi inspektoriams mano iki šiol gyvenamajame būte Gimnarijos kieme, taurėje de padeges.

Nėrauint, vienas mano karžilamus ir mano pertančios, nepaisant seki man per vią vasara suraisti sau būto netoli Gimnarijos rūmu.

Kadangi tokiu būdu darbavimos salygos Jėsu Maloneis vedomas Gimnarijoje pasidare man neprincipiamos, turinėjamas pareikšti, jog nuo rugpjūto pirmos dienos ebu pri-versta atsisakyti nuo mokytojos pareigų ėjimo.

G. Petkevičaitė

rugs. 26. 1924 m.
Panėvežys

Petkevičaitės pareiškimas dėl mokytojos pareigų atsisakymo. 1924 m. PGIM

Po iškilmingo jos 75-čio paminėjimo 1936 m. senstelėjusi, pasiligojusi, vis mažiau visuomeninėje veikloje besireiškianti Bitė buvo pradėta primiršti. Prasidėjus sovietinei okupacijai ir Antrajam pasauliniam karui Bitės materialinė padėtis nepaprastai sunkėjo ir mirė ji dideliame nepritekliuje.

Įdomu tai, kad Bitė buvo pašarvota tuose rūmuose, kur po šešių dešimtmečių įsikūrė jos vardu pavadinta biblioteka.

Palaidota Ramygalos g. kapinėse šalia buvusio bendraminčio ir bendradarbio Julijono Lindės-Dobilo. Buvęs abiejų bendradarbis, rašytojas Matas Grigonis svajojo atsigulti tarp savo kolegų. Deja, tą vietą spėjo užimti buvusi miesto bibliotekos vedėja, taip pat filantropė ir visų bendramintė Elžbieta Jodinskaitė. Gimnazijos istorijos muziejuje saugomas M. Grigorio laiškas buvusiam mokinui Leonui Kuodžiui: *Savo testamente buvau nurodės, kad mane palaidotų naujose Panevėžio kapinėse tarp Lindės-Dobilo ir G. Petkevičaitės kapų. Betgi Bučas toj vietoj palaidojo Elzę Jodinskaitę*⁶⁸.

G. Petkevičaitės-Bitės mokiniai.

Per penkerius darbo metus gimnazijoje G. Petkevičaitė mokinį širdyse paliko gilius pėdsakus. Pamokose ir asmeniniu pavyzdžiu ugđė tėvynės, artimo meilės, tolerancijos jausmus. Jos ir „Žiburėlio” remiami ne vienas galėjo tęsti ar baigti mokslus.

Poetas, sovietinių lagerių kalnys, 1925 m. absolventas Jonas Graičiūnas po daugelio dešimtmečių prisiminė: *Petkevičaitė savo mokiniams darė didelį poveikį. Taip ir atrodė, kad ji kiekviename nori matyti būsimą intelligentą. Ypatingas jos užmokyklinis veikimas, „Žiburėlis”, talentų ieškojimas*⁶⁹.

⁶⁸ GRIGONIS, Matas. *Laiškas Leonui Kuodžiui* [rankraštis]. 1967 08 20. PGIM.

⁶⁹ GRAIČIŪNAS, Jonas. Atsiminimai. Iš *Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę* [rankraštis]. Parengė Terėzė Bukauskienė. Vilnius, 1984, lap. 76. PGIM.

Nors gimnazijoje dirbo neilgai, tik penkerius metus, neišleido nei vienos abiturientų laidos (dėstė žemesnėse klasėse), tačiau jos mokinį sąraše daug savo veikla šalyje pasižymėjusių asmenų: žymus advokatas Jurgis Alekna, skulptorius Bernardas Bučas, dailininkas Antanas Gabrėnas, ekonomistas, visuomenės veikėjas Domas Cesevičius, gydytojas Vladas Dalinda, pedagogas, visuomenės veikėjas Kazys Dausa, teisės dr. Kęstutis Domaševičius, biochemikas, profesorius Alfonsas Gabrėnas, poetai Jonas Graičiūnas, Kazys Inčiūra, publicistas, žurnalistas Juozas Keliuotis, rašytojas Jonas Šukys, lituanistas, poetas Leonas Kuodys, pedagogikos dr. profesorius Jonas Laužikas, matematikos vadovėlių autorius Jonas Matulionis, Emilia Kvedaraitė-Mykolaitienė, docentas Stasys Paliulis, rašytojas, kraštotyrininkas Juozas Petrus, rašytojas Juozas Sokas, visuomenės veikėjas Lionginas Vaitiekūnas ir kt.

Nemažas G. Petkevičaitės nuopelnas, jog dalis jos buvusių mokinį pasirinko mokytojo profesiją. Tai: Kazys Bagdonas, Apolonija Kaminskaitė-Ankudavičienė, Elena Dapkienė, Antanina Dragūnaitė, Emilia Slučkaitė-Durasevičienė, Aleksandra Gabrėnienė, Stasys Juodikis, Apolonija Gaspariūnaitė-Karazijienė, Antanas Kasperavičius, Matas Kasperavičius, Malvina Kielaitė, Olga Januševičiūtė-Merkienė, Kazė Motiekaitė-Masiliūnienė, Liucijus Nemickas, Domas Pinigis, Veronika Šataitė, Anastazija Račiūnaitė-Vėbrienė ir kt. Jie stengėsi dirbt i ir elgtis taip, kokią matė savo mokytoją klasėje ir visuomeninėje veikloje.

Atminimo saugojimas Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijoje.

Minint G. Petkevičaitės-Bitės 110-ąsias gimimo metines prie gimnazijos, kuri tada vadinosi I-oji vidurinė mokykla, buvusio muzikos mokytojo, Bitės bendradarbio Mykolo Karkos iniciatyva 1971 m. liepos 16 d. buvo atidengtas granitinis biustas.

Autorius – jos buvęs auklėtinis nuo Puziniškio laikų skulptorius Bernardas Bučas (architektas Z. Dargis). Atidengiant paminklą dalyvavo to meto aukščiausi miesto pareigūnai, visuomenė, mokiniai. Vėliau B. Bučas gimnazijos istorijos muziejui padovanojo miniatiūrinę gipsinę paminklo kopiją.

Prie paminklo dabar fotografuoja literatai, atvykę svečiai, buvę mokiniai. Kasmet rugsėjo 1-ąją, Bitės gimimo, atestatų teikimo dienomis prie paminklo, ant jos kapo Ramygalos g. kapinėse padedamos gėlių puokštės.

1982 m. vasarą Lietuvoje kaip turistas lankėsi iš JAV atvykęs G. Petkevičaitės globotinio Antano Kasperavičiaus dukters vyras Ščiuckas. Radęs būdą atvykti į užsieniečiams uždraustą lankyti Panevėžį, mokyklos istorijos muziejui jis atvežė brangias dovanas – keletą retų Bitės laidotuvų nuotraukų. Tas nuotraukas Antanas Kasperavičius 1944 m. vasarą traukdamasis iš Lietuvos išsivežė ir saugojo kaip brangias relikvijas.

Gimnazijos istorijos muziejuje sukaupta nemaža medžiagos apie Bitę. Tai nuotraukos, dokumentai (originalai ir kopijos), straipsnių rinkiniai, jos „Raštai” ir kita medžiaga. Buvusi miesto švietimo skyriaus metodinio kabineto vedėja Teresė Bukauskienė, rinkdama medžiagą daktarinei disertacijai, užraše 78 buvusių Bitės mokinių, mokytojų atsiminimus ir 1984 m. padovanojo 185 puslapių atsiminimų mašinraštį „Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę”. Tai unikali medžiaga žymios pedagogės biografijai.

Gimnazijoje yra „Žymesnių mokyklos žmonių lenta”, kurioje per 300 pavardžių. Joje yra ir Gabrielės Petkevičaitės-Bitės pavardė. Gimnazijos istorijos muziejuje veikia pastovi ekspozicija, skirta Bitei, o kiekvienais metais kovo mėn., minint jos gimtadienį, iš fondų parengiama išsami paroda, kurią lanko mokiniai, mokytojai, svečiai. Bitės gimtadienio ir kitomis progomis organizuojamos išvykos į Bitės gimtinę Puziniškį.

Gimnazijoje jau tradicija tapęs mokinių projektinių darbų

Skulptorius B. Bučas per G. Petkevičaitės-Bitės biusto atidengimo iškilmes.
1971 07 16. PGIM

rašymas. Nemaža temų pasirenkama iš gimnazijos istorijos. Neužmirštama ir G. Petkevičaitės asmenybė. 2002 m., minint Bitės 140-ąsias metines, lietuvių k. mokytojos Godos Snarskiénės vadovaujami mokiniai parengė leidinėlį „Šimtmečio moteris – Gabrielė Petkevičaitė-Bite“. Gimnazijos vestibiulyje šalia piešimo mokytojo Alfonso Beresnevičiaus tapytų žymiausių gimnazijos mokytojų skulptoriaus Juozo Zikaro, direktoriaus ir „Meno kuopos“ globėjo Julijono Lindės-Dobilo, žodyninko, akademiko, gimnazijos direktoriaus Juozo Balčikonio, pirmojo lietuvių kalbos mokytojo Jono Jablonskio yra ir Gabrielės Petkevičaitės-Bitės portretas.

Tai tik keli puslapiai turiningo ir prasmingo Gabrielės Petkevičaitės-Bitės gyvenimo. Jos pedagoginė, filantropinė, visuomeninė veikla, asmeninis pavyzdys buvo pilietiškumo, dorovės,

pareigos visuomenei, meilės Tėvynei, tolerancijos kitoms tautoms, nuomonėms, įsitikinimams ugdymo pamokos. Šiandien pasigendame Jos.

GABRIELĖ PETKEVIČAITĖ-BITĖ AND PANEVĖŽYS GYMNASIUM

Vytautas Baliūnas

Abstract

The writer, public figure, philanthropist Gabrielė Petkevičaitė-Bitė taught the Lithuanian literature, history at Panevėžys Gymnasium (now Juozas Balčikonis Gymnasium) from 1919 to 1924. From 1920 to 1924 she was elected Deputy Director of the Gymnasium. In 1921, by her initiative and with the help of the sculptor Juozas Zikaras, there was designed a school uniform for girls, which was adopted nationally and was popular until around 1990.

In the five-year period when she worked at the Gymnasium, G. Petkevičaitė-Bitė wrote parts I and II of the textbook on world literature, also she was writing „Karo metų dienynas” (The Wartime Diary) and contributing articles to the periodicals. Through the organization „Žiburėlis” (Light), which she had founded together with J. Juškytė, she supported indigent students. G. Petkevičaitė-Bitė was a public-spirited person: in 1920 she was elected to the Constituent Assembly of Lithuania; she founded the Lithuanian Abolitionist Society and the Panevėžys chapter of the Prisoners' Care Society; she was one of the founders of the Lithuanian Women's Association; she served on the Educational Committee of the City Municipality, etc. G. Petkevičaitė-Bitė discussed questions related to social activities and creative work with the most famous intellectuals: J. Lindė-Dobilas, J. Tumas-Vaižgantas, Žemaitė, J. Basanavičius, J. Zikaras, J. Balčikonis and others.

The History Museum of the Gymnasium has accumulated much material about G. Petkevičaitė-Bitė. A granite bust of G. Petkevičaitė-Bitė, made by her former pupil sculptor B. Bučas, in front of the Gymnasium building, her portrait, painted by teacher A. Beresnevičius, on the foyer wall, her name, inscribed on the board „The Most Famous People of the Gymnasium”, show the respect accorded to her memory here.

Her educational, philanthropic work, social activities, her personal life set us an example of public spirit, morality, obligation to the society, love of the motherland, tolerance to other nations, opinions and convictions.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė dabartyje: priėmimas ar atmetimas

VITALIJA KAZILIONYTĖ

Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka

Vytauto Didžiojo a. 6/1, LT-39149, Pasvalys

El. paštas: parvalkai@gmail.com

Mintys apie Bitę dabarties kontekste klostytis pradėjo dar 2009-ųjų rudenį, braukiant užmaršties dulkes nuo jos tévo daktaro Jono Leono Petkevičiaus atminties paveikslėlio. Šimtmetis, pra-éjës nuo daktaro mirties, buvo tam tikras įpareigojantis impulsas mesti naują – kitokį žvilgsnį į jo ir dukters Gabrielės gyvenimus. Vienas to paveikslėlio kûrėjų, Kovo 11-osios Akto signataras Eugenijus Petrovas Joniškelyje vykusiame 100-osioms mirties metinėms skirtame renginyje atskleidé tikrą tiesą: mes labai mažai težinome apie Petkevičiaus gyvenimą Joniškelyje, net šiandien dar negalime pasakyti, kodèl ir kaip likimas jí ten nubloškė. Per 20 nepriklausomybës metų kelias iki Kijevo universiteto, kurio archyvuose saugoma daktaro byla, galinti tapti reikšmingu istoriniu šaltiniu, pasirodë per sunkus. Tuomet aiškiai suvokta, kad nepaisant gražių mūsų pastangų jamžinti Bitës ir jos tévo atminimą dar nuo sovietmečio laikų, karalius visgi tebevaikšto nuogas.

Ką šiandien žinome apie Bitës asmenybę, gyvenimą, darbus, kûrybą, tarnystę žmonëms, kad galëtume gyvai liudyti jos priéminimą? Kažin, ar tas neaprëpiamai didelis, prasmës kupinas gyvenimas, su rimtomis projekcijomis ne tik į dabartį, bet ir į

ateitį neatmetamas kaip nepažįstamas. Priėmimui reikia visaverčio žinojimo. Tad fragmentiškai (kitaip neįmanoma) praeikime Bitės gyvenimo keliais.

Susigrąžinti Bitę į dabartį ir pasvarstyti jos netiesinio gyvenimo priėmimą ar atmetimą galima tik tiesiant atminties tiltą į prieitį. Neseniai panašų tiltą, pavadinčią „Iš praeities į dabartį“ nutiesė Pasvalio gimnazistės, keliavusios vieno iš Lietuvos nacionalinio atgimimo veikėjų, spaudos bylos laimėtojo Antano Macijausko gyvenimiškais keliais. Pasvalio Petro Vileišio gimnazijoje vykusiuose *tilto statybos* užbaigos pokalbiuose temos išsiplėtė iki Bitės, brolių Vileišių ir kitų tos epochos asmenybų. Taigi jaunas žmogus šiandieną renkasi priėmimą tų, kurie išlieka kaip mūsų nacionalinė vertybė. Tai prasminga paskata mums.

Pradinis būtojo laiko atskaitos taškas tebus tarpukario nepriklasomoje Lietuvoje susiformavę Bitės gyvenimo, kūrybos ir darbų liudijimai. Įdomus sutapimas, leidžiantis taikiai vešeti krikščioniškajai ir liberaliai minčiai yra 2000 m. Kaune „I laisvę“ fondo išleistos knygos „Ugninis stulpas. 25 metai be Juozo Brazaičio: laiškai, dokumentai, liudijimai“ moto: *Jei mes nebūsime mūsų tautai lygūs tiems ugniniams stulpams, kurie kadaise žydų tautai rodė kelią tyruose... ką mes nuveiksime? Ir kokia mūsų vertė?*¹ Tai Bitės žodžiai. Tie patys žodžiai ir 1931 m. „Židinyje“ (nr. 4) publicuotos Juozo Ambrazevičiaus-Brazaičio studijos „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė“ pradžioje. Tuomet dar jaunas literatūros kritikas puikiai suvokė Bitės asmenybę, širdimi priėmė jos darbus, nes ir pats jos moralumo bruožus turėjo. Taigi kaip toks tokiu nesidžiaugs! Abu buvo ir tebéra ugniniai stulpai, kurių šviesa tebesklinda į dabartį. O biblinio įvaizdžio prasmė – eiti su savo į atgimimo ir laisvės kovą pakilusia tauta per carinės Rusijos okupacijos laikmetį, paženklintą

¹ Ugninis stulpas: 25 metai be Juozo Brazaičio: laiškai, dokumentai, liudijimai. Kaunas, 2000, p. 15.

lietuviybės susvetimėjimu, savos kalbos ir rašto naturėjimu, sve-
timiems dievams tarnaujančia šviesuomene, paprastuolius panie-
kinusia aukštuomene į Pažadėtąją žemę – nepriklausomą valstybę
– tebéra aktuali ir dabarties Lietuvai, laisvai, bet nesukūrusiai
pilielinės visuomenės, tapusiai biurokratinės Europos Sąjungos
dalimi, neatsikračiusios nuo pokario savo imperiškos politikos ne-
keičiančios Rusijos agresijos. Tai, kad J. Brazaičiui skirtoji knyga
pavadinta Bitės žodžiais, akivaizdus priėmimo įrodymas: skirtingų
pažiūrų, skirtingų kartų žmonės vienodai įpareigojančiai suvokia
būtinybę pasišvęsti savo tautos, valstybės, žmonių gerovei. Ir pati
J. Ambrazevičiaus-Brazaičio studija sklidina šilumos Bitei, be jo-
kių pasaulėžiūrinių skirtybių, nugalinti humaniškumu. *Egoistinis
gyvenimas Bitei eina – arba tikriaus: turi eiti – šalin: prieš akis tik
artimas, kuris reikia kaip save mylėti*² – toks brazaitiškas rašytojos
gyvenimo matmuo. Visa Bitė – visuomeninių interesų pusėje. Tai
leidžia pripažinti, kad *idėjiniu atžvilgiu autorės pažiūros artimos
pažiūroms tų žmonių, kurie laikosi krikščioniškos etikos, visai lik-
dami indiferentai pačios krikščionybės ir jos institucijų atžvilgiu. Tik
Petkevičaitė giliai tolerantiška.* <...> *Juo ilgiau stebi gyvenimą, juo
labiau visus moka suprasti ir toleruoti*³. Pareigos moteris, demok-
ratybės įsisąmoninimą paveldėjusi iš tėvų, lygiai kaip Fiodoras
Dostojevskis, kentėjimo matu matuojanti savo simpatijas žmo-
nėms, idėjininkė ir socialinio humanizmo reiškėja studijos pa-
baigoje tarsi palaiminimu palydima žodžiais: *Laimingai jai gyventi,
sėkmingai dirbti tai kukliai Bitei darbininkei*⁴. Bus bene svariausias
pripažinimas, ataidintis iš Bitės gyvenamojo laiko. Netgi Vaižgan-
tas čia lieka pralenktas – savojoje studijoje „Gabrielia Petkevičiūtė
(Bitė)“ daugiausia atkartoja pačios rašytojos siūstas gyvenimo

² AMBRAZEVIČIUS, J. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. *Židinys*, 1931, t. 13, nr. 4, p. 355.

³ AMBRAZEVIČIUS, išnaša 2, p. 361.

⁴ AMBRAZEVIČIUS, išnaša 2, p. 364.

žinias. Kaip ir J. Brazaitis, traktuojat tarnystės pareigą: *Ligi tik su grįžo namo, tėvas liepė jai tarnauti liaudžiai ir iš viso – visuomenei. Gabrielia mielai ir rodžiai ėmės mokyti visus, kas tik pakliuvo, lietuvius ir žydes, vokiškai ir rusiškai. Iš Gabrielios Petkevičiūtės pradžią mokslo yra gavę veik visi iš anos apylinkės išėję mūsų inteligenčiai*⁵. Išskiria lietuvybės esmę: *Daktaras su savo Gabriele buvo lietuvių gimę ir to neužsigynę; dažnai abudu pasikalbėdavo, jog ir lietuviams reikytų savo laikraščio, kaip kiti kad turi, tik abudu neišmanė, kaip tai padaryti. Aišku tebuvo, kad reikia lietuvių švesti, gaminti kuo daugiausia inteligenčių. Tada gimė ir pirmoji idėja – šelpti nepasiturinčius mokslo ieškotojus. Iš to susidarė „Žiburėlio“ draugija, pradžioje te-susidedanti iš vienos sumanytojos Gabrielios Petkevičiūtės: ji švietė, ji gi ir šelpė*⁶. Ir taip pat kaip J. Brazaitis lenkiasi Bitei: *Surinkęs visa tai, ką tik čia paduodė, o galima dar daugiau surinkti, aš žemai savo širdyje nusilenkiau tam luošam, menkasveikačiam darbo milžinui ir teigiamai Lietuvos pajégai. O kad mes taip suprastume savo pareigas visuomenei, kaip jas suprato – Gabrielia Petkevičiūtė*⁷. Ano meto šviesiausieji protai suprato, ižvelgė, įvertino ir visa širdžia priėmė Bitę, atvirai deklaruodami tarpukario Lietuvoje, o J. Brazaitis ir vėliau savo raštuose jau išeivijoje, savasias nuostatas. Gaila tik, kad tiek brazaitiškas, tiek vaižgantiškas Bitės priėmimas kažkaip sunkiai iš anų laikų prasimuša iki šiandienos.

O kur Bitės šviesos pradžia? Gręžiamės į jos raštus, J. Brazaicičio *medumi* vadinamus: Iš *Medaus rūpinsimės pažinti Bitę*⁸.

Pirmiausia į akis krinta motinos ir tévo paveikslai.

Motina. Didžiausios gyvenimo pamokos prasideda nuo požiūrio į tarnus. *Motina aiškindavo, kad tarnai tai tas pats, kas*

⁵ VAIŽGANTAS. Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė). Iš *Vaižganto raštai*. Kaunas, 1929, t. 13, p. 133–134.

⁶ VAIŽGANTAS, išnaša 5, p. 134.

⁷ VAIŽGANTAS, išnaša 5, p. 118.

⁸ AMBRAZEVIČIUS, išnaša 2, p. 354.

*tėvų rankos. Kas tarnų negerbia, tas negerbia ir nemyli savo motinos ir savo tėvo⁹, – rašo Bitė „Atsiminimuose“. Ir dar svariau priduria: *Tarnų ir tarnaičių klausimas buvo motinos keliamas nuo to laiko, kaip tik mano atmintis siekia¹⁰*. Savoje priedermė šiame pasaulyje grindžiama motinos dar vaikystės metuose išsakyta nuostata: *Dievas leido pasaulį visiems žmonėms lygiai ir įsakė mylēti savo artimą kaip patį save¹¹*. Iš vaikystės atsineštas kieme tarp dviejų didžiulių katilų stovinčios ir pilstančios į dubenis varguoliams skirtą viralą paveikslas lydėjo ir mokė visą gyvenimo kelią. Netgi bažnyčios varpų skambesy įžvelgiamas motinos priesakas savo geras pa-stangas liudytai konkrečiais darbais: *Kai girdžiu bažnyčios varpus, šaukiančius žmones pagarbinti aukščiausiąjį iš širdies plaukiančiais žodžiais, skrenda į mane iš motinos kapo balsas, šaukiąs pagerbtį aukščiausiąjį iš širdies plaukiančiais darbais!*¹²*

Tėvas. Anksti motinos netekusios Gabrielės gyvenimą lydėjo įsakmus tėvo moralinis imperatyvas ir gyvas jo kantriai dirbamų darbų pavyzdys. *Tėvelis visuomet megdavo kartoti prancūzų rašytojo Viktoro Hugo pageidavimą, kad klebonijos durys visuomet būtų visiems atidaros, o gydytojo niekuomet neužrakintos, ir stengési tą pageidavimą taikyti sau, bet tais metais mūsų šeimos namai buvo virtę tiesiog prieglauda¹³,* – prisimena Bitė.

Jau tarp jaunų dienų svajų nuolat skambėjo susirūpinęs tėvo balsas: *Atminkite, vaikai, jūsų pirma pareiga tuo šviesos spinduliu, kurį įgijote, dalytis su liaudimi. Kad jūs ir kažin kiek mokslo pasieksite, jei jūs nesuprasite, kad jūsų pareiga tarnauti liaudžiai, jei jūs nesuprasite, kad jūsų pareiga savo likimo neskirti nuo liaudies likimo*

⁹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. Mano motina. Iš PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. Raštai. Vilnius, 1966, t. 1, p. 257.

¹⁰ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 9.

¹¹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 9.

¹² PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 9, p. 362.

¹³ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 9, p. 359.

– jūs būsite ta sausa šaka, kuri bus nukirsta¹⁴. Jis ragino Gabrielę, norėjusią siekti aukštų mokslų, dirbtį kultūros darbą savo aplinkoje, kur reikalingi inteligentai darbininkai, kur visa šalis paskendusi analfabetizme, skursta apsiautusiose tamsybėse¹⁵. Joniškelyje prasidėjo tévo žodžių virtimas kūnu: slapti miestelio ir apylinkių gyventojų vaikų mokymai, gabiu mokslui vaikų rėmimas, vėliau peraugęs į „Žiburėlio“ draugiją. To neužteko, Petkevičių namuose vyko ir jaunimo susibūrimai – Gabrielė kviesdavosi apylinkės daininkus į savo namus dainuoti liaudies dainų ir savo ruožtu ne likdavo jaunimui skolingo – mokydavo juos Baranausko, Poškos, Stanevičiaus eilių. Dainų vakarai tapdavo kaskart savaip improvizuojama mokykla – sodiečiai norėdavo ir patys turėti lietuviškus raštus, kuriuos rasdavo Petkevičių namuose, tad mokantys iškart persirašinėdavo, nemokantys būdavo mokomi. Bitė savo rankomis aprédydavo dainininkus ir atitinkamais aprēdais. Vieną kartą teko net visą naktį praplūšeti betaisant kelnes vienam dainuoti pasiryžusiam – nebuvo gerai numatuotos, per didelės pasiūtos. Kiek šilumos! Tik reikia įsivaizduoti Bitę, kantriai naktį sėdinčią prie dūzgiančios siuvamosios, dailinančią vargdieniui dainorėliui drabužį. Kita tuometinė panaitė né kreiva akim nebūtų pažvelgusį į tą paprastą žmogų. *Kaip tik mano atminimas siekia, menu ne tik bažnyčioje skambančią ir visų širdis žavėjančią „Pulkim ant kelių“, ne tik laukais plaukiančią, darbininkų dainuojamą liaudies dainą, bet ir savo tėvų namuose ją skambant. Puikūs būdavo vakarai, kurie gana dažnai pasikartodavo, ypač šventadieniais, kai būdavo mūsų namų tarnai ir sodiečiai iš toliau, paprastai jaunuomenė, mokanti gražiai dainuoti, buvo kviečiami į mūsų kambarius, buvo vaišinami, o paskui dainuodavo savo gražiausias dainas. Tomis dainomis pasijusdavome*

¹⁴ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. Atsiminimai. Iš PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. Raštai. Vilnius, 1966, t. 1, p. 415.

¹⁵ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 14.

visi – šeimininkai, svečiai, ir, rodos, visa mūsų šalis – kaskart neapsakomai susiartinę, tvirtais ir stipriais ryšiais surišti, kaip vienas didelis ir neapsakomai brangus daiktas. Tarpe dainavimo ir vaišių buvo atvirai apie visa ką kalbama, kas mūsų šalį liečia¹⁶.

Ilgainiui liaudies dainas ir tautodailę Bitė įtraukė ir į vietos aukštuomenės susibūrimus. Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis apie tokį susibūrimą demokratišką atmosferą rašė: *Visiems buvo jauku ir linksma namuose, senas ar jaunas, frakuotas ar pilkaser-mėgis vienodai buvo mylimi. Ne tiek buvo šokių, kiek dainų, deklamacijų – aš kaip tik patekau į gyvenimo bėgi, kurio seniai ieškojo mano siela¹⁷.*

Kad galėtų kitus mokyti, Gabrielė išminties ieškojo literatūroje. Tėvas verste užvertė namus įvairiais medicinos, bendro pobūdžio, literatūros ir kitų sričių laikraščiais ir žurnalais, rimto turinio knygomis. Lenkų, prancūzų, vokiečių, rusų kalbomis galėjo skaityti garsiausius pasaulinės literatūros kūrinius. Iš visos Europos gaunama spauda – ne menkesnis ginklas už aukštuosius mokslus, kurių taip ir nebuko lemta pasiekti. Knygose surastas gėrio ir blogio pasaulis, audringos epochos atgarsiai stiprino norą pasinerti į lietuvybės darbus.

Tėvų pamokos ir nuolatiniai lietuviški vakarai buvo tie didieji universitetai, leidę Bitei pasirinkti liaudišką gyvenimo būdą, mokytojos pareigą, tapti demokratiškos mąstysenos, tautinės orientacijos, visuomenės ir valstybės žmogumi, visą gyvenimą nešti šviesą kitiems. Suprantama, šias dvasios savybes toliau stiprino ir palaikė gyvenime sutikti žmonės – Laurynas Ivinskis, Povilas Višinskis, Jadvyga Juškytė, Felicija Bortkevičienė, Mykolas Römeris, Julijonas Lindė-Dobilas...

¹⁶ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. Iš netolimos praeities. Iš PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. *Raštai*. Vilnius, 1966, t. 1, p. 446–447.

¹⁷ ŽEMKALNIS. Iš mano atsiminimų. *Lietuvos žinios*, 1914, balandžio 24, nr. 87, p. 2.

Tolesnio gyvenimo liudininkai – ypač iškalbingi Bitės laiškai. Juose kaip ugnyje išsigrynina visa rašytojos asmenybė, jos esybė. Tad būtinas ilgesnis chronologinis sustojimas ties reikšmingiausiomis įžvalgomis. Laiškus galima įvardinti laikui nepavaldžia tiesa, orientuota į ateitį.

1901 m. iš Puziniškio rašytame laiške *Saviesiems* lyg varpas suskamba pareigos tėvynei ir artimui jausmas: *Tėvyne, tėvyne! Mažas žodelis, o kiek minčių, kiek jausmų sukeliaqs. <...> Lietuvi, ar vargas tavo brolio tai ne tavo vargas? Ar jo išsižadėsi, jeigu jis, skësdamas varguose, išties ranką prie tavęs su prašymu: „Broli, sušelpk mane!“ <...> Imk į ranką raštus nors ir visos pasaulės. Skaityk! <...> O apie savo tėvynę, apie Lietuvą, ar radai bent ką <...> Jau 15 metų, kaip klebename nuo valdžios spaudos! Ir vis veltui! Štai laikrašciai mūsų! Nuo 18 metų skausmuose, varguose gimdyti. Štai „Aušra“, „Varpas“, „Ūkininkas“, „Naujienos“ – svietiškos inteligenčijos išleidžiami organai, čia vėl „Žinyčia“, „Tėvynės sargas“ – kunigų raštai. <...> Tavęs vieno mums, broli, pritrūko!.. Nešaukiame Tavęs prie neteisybės, tik prie atkariavimo sau tų tiesų, kurios yra vien savasčia kiekvieno kultūriško Žmogaus ir be jo dvasia, lygiai kūnas be duonos, gyventi negali¹⁸. Visas laiškas – Povilo Višinskio išsauktas neįkyrus nuoširdus beldimasis į tautiškai nesusipratusių lietuvių širdis. Visapusiškai einama pareigos keliu.*

1902 m. balandžio 30 d. laiške P. Višinskiui guodžiasi darbų rūpesčiais ir vienišyste, ir kartu stebina savikritišku atvirumu, prašydama mokytojo pagalbos: *Jau visa sanvaitė, kaip įpuoliau čia į tikrą verpetą. Keliuos 6 ir 7 ir darbams ir visokiems mažiems rūpesčiams nematau dar galo. <...> Esu teip viena... susitinku vien tik geriausiaime atvejyje su nesupratimu mano minčių ir siekių. <...> Palikai vieninteliu siūlu, rišančiu mane su... teip sakant... su dvasios gyvenimu. <...> Viliuos visgi, kad Tamsta neatsakysi manęs*

¹⁸ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. *Raštai*. Vilnius, 1968, t. 6, p. 40–42.

aplankyt i pasistengsi nurodyti visus paklydimus. Aš jaučiuos vis dar tokioje verpetoje, kad nemoku ir, turbūt, greitai nemokésiu ramiai žvilgteréti į savo darbavimosi. Reikia akių iš šalies. Tikiu Tamstai, kad man atvirai visas kladas nurodysi¹⁹. Demokratiško mąstymo paraiška. Ar šiandien mes drįstume taip atvirai pripažinti savo paklydimus? Juk dažniausiai įlendame į neklaidingumo kiautą – taip daug lengvai.

Tų pačių metų gegužę savo godojamam P. Višinskiui užsimena apie toliau tēsiamą mokytojos ir globėjos pareigą: *Nuo pusės birželio paimu, turbūt, pas save ir Anélytę, kuri puikiai mokosi, ypač aritmetiką. Norečiau, kad ji dar šiek tiek ir per vasarą pasidarbuotų. <...>²⁰*

Nenustojau tik įtikėjimo, kad visgi slepiasi tame žmoguje brangi medega, reikalaujanti tik gero amatininko, by iškalti tikrą naudą²¹, – vėl P. Višinskiui tais pačiais metais birželio 1 d. siūstame laiške prasimuša kiekviename žmoguje slypinčio gėrio įžvalga. Nors kalba laiške eina apie Petrą Avižonį, kuris Bitės žodžiais, savo darbais vien ašaras gamina, tačiau ir tokiu atveju ieškoma gėrio pradmenų.

1903 m. spalio 21 d. P. Višinskiui tarsi įsakmiai: *Kam tamsta sergi?.. palikite ligas man, aš už Jus visus atsirgsiu... Man tai jau paprasta, o Jums reikia daug daug sveikų nervų...*²² Visas širdies gerumas kaip ant delno.

1904 m. balandžio 6 d. laiške Jonui Basanavičiui, kuriam nuolat siuntė Panevėžio paviete surinktus burtus ir žinias apie liaudies mediciną, išsidejuoja apie savo ligą, prikausčiusią ją prie lovos, bet čia pat ir pragiedruliai matyti: *Ant psichikos irgi nekaip veikia toki „Matratzengruf“ [matraco kapas, reiškiantis beviltiską, iš savo guolio pakilti negalinčio žmogaus būklę], sulig*

¹⁹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 47–48.

²⁰ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 50.

²¹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 52.

²² PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 70.

Heiné's išsireiškimo, bet ką daryti?.. reikia vegetuoti ir teip, geriau negaliant... kad bent nors kiek saviesiems naudos atnešti...²³ Ir be viltiškiausiose situacijose neprarandamas ryšys su artimaisiais.

Bitė – absoliutaus teisingumo žmogus, jai svarbu atitaisyti net menkiausią nesusipratimą, susijusį su jai priskiriamais nuopelnais: *Meldžiu neprirokuoti man nuopelnų, kurių neturiu. „Vilniaus Žinios“ rašo Nr. 154, būk aš padavusi sumanymą susivažiuoti moterims Kaune. Tuomi pranešu, jog buvau ją suvažiavimą užkviesta per p. Leonienę vardin organizacijinio Komiteto²⁴, – prašo Vilniaus žinių redakcijos 1907 m. spalio 11 d.*

Kaip demokratiškumo pamokos, natūraliu, kritika ir savikritika grįstu santykiu visuomenėje nuskamba Sofijai Kymantaitei 1908 metais rašytas laiškas: *Ar mes jungiamės ypatiškumus viena kitai rodyti, ar visuomenės darbą rimtai atliki? Nesuprantu, kodėl mano nepasitikėjimas, ar gerai atlaksi darbą, gali Tamstą užgauti! Jei kas nors nepasitiki, kad aš kokį viešą darbą gerai atliskiu, ir pasisiūlo man šį tą paaiškinti, pakritikuoti, aš tik džiaugiuos, nes viešas darbas nuo to tik laimėti gali. Joks toks nepasitikėjimas mano ypatos neužgauna, nes nelaikau save nė už visažinantį, nė be suklydimų. <...> Turime visur bendrai tarties, jei tikrai rimtai dalyką norime vesti, ir jokių diktatūrų nepripažinsiu, todėlei, nepasitikėdama Tamstai, patariau balsavimą, kur lygiai Tamstos, kaip ir mano, nuomonė gali būti daugumo balsų atmetsta. Man rodosi, kad tuom nė nekultūriškumo, nė ypatiško Tamstos ypatos užgauliojimo neparodžiau. Kuomet ypatiškai Vilniuje tarémės, ir visur nusilenkiau prieš nutarimus, įvykintus daugumo balsų. <...> Gal suprasi, kaip širdingai aš trokštu gero Tamstai, t. y. per Tamstą savo visuomenei. <...> Tikiu, susitikusios lygiai širdingai sveikinsimės²⁵. Toks laiškas šiandien turėtų būti*

²³ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 77.

²⁴ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 92.

²⁵ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 105–106.

citujamas moksleiviams, studentams kaip ryškiausias paprastais žodžiais išdėstytais demokratiškos mąstysenos pavyzdys.

Puikiai darote, nevaržydam laikraščio partyviškomis pažiūromis. Reiktų jį skelbti tiesiog laisvos minties organu²⁶, – demokratiškų nuostatų tēsinys įsipina į 1909 m. spalio 2 d. laišką F. Bortkevičienei.

Žmogiškumo ir kartu demokratiškumo kibirkštys pasipila ir 1921 m. kovo 20 d. laiške Jonui Jablonskiui: *Buvo vienbalsiai pripažinta, kad „Žib-io“ stipendija negali ir neturi būti niekumet kilpa, nerama stipendiatui ant kaklo, t. y. kad jei gyvenimo aplinkybės sunkios kieno, iš to neturi būti reikalaujama atlyginimo. Be to, aišku, kad iš A. ir B. reikalauti atsilyginimo „Žib.“ neturėjo ir neturi teisių, kadangi jis savo veikalu „Pajudinkime, vyrai, žemę“ jau senai atsilygino²⁷.*

Išskirtinis 1923 m. liepos 15 d. laiškas Julijonui Lindei: *Iš gražaus ir man taip malonaus Joniškėlio rašau Jums atsakymėli į Jūsų mandagų atsiminimą manęs. <...> O aš sau darau priekaištus: gamta veikia ir veikė į mane visumet lyg kokia burtininkė. Ištisomis valandomis galiu sėdėti suplotomis rankomis, pasiduodama visaip apie mane pasireiškiantiems žavams... Gyvenu kiekvieno lapo šlamėjimu, kiekvienos šakelės supimos, vėjelio dvelktelėjimu, drugelio plezdenimu. Ir laikas man žūsta, ir erčia, ir aš pati sau išnykstu. <...> Šitaip nervams pasilsėjus, randu visumet savy jėgos prie tos kietos kovos su aplinkybėmis, tos kovos, kuri mano gyvenimas vadinas²⁸. Laiško eilutėse ryškėja J. Brazaičio įžvalga: Bitė gamtoje mato harmoniją, tik ji privalo klesteti ir visuomenės gyvenime. Ir gamtoje Bitė susilieja su visuomene.*

Bet 1923 m. gruodžio 19 d. F. Bortkevičienei karčiai prisipažsta: *Jei mirčiau, tai pasakysiu iš kalno, kad likimas su manimi*

²⁶ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 116.

²⁷ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 136.

²⁸ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 152–153.

neteisingai pasielgė. Visq amžių dirbau vis kitiems ir kitiems, vis ti-kédamasi, kad nors senatvėj pasilsėti teks ir pagyventi ne kaip kietos pareigos verčia, bet kaip širdis trokšta. O užstelbta širdis labai troško ir trokšta rašyti...²⁹ Kas žino, ar geriau netekti didžios rašytojos, ar didžių tarnystės artimui ir tautai darbų...

Fizinio ir dvasinio nuovargio išsiliejimus metams einant gilyn į senatvę vėl užslopina kietoji pareiga: *Nors žilų plaukų sulaukiau ir gal atsiskyrimo nuo šio pasaulio slenksty stoviu... bet reginys, kurs parodo žmonių gyvenimo perdaug dideles sunkenybes, vis verčia mane galvoti, kad, ar šiaip, ar taip versimės, būtinai turime galvoti, kaip žmoniškesniais pamatais pagrįsti mūsų kultūrą³⁰.*

1924 m. gruodį savo draugei Jadvygai Juškytei jau nevingai kalba: *Su gimnazija atsisveikinau. Gaila ir širdis skauda, kad negaliu su vaikais būti, bet sąlygos tokios, kad džiaugiuos kojas iš ten iškélusi. Liūdna vien, kad, kur paklausai, ten dar prasčiau. Jadvyga, ar mes to tikėjomės?!*³¹ Šiuo šūksniu prasideda nusivylimas Lietuva, pragaištingų įvykių pramatymas. Keičiasi laiškų tonas, nerimas dėl ne tuo keliu einančios Lietuvos valstybės ir žmonių bėdų užima gilumines pozicijas.

1925-ųjų pradžioje Felicijai Bortkevičienei rimtai išsidejuoja: *Aš tik jaučiu, kad smunkame. Visq okupacijos laiką išbuvau. Mačiau daug vargstancių ir vargo, bet buvo noro spiritis, priešintis... O dabar visi lyg žemę pardavę, be vilties, kad galėtų sulaukti geresnį rytojų. Jaunuomenės idėjinės tik lašas karjeristų jūroje. <...> Idėjinių mokytojų maža, ir sunki jiems kova. <...> Daug mūsų nušlypimo tema galėčiau rašyti, bet nenoriu ir publicistikos liestis, nes perdaug arti gyvenimo buvau atsidūrusi ir išsigandau jo*³².

Toliau – vėl nerimas, išliejamas F. Bortkevičienei tų pačių

²⁹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 156.

³⁰ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 171.

³¹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 220.

³² PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 222–223.

metų kovo 24 d. laiške, bet ir viltis kartu: *Apskritai imant, turiu jausmą, kad mes įvažiavome į tunelį ir važiuojame, važiuojame... Reikia tikėtis, kad tas tunelis pasibaigs gražiu reginiu, giedru dangumi, laukais, pievomis, o ne bedugne, kuri visus mus prarisi... Kol dar gyvi, turime darbuotis, ir reikia, kad visos pabaudos būtų bendrai keiliamos. Kudirka išpranašavo juodųjų viešpatavimą. Reikia tik kovos būdus apgalvoti. Dabartinė strategija bene reiktų pamainyti*³³. Ši kartą jau ir ryžtas kovoti dėl kitokios Lietuvos prabyla ir apie strategiją galvojama. Tame pačiame laiške ryškėja ir platūs Bitės kultūriniai akiračiai, sugebėjimas įžvalgiai Lietuvos kultūrą sugretinti su pasaulio patirtimi: *O dėl rašto, tai tik čia, Lietuvoje, išrodo, kad 19 amžiuje. Skaitau ir skaičiau paskutiniai laikais, tiesa, ne politikos žurnalus, bet dailės ir istorijos francūzų laikraščius, ir ten praeitimi labai ir labai šiandien rūpinamasi... ir ne kitokiomis akimis žiūrima, kaip mūsų. Ypač universiteto leidžiamuose raštuose daug panašių rasti galima. Tiesa, kad ir mano dvasią palaiko... tik ne mūsiškiai rašytojai...*³⁴

Nusivilia Bitė ir tuometiniai Lietuvos veikėjais, nauja karjeristų karta. *Pavargo mano akys, žiūrėdamos į žmones, pavargo ir širdis. Ilgiuos Višinskių, Jablonskių ir kitų tokios pat rūšies*³⁵. Bet tokioje laiškuose tiksliai atsispindinčioje valstybės situacijoje sugebama išlikti savimi: *Esu iš dalies Don-Kichotas, bet ir Sancho-Pancho many netruksta. Visą gyvenimą plaukiau prieš srovę, tokas plaukimasis man paprastas, energijos priduoda*³⁶.

1925-aisiais beveik kiekviename laiške Lietuvos bėdos dėstomos: *Aplinkui manęs vieni vaitojimai. Nesutikau žmogaus sodožiuje patenkinto savo likimu, visi suvargę, net ir darbštūs, energingi ūkininkai rauda per ašaras... Kur paskolinti? Bankai plešia tokius nuošimčius, kad bijau, jog neišsimokėsiu ir iš paskutinio žemės ga-*

³³ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 231.

³⁴ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 230.

³⁵ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 231–232.

³⁶ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 234.

*balo išvarys už skolas*³⁷. Nerimastingumu, susirūpinimu, skausmu dėl Lietuvos likimo dalijasi su F. Bortkevičiene tų metų rugpjūtyje turbūt net nenumanydama, jog po 85-erių metų tokis pats egzistencinis nerimas – kaip išgyventi – išsiplėtos europinėje Lietuvoje. Kitame laiške savo nuolatinei adresatei F. Bortkevičienei vis stipréjantis nerimas dėstomas, šikart be vilties: *Vienu žodžiu, ne progreso įspūdis, bet grįžimo prie urvinio žmogaus.* <...> *Labiausiai slegia mane tas, kad nematau išėjimo iš to skurdo*³⁸. Laiške aiškiai prabyla valstybės žmogus.

Ir vėl Bitė valstybininkė F. Bortkevičienei: *Rodosi, nerašiau, kad baigiau savo „Karo meto dienoraščio“ pirmąjį dalį ir prašyčiau knygą šitaip užvardyti: – Devyniolikto amžiaus priešai gali pasidžiaugti: „на всехъ напысахъ“ (rodosi, taip rusai sako) iplauksiu į 20 amžiaus balą, iš kurios mes, lietuviai, abejoju, kad sausai išbrisutumėm, tiek ir tiek politikos klaidų pridarę, užsienio užuojaudą praradę, savo finansus prie bankroto privėdę, turtingą šalį pavertę ubagų lizdu.* <...> *Su mūsų partija, žinote patys, esu širdimi ir tradicijomis surišta, ir baisu man, kad ji nesiorientuoja padėjime*³⁹. Ar ne šiandieninė situacija Lietuvoje sumodeliuota? Be to, dar vienas skausmas Bitei: baisiausia, kai išduoda ir savieji.

Tačiau Bitė nesudeda ginklų, kaip priešprieša realiai tikrovei iškeliamą kultūrinę kova. 1925 m. lapkritį Lietuvos aboliucionistų draugijos valdybai rašo: *Auklėkime todėl žmonėse pasigailėjimo ir užuojauto jausmus, nes be jų sielos kultūros būti negali.* <...> *Kiekvieno žmogaus sielos gelmėse glüdi teisybės ir tiesos grūdelis, imkimės jį atsidėję daiginti, auginti, gal ir netruksime susilaukti: „Nobis maxima victoria!“*⁴⁰.

1926 m. F. Bortkevičienei: *Man taip baisu, taip baisu, kad*

³⁷ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 237.

³⁸ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 239.

³⁹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 251.

⁴⁰ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 254.

*mūsų nuolatinės barnės nepakirstą mūsų valstybės gyvenimo siūlą⁴¹. Akivaizdus mūsų netolimos ateities numatymas. Kaip tikra valstybininkė Bitė tame pačiame laiške plačiai žvelgia į Jungtinių Amerikos Valstijų politinį gyvenimą, primena amerikiečių patirtį, lygina su Europos valstybėmis: *Kodėl mūsiškiai užmiršo su Amerikos Jungtinių Valsčių konstitucija pasižinti? Juk ten mūsų pačios rasės žmonės gyvena ir priėjo prie tokio milžiniško, stebétino ekonominiai aprūpinto gyvenimo, kaip nė viena Europos valstybė⁴².**

Tais pačiais metais balandį J. Višinskienei, remiantis savaja patirtimi, taikliai nubrėžia valstybės veikėjų konstituciją: *Susipratusių inteligentų, atsidūrusių prie valstybės vairo, pareiga nesipūsti, tik imtis pedagogų darbo ir auklėtojo. Nesėdėti tiek kabinetuose, restoranuose, ložose, bet eiti į liaudį, kaip éjo seniai, nebūdami ministeriais. Kitaip kelias prie žmoniškos kultūros ir valstybės sutvarkymo bus mums tolimas... Ypač tolimas, prigyvenus tokius laikus, kokių dabar turime. Nors stebuklai atsitinka... Gal ir mes susilaiksime, ką iš visos sielos trokštu!*⁴³ Viltis neapleidžia – Lietuva per daug brangi. Juk ir šiandien mes dar pasiliekame bent dalį tos pačios vilties išvysti kada nors tokią Lietuvą, už kurią guldė savo jaunas galvas pokario partizanai, tokią, kokią norėjo sukurti vilties prezidentas Stasys Lozoraitis, profesorius Vytautas Landsbergis ir daugelis kitų.

*Dedu pastangas išauklti kultūringus, susipratusių savo šalies piliecius, nors tamsumas jų tarpe tiesiog pasakiškas. Dažnai susiduri su tokiu nežinojimu nieko net apie mus pačius, kad krenti kaip iš dangaus... Sąvokos tauta, tikyba, valstybė... tai vis it pasakos apie geležinį vilką...*⁴⁴, – suvokimas, kad tik kultūra gali išgelbėti valstybę, ryškėja 1926 m. gruodžio 13 d. laiške F. Bortkevičienei. Randama ir jégų pačiai toliau testi ši sunkų darbą.

⁴¹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 298.

⁴² PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 297.

⁴³ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 275.

⁴⁴ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 294.

1927 m. sausio 5 d. Julijonui Lindei prancūzų patirtį pererteikia: *Ilgas mūsų tautos vergavimas per daug mus tulže pagirdė. Tiek keršto ir neapykantos visur... Žiūrėkime francūzus, jie karštėnio temperamento ir moka tarp savęs susipešti... O spaudoje? Kelia tik vienas kito geras puses, lenkia galvas prieš viens kito talentą, iškalbingumą, darbingumą ir t. t... O kaip mes išrodome kitataučiam, šitaip dergiami ir niekindami viens kitą? Nėsu optimistė... „Aušra“ mūsų dar toli... toli...*⁴⁵

Tų pačių metų sausį F. Bortkevičienei dėsto tai, kas tiksliai atkartoja dabarties Lietuvos realybę, teisėsaugos būklę atspindi: *Mane todėl visą laiką ir stebino, ir piktino prie valdžios stovinčio partijos organo šauksmai: tas tiek pavogė, tas tiek... O vagys laisvi... Niekas jiems nieko nedaro. I žmones vis tas veikė demoralizuojamai*⁴⁶.

Bandoma ieškoti išeicių iš tuometinio sunkaus politinio laikotarpio: *Gyvename iš tikrujų sunkų politinj momentų, sunkesnį kaip kada nors... Taip reikalingas visų pajęgų įtempimas, susėjimas. <...> Ar negalima būtų politikos straipsniuose statyti pageidaujamas mums perspektyvas, o paskui įvykusiuose faktuose rodyti, kas neištėsėjo. Toną reikia mainyti*⁴⁷. Ir 1928 m. Lietuvos valstybės reikalai Bitei tebéra labiausiai sopama vieta.

Laiškuose dažnai įsiterpia ir rūpesčiai dėl savos kūrybos paskleidimo pasaulin. Įstringa ypač kuklus požiūris į savuosius raštus: *Jei tokiu raštu spaus, kaip Remarko „Vakarų fronte nieko naujo“, mano I tomas mažai kuo bus mažesnis... Aišku tik, kad su Remarku sulyginus, bus mažas kalnelis – prie Montblano... turinio atžvilgiu. Remarko knyga – tai 20 amžiaus epas. – Veltui stengtis šitaip rašyti. Didis, puikus rašytojas. Lenkiu galvą prieš jo veikalą*⁴⁸.

1934 m. nuotaikos darosi dar nerimastingesnės. F. Bort-

⁴⁵ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 299–300.

⁴⁶ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 302.

⁴⁷ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 327–328.

⁴⁸ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 381.

kevičienei kalbama apie savos kūrybos ir nuožmaus laiko santykį:
*Mano nuomone, dabar to dienoraščio spaudsinti neverta. Laike, kur žmonės virtę puslaukiniais ir ryžtasi vienas kitą suėsti, sunaikinti, tokios rūšies raštams ne vieta*⁴⁹. Ačiū geriemis žmonėms, tie raštai šiandien saugūs.

Kiek kantri bebūtų Bitė, tačiau gyvenimo kartėlis išsiveržia ir 1934 m. liepos 20 d. J. Lindei rašytame laiške: *Atsidūrusi čia tarp žmonių, kurie vos yra peržengę 30 metų arba dar jaunesnių, pasijutau ypatingai, lyg pakliuvusi svetimųjų tarpe... ne dėl ko kito, tik dėl pažiūrų skirtumo. Jie nieko nesuvokia nei tu kovų, nei tu siekimų, kurie dar šiandien neduoda mums ramiai akių užmerkti*⁵⁰.

Tačiau pasiguosti yra kam ir kuo: *Užžiebkime savo sielose pragyventų švenčių skaisčius žiburius. Juk daug tokių giedrių dienų mūsų pergyventa, daug tėvyne rūpintasi...* *Juk vis tai gyva dar mūsų sielose*⁵¹. Tokiais optimistiniais žodžiais glaudžiasi prie senos bičiuolės Jadvygos Juškytės 1935 m. gruodžio 19 d. laiške. Optimizmas padeda nugalėti ir išgyventi tiek senatvės negalias, tiek valstybės, kurią mato bandančią stiprėti kultūriškai ir politiškai, bédas.

*Yra viena dora, darbšti, jautri mergina poetė. Norėtų studijuoti – bet lėšų neturi. Man taip norėtysi, kad ji patektų po Tamstos globa ir įtaka. Gi šiaip palikta – susmulkės*⁵², – prašo 1937 m. lapkritį F. Bortkevičienės paramos. Ir senatvėje Bitė tebetėsia „Žiburėlio“ tradiciją šelpti neturtinguosius. Šita – pagalbos – tema laiškuose varijuojama daug kartų.

Optimistiškai Bitė prabyla 1938 m. laiške J. Juškytei. Matydamas besiniaukstantį politinį Europos dangų, ji visgi stengiasi ižvelgti šviesą: *Vis dėl to galime turėti bent vilties, kad susilaiksime*

⁴⁹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 424.

⁵⁰ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 426.

⁵¹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 445.

⁵² PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 484.

netrukus jaukesnių orų kaip tie, kurie siaučia šiais laikais ne tik laukinėje arba bent puslaukinėje Azijoje, bet net mūsų netolimoje kaimynystėje Europoje. Vargšai Ispanai, Austrai... ir tie patys kareiviai kitataučiai, prieverta siunčiami savo valdovų kitus skriausti⁵³. Nors tie orai tik dar labiau niauksis ir temdys Europos dangų, tačiau be vilties gyventi neįmanoma.

Europa, kuri per ilgus amžius buvo lyg žemės rutulio švietėja – kuo pavirto šiandien⁵⁴? – rašo 1938-ųjų gruodį A. Viskantui. Bet čia pat ir ryžtas regint kuriančią tėvynę: Nors maža tautelė, vis dėl to pakilome. Kiek dabar mokyklų? Analfabetų veik neliko... Tikėkime visi, kad audra neįstengs mus nušluoti ir dabar⁵⁵.

1939-aisiais, atgavus Vilnių, Bitė tiesiog nušvinta. Gruodžio mėnesį F. Bortkevičienei džiaugiasi: *Su Vilniaus atgavimu man net šviesiau pasidare. Imu net svajoti, gal ir man kokia vietelė atsirastą redakcijoje darbuotis kaip kadaise...*⁵⁶ Vienatvė, atskirtis nuo draugų, veiklos Bitei – žudantys veiksniai, jos tikslas ir toliau dalyvauti rimitame veikime, kuriame būtinės didesnio miesto judėjimas, reikalinga nugirsti įvairių nuomonių. Nuo šiol beveik kiekvienam laiške Vilniumi gyvenama.

Tik 1940-ųjų pradžioje viltingas nuotaikas keičia rezignacija: *Gyvenu ne vien nuo Jūsų atsiskyrusi, bet ir nuo visų. Pati niekur nesilankau, kiti tuo pačiu man atsimoka. <...> Pagaliau, kam senė, baigianti 79-uosius metus, gali būti įdomi?*⁵⁷ Ramina tik Vilniaus grąžinimas ir ketinimas tą brangų miestą aplankytį.

1940-ųjų balandį pranešusi F. Bortkevičienei apie savo tvirtą pasiryžimą keliauti Vilniun, jau su niūriu sarkazmu žvelgia į pasaulį: *Džiaugiamės kultūra, tik ne tokia, kuri veik visq Europą*

⁵³ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 488.

⁵⁴ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 507.

⁵⁵ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 507.

⁵⁶ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 518.

⁵⁷ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 520.

skandina žudynėse. Tikėjausi visuomet šviesesnių laikų... Deja! Nebesulausiu⁵⁸.

Paskutinysis laiškas, rašytas jau po Lietuvos okupacijos 1940 m. birželio 26 d. F. Bortkevičienei, liudija Bitės dvasios pergalę: *Tik dékoju Dievui ir geriems žmonėms, kad dar galiu gimtąja kalba pasidžiaugti ir tvirtai tikéti, kad, ir kentėdama, ir vargdama, mūsų tauta nežlugs...*⁵⁹

Šiandien Bitės laiškus priimame kaip realybės pamokas, kultūrinio atvirumo pavyzdį, gyvenimu iškentėtą stoškumą, tragediško optimizmo pergalę. Bitė egzistenciškai teisi ir tą jos teisumą paliudijo žmonės – jos kartos idėjų tėsėjai, laisva valia pasirinkę laisvą gyvenimą ir mirtį po karo miškuos. Paliudys ir toliau, jei priimsime.

Kūryba. Joje – irgi tos pačios demokratijos, meilės artimui, tėvynei vertybės, kaip ir gyvenime. Net į „Karo meto dienoraštį“ įrašoma: *būtinai į mokyklų programą turi įeiti mokymas artimo meilės, veiklios artimo meilės*. Kūrybą inspiruoja tas pats pareigos jausmas. *Net ir rašto griebesi tada, kai visuomenės reikalai to vertė. Kai paskaitė Kudirkos sarkazmą, kad reiksių žydai samdyti, kad „Varpą“ prirašytų, Petkevičaitė griebės plunksnos ir varė apžvalgų darbą, kuris buvo beliekės be darbininko. <...> Ir kiti jos raštai buvo reikalo, ne malonumo rašyti. <...> Ėmési ir dailiosios literatūros, kurioje pasirodė ta pati visuomenininkė publicistė⁶⁰*, – J. Brazaičio įžvalgos taikliausiai pristato Bitę kūrėją.

Kūryba tarpsta lietuviškumo plotmėje: realizmas lietuviškas, pasaulėvaizdis apvelkamas Lietuvos gyvenimo rūbu, fonas, veikėjai, idėjos – lietuviškumu prisodrinti. Būdama idėjos žmogumi, Bitė ir savo kūrinių centre apgyvendina tautinę ar visuomeninę idėją.

⁵⁸ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 527.

⁵⁹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 528.

⁶⁰ AMBRAZEVICIUS, išnaša 2, p. 354.

Didžiausias blogis rašytojai – socialinė nelygybė. Vienoje kūrybinių barikadų pusėje – skurdas, jo padariniai žmogaus dvasiai, kitoje – kapitalas, paverčiantis turtiną žmogų bejausmiu žvėrimi. Tokioje socialinės nelygybės ir materialinės aplinkos apsuptyje geram žmogui išlikti žmogumi per sunku: kovoje dėl išlikimo jis priverstas arba sumaterialėti, arba tiesiog žūva. „*O kad aš duonos naturęciau, ar mane tuomet mylētumei?*“ Vėl didelis nustebimas atsimušė vaiko akyse. *Rankutės, mane apkabinusios, nusviro, veidelis surimtėjo, o pabalusios lūpelės sausai ištarė:* „*Ne! Kad duonos naturētumei, nemylēciau!*“ Dar valandėlę patylėjės, jau pats paklausė manęs: „*Už ką gi tuomet mylēti?*⁶¹“ – tokia baisi gyvenimiškoji ketverių penkerių metų *homo sapiens* iš „Krislų“ filosofija. Sunku įtikėti, bet svarbiausia, kad pati Bitė tokio laukinį gyvūnėlį primenančio žmogučio nepasmerkia, tik skausmingai atsidūsta: tai Europos kultūroj išauklėtas Homo Sapiens! Nepasmerkia Bitė ir gyvenimo kovoje žuvusios našlaitės Magdės pamotės, teisindama, kad melas, veidmainiavimas, godumas eina kartu su vargu ir nuolatiniu alkiu. J. Brazaičio žodžiais, *Bitė kiekviename žmoguje jžiūri dostojevskišką Dievo kibirkštį.*

Ryškiausiai tokią humanistinę nuostatą liudija „Karo meto dienoraštis“. *Žiūrėk į kiekvieno žmogaus širdį ir stenkis joje glūdinčius perlus surasti ir aikštén iškelti, sako vis man mano vidujinis įsitikinimas, gal ir iš mažens auklėjami palinkimai, pavyzdžiai, paapročiai⁶²,* – tik toks žmoniškumas galėjo gelbėti nuo baisaus karo žvėries, išsklaidyti kazokų dvaran atneštą baimę. Natūraliai, be pykčio stengiamasi paaiškinti žmogaus poelgius: *Išrodo kartais koks žmonių pasielgimas biaurus, nuožmus arba žemas. Reikia tik arčiau pažiūrėti, ir pastebėsime dažniausiai, jog to netikusio eligimos*

⁶¹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. *Homo Sapiens*. Iš PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. *Raštai*. Vilnius, 1966, t. 1, p. 197.

⁶² PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. *Karo meto dienoraštis*. Kaunas, 1925, t. 1, p. 116.

*priežastis yra amžinas žmonių proto neišsilavinimas arba galvojimo nenuoseklumas, arba tiesiog išsigimimas... Ir ant ko čia pykti? Ką kaltinti?*⁶³ Tiek Bitės asmenybės sąranga, tiek susidūrimas su įvairiais žmonėmis per Pirmąjį pasaulinį karą pagimdė aiškią tiesą, kad tarp Europos blizgučiai papuošto žmogaus ir kareivių prasciočių skirtumas tėra tik išorinis, o gelmeje visur tas pats žmogus su savo vargais, ištaigų troškimu ir mirties baime⁶⁴. Ir kūryboje rašytoja neištveria, visa savastimi stoja kenčiančiųjų pusėn: *Emiau kiekviename iš jų matyti nuvargusią daug kentėjusią žmogaus sielą, kuriai nieko kita kaip simpatiją, neįstengiau jausti*⁶⁵.

Paskutinio Bitės kūrinio – romano „Ad astra“ pagrindinė veikėja Elzė Kęsgailytė, svajojanti apie pasiaukojimą visuomenei, jau kūrinio pradžioje išsitaria: *Ne rankose laikau žiburi, tik jaučiu savy tą didelę ugnį, kuriai jokios tamasybės nebaisios.* <...> *Gyvenimas juk ne žaislas. Ypač intelligentai, vis tiek, ar vyrai, ar moters, turi savo gyvenimui duoti didelį, rimitą turinį. Čia intelligentų laimė, čia jų kilnumas. Ir aš jaučiuos tokios laimės vertą*⁶⁶. Tokia jauno žmogaus savivoka – rašytojos patirtis. O romano pabaigos žodžiuose – visa Bitės esybė: *Ir tas kuklus ryšelis, keletas knygučių, dar vienas antras mažo formato „Varpo“ numerėlis, lyg balsą įgiję, pratarė į Elzės nukamuotą sielą kilniausiais Dievo-žmogaus žodžiais: „Ką savo vargingiausiam broliui padarysi, tai man padarysi“*⁶⁷.

Tarnavimas žmonėms netgi pražudė nemažą kūrybos dalį. Bet pradėjusi kopti į septintąjį savo gyvenimo dešimtmetį Bitė be jokios savigrėžos su tuo susitaiko: *Mano būdo svarbiausioji yda yra per daug didelis jautumas, svetimų vargų atjautimas... ir tas traukte atitraukdavo nuo plunksnos, o neturėdama laiko atsidėjusi ir*

⁶³ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 62, p. 29.

⁶⁴ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 62, p. 47–48.

⁶⁵ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 62, p. 123.

⁶⁶ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. Raštai. Vilnius, 1967, t. 3, p. 59.

⁶⁷ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 66, p. 524.

netrukdoma rašyti, nieko dailės atžvilgiu ypatingo nepagaminau iki šiol... Tiek to! Vis tik turėjau gražų gyvenimą, kurio neatstotų man asmeniniai joks dailės veikala⁶⁸.

Fragmentiškai, bendrais bruožais įdabartinus Bitę (jei taip galima pasakyti, nes tai turbūt neįmanomas veiksmas per tokį trumpą laiką), lieka išsiaiškinti priėmimo ir atmetimo santykį. Bitė buvo ir lieka viena iš tų retų asmenybų, kurios, aukodamos save vardin kitų, tikrojo gėrio ir tiesos, tampa dabarties realybėje sudėtingai suvokiamos. Dvarininkė, bajoriškosios kultūros moteris, turėjusi visas galimybes siekti mokslo, viešojo gyvenimo, malonumų aukštumų, renkasi visai ką kita: tévo prašoma pasilieka Joniškelyje su paprastais varguoliais, atsigréžia į vargo ir kultūros ryšio problemą, gydo kūną ir dvasią, leidžia į mokslus gabiuosius, susikviečia į savo namus liaudies dainų dainorēlius, kad susirinkusiems bajorams kaip rakštis suskambėtų lietuviška kalba. Jei žiūrēsim paviršutiniškai, buhalteriškai, paprasčiausiai pasakysim: čia juk nenormalu. Netiesinis gyvenimas, jo minia niekuomet nepriims. Bet minios ir nereikia. Prisiminkim laiką ir žmones po Bitės. Jos gyvenimo savitą tąsą galime ižvelgti ne vienoje mūsų laikmečio asmenybėje. Bet labiausiai Bitę sugretinti norėtųsi su kun. Česlovo Kavaliausko netiesiniu gyvenimu, nepaisant pažiūrų ir laikmečių skirtumų. Jo studija „Netiesinis Jėzus“ leidžia priartėti prie Bitės. *Koks nuostabus Jėzus, kuris atsisveikinimo vakarą plovė mokinių kojas. Ir kokie puikūs žodžiai: tautų karaliai viešpatauja joms ir jų valdovai leidžia save geradariais vadinti. Bet jūs nesielkite taip. Priešingai, didžiausias jūsų tarpe tepasidaro kaip mažiausias, ir vadovas – kaip patarnautojas. Aš tačiau esu jūsų tarpe kaip patarnautojas⁶⁹.* I šitą patarnautojo artimui paveikslą įtelpa ir Bitė. Tik šiandieniniam egoizmo pažeistam žmogui sunku tokią ją priimti.

⁶⁸ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 66, p. 157.

⁶⁹ KAVALIAUSKAS, Č. *Tarp fizikos ir teologijos*. Vilnius, 1998, p. 123.

Tiesiog per sunku. Todėl geriau nepažinti. Tačiau svarstyklės į vieną pusę nenusvyra. Yra ir Bitės pasekėjų, jos atminimo įamžinėtojų Panevėžyje, Pasvalyje, visoje Lietuvoje išsibarsčiusių. Gaila, kad išsibarsčiusių. Todėl nėra bendro jėgų suvienijimo – atskiri atminimo židiniai kūrenasi ne taip kaitriai kaip vieninga liepsna kad liepsnotų. Tikėkimės, jubiliejiniai Bitės metai padės sutelkti tas jėgas vienybén, atsikratyti savojo egoizmo. Padės tiesiog prisjaukinti ją iš naujo, prisliečiant prie jos raštų, prie dienos šviesos dar neišvydusių rankraščių, įsisąmoninus jos J. Tumui skirtus žodžius: *vis knisaus, vis ieškojau gilesnio turinio*⁷⁰. Pravartu būtų išleisti ir visus jos „Raštų“ tomas – anuos, sovietinius, juk tebevaržo nelaisvės skonis. Viso to, manau, prašytų ir pati Bitė.

⁷⁰ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 224.

GABRIELĖ PETKEVIČAITĖ-BITĖ TODAY: ACCEPTANCE AND REJECTION

Vitalija Kazilionytė

Abstract

The life and works of Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, a great humanist, writer, enlightener, teacher, cultural worker, public figure, have not yet been fully explored. If we want to remember Bitė today, to discuss the question of her acceptance and rejection, we must glance back to the past and reflect on the path of her life.

The best way to learn about Bitė's life is from her collected works consisting of six volumes. The most important teachers of life were her parents, who taught her to love people, to love Lithuania. The lessons of her parents, the Lithuanian evenings were those great universities of life inspiring Bitė to enlighten people, to support poor but gifted pupils, to teach and cure people, to serve the society all her life.

The most striking witnesses of her life are letters to her contemporaries. The letters reflect her humanistic ideas, democratic way of thinking, orientation towards the nation, social activities. In Bitė's letters one can feel tragic future of Lithuania, the letters are important nowadays as they warn of the same dangers.

Bitė's writings express the same values: love of one's neighbour, love of the homeland, sympathy for suffering ordinary people.

It is not easy to accept the non-linear life of Bitė. Nowadays, it is difficult to forsake oneself, one's ego and to determine to serve the people. However, there are Bitė's adherents who are determined to accept and develop her ideas.

At present, the main task is to unite for common work all those, who individually try to perpetuate the memory of Bitė.

Spaudos draudimo laikotarpio lietuviškųjų knygų autorės – moterys

JOLITA STEPONAITIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Retų knygų ir rankraščių skyrius

Gedimino pr. 51, LT–01504, Vilnius

El. paštas: j.steponaitiene@lnb.lt

Spaudos draudimo laikotarpį knygotorininkai įvardija kaip tautinio ir politinio sąjūdžio epochą. Šis laikotarpis buvo vienas skaudžiausių lietuvių kalbai, raštijai, literatūrai ir kultūrai. Tačiau tai buvo laikotarpis, labiausiai susvienijęs „besikalančią” lietuviškąją inteligenčią kovai už lietuviško žodžio išsaugojimą ir puoselėjimą.

Pastaraisiais metais jau pasauliniu mastu vis aktyvesnės darosi moterų paveldo (ego dokumentų: laiškų, atsiminimų, kūrybos) studijos, kuriasi tarptautinės organizacijos, internetinės svetainės, netgi atskiros bibliotekos moterų paveldui kaupti ir tyrinėti. Tema „Spaudos draudimo laikotarpio lietuviškųjų knygų autorės – moterys” šiai konferencijai pasirinkta todėl, kad jau keletą metų pranešimo autorė tyrinėja spaudos draudimo laikotarpio lietuviškosios knygos modernėjimą, o lietuviškųjų knygų autorės – moterys, bei moteriškos tematikos knygos – vienas ryškiausių XIX a. antrosios pusės lietuviškosios knygos modernėjimo liudijimų.

Šiame pranešime lietuviškosiomis knygomis vadinamos knygos, atspausdintos lietuvių kalba Mažojoje Lietuvoje ar Jungtinėse Amerikos valstijose ir skirtos Didžiosios Lietuvos skaitytojui. Knygų autorėmis šiame pranešime suprantama ne tik rašytojos,

bet ir vertėjos, knygų sudarytojos. Šiame pranešime atsiribota nuo užsienio autoriu, kurių veikalai minimu laikotarpiu buvo išversti į lietuvių kalbą. Pagrindinis šaltinis įvardinti lietuviškųjų knygų autores moteris – Lietuvos nacionalinė bibliografija: ir mūsų įprasta bei pamėgtą spausdintoji¹, ir Lietuvos nacionalinės bibliotekos kuriamas elektroninis nacionalinis bibliografinių duomenų bankas². Rengiant pranešimą panaudoti prof. Viktorijos Daujotytės, dr. Virginijos Jurėnienės tyrinėjimai.

Verta patikslinti pranešimo objekto chronologines datas. Kai sakome *spaudos draudimo metai* – visiems aišku, kad kalbame apie 1864–1904 m., tačiau knygos išleidimas nuo rankraščio iki išspausdinto rezultato – nevienadienis procesas. 1864 metais dar buvo išspausdinta ne viena jau parengta knyga, juolab, kad tegul ir oficialiai neįteisintas, lietuviškos spaudos uždraudimas pradėtas taikyti tik birželio mėn., o 1904 m. gegužės 7 d. draudimą panakinus, plūstelėjo lietuviškųjų knygelių spausdinimas. Taigi pranešime remiamasi 1865–1903 metų duomenimis.

Kad XIX a. pabaigoje etnografinės Lietuvos, konkrečiai Kauno gubernijos, moterys buvo raštingos paliudysiu 1897 m. gyventojų surašymo duomenų tvarkytojo L. de Dantiu pastebėjimu, jog *Kauno gubernijoje lietuvių moterų raštingumas prašoko vyrų: atitinkamai 54,9 ir 51,9 procento. <...> Tai unikalus, niekur kitur Rusijos imperijoje nepastebėtas reiškinys, nors dažniausiai moterų išsimokslinimas apsiribodavo vien mokėjimu skaityti*³. Galime daryti prielaidą, kad XIX a. Lietuvos moterys nebuvo pasyvios

¹ *Lietuvos TSR bibliografija*. Serija A. Knigos lietuvių kalba: T. 2: kn 1: 1862–1904: A-P. Vilnius, 1985, 955. [3] p.; kn. 2: Vaizduojamas menas. Afisos. Gaidos. Žemėlapiai. R-Ž. Vilnius, 1988, 852, [3] p.

² *Nacionalinės bibliografijos duomenų bankas [interaktyvus]*. [Vilnius]: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Prieiga per internetą: <<http://www.libis.lt:8082/>>.

³ JURĖNIENĖ, Virginija. *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmojoje pusėje*. Vilnius, 2006, p. 31–32.

įvykių stebėtojos, jeigu aktyviai politiniuose procesuose ir nedalyvavo, tai nuomonę apie tai, kas vyksta, tikrai turėjo.

Piešiant bendrą spaudos draudimo metų vaizdą reikia pasakyti, kad per tuos metus (1865–1903 m.) iš 3598 lietuvių kalba išleistų knygų apie 47% sudarė Didžiajai Lietuvai skirtos knygos. Tikslinga priminti, kad XIX a. antrojoje pusėje lietuvių kalba buvo leidžiamos knygos, skirtos Mažajai Lietuvai, kurioje tuo metu dar buvo naudojamas gotiškas šriftas, bei Jungtinėms Amerikos Valstijoms, kur susiformavo aktyvi lietuvių išeivių bendruomenė, steigėsi lietuviškų knygų leidybos centrai, tačiau lietuviškos knygos čia buvo daugeliu atveju adresuotos vietinei, Amerikoje gyvenančiai lietuvių bendruomenei.

Pagal pasirinktus požymius atliktas tyrimas parodė, kad 1865–1903 m. išleistos knygos, skirtos Didžiajai Lietuvai, priklausė 269 autoriams. 172 autorai tekstus rašė, redagavo lietuviškai, 156 autorių knygos pirmą kartą buvo išleistos po jau po 1865 m., t. y. naujomis sąlygomis, kas leidžia juos drąsiai priskirti nauajajai lietuvių autorių kartai. Ir tik nedidelė – 14 autorių grupelė (Motiejus Valančius, Laurynas Ivinskis, Jeronimas Kiprijonas Račkauskis ir kt.) tuo metu sudarė senąją autorių kartą.

Lūžiniu tašku spaudos draudimo laikotarpiu buvo „Aušros“ („Auszra“) pasiodymas 1883 m. Cituojant V. Zajančkauską „Auszra“ lietuvių tauta <...> taré sau žodj galingq: gana lietuviams beskursti paskendusiems svetimųjų tautų ir valstybių pragaištingoje dvasioje! Jau laikas lietuviams atgaivinti savo tautinę sąmonę, sužadinti savy pranokėjų galiūnų dvasia ir kaip jie, patiemis spręsti savo tautos likimas, patiemis rūpintis tolimesne savo tėvynės gerove⁴.

Pradėjus eiti „Aušrai“ jau vien per pirmąjį dešimtmetį nuo jos pasiodymo į lietuviškai rašančių autorių kolektyvą įsijungė daugiau kaip 40 naujų autorių. Daugiau kaip pusė jų buvo įvairių

⁴ 40-metinės „Auszros“ sukaktuvės: 1883–1923. Vilnius, [1923], p. 5.

pasaulietinių profesijų atstovai: gydytojai, valdininkai, teisininkai, spaudos darbuotojai. Autoriai dvasiškiai rašė ne tik religine tematika, jie kūrė prozą ir poeziją, rašė istorinę, moralęs, universaliomis temomis ir kt. Keičiantis ir augant autoriių profesionalumui užsienio autoriių kūriniai jau verčiami ne tik iš lenkų ar rusų kalbų, bet ir iš vokiečių (Juozas Tumas-Vaižgantas, Antanas Vileišis, Antanas Macijauskas) anglų (Martynas Jankus, Vincas Kudirka).

Nors ketvirčio autoriių išsilavinimas (baigtį mokslai) nežinomas, tačiau 24% buvo įgiję universitetinį išsilavinimą, 4% – baigę dvasines akademijas, 19% – dvasines seminarijas. Aukštessnis išsilavinimas reiškė platesnį tematikos spektrą, turtingesnę kalbą, sklandesnį minčių dėstymą. Dėl politinės situacijos, po 1830–1831 metų sukilimo uždarius Vilniaus universitetą, o Dvasinę Akademiją perkėlus į Peterburgą, etnografinės Lietuvos gyventojams tuo metu aukštasis mokslas lengviausia prieinamas buvo Rusijos aukštosiose mokyklose (Peterburge, Maskvoje). Būtent šiuose miestuose buvo susitelkę ir svarbiausi lietuvių kultūros židiniai, turėję įtaką tautinio judėjimo formavimuisi.

Būtent šiame laikotarpyje dėl istorinių-socialinių sąlygų rašytinėje lietuvių kalboje tvirtas pozicijas užėmė vakarų aukštacių tarmė.

Kokią vietą tarp lietuviškųjų knygų autoriių užėmė moterys? Būdamos skirtingos socialinės ir šeimyninės padėties, skirtingo išsilavinimo, XIX a. pabaigoje jos pradėjo kurti apsakymus, reikštis visuomeninėje veikloje. Aptariamuoju laikotarpiu jų buvo septynios. Palyginimui galima pasakyti, kad XIX a. pirmojoje pusėje (1795–1863 m., tai Lietuvos knygotyrininkų priimta periodizacija), tarp lietuvių autoriių buvo viena moteris – Karolina Praniauskaitė⁵, žinoma kaip Juzefo Ignaco Kraševskio veikalų į

⁵ NAVICKIENĖ, Aušra. *Besikeičianti knyga XIX amžiaus pirmosios pusės Lietuvoje*. Vilnius, 2010, p. 132.

lietuvių kalbą vertėja, poetė, rašiusi lenkiškai ir lietuviškai, nemažą įtaką dariusi Antanui Baranauskui.

Lazdynų Pelėda, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Šatrijos Ragana, Žemaitė rašė grožinės literatūros kūrinėlius. Produktyviausia tarp jų buvo Žemaitė, spaudos draudimo laikotarpiu išleidusi 11 darbų, kurie buvo spaustinami ne tik Mažojoje Lietuvoje, bet ir Amerikoje. Kaip yra rašęs Juozas Aputis: *Žemaitė, kaip dažnai atsistinka ne vienam klasikui, tapo labiau simboliu negu gyvojoj literatūros apyvartoje egzistuojančia kūrėja*⁶. Manytina, kad tuo metu Lietuvos (Didžiojoje Lietuvoje gyvenusios) moterys dar tik bandė įsilieti į inteligentijos būrių. Nors jos ir neturėjo universitetų diplomų (G. Petkevičaitė-Bitė ir Šatrijos Ragana mokėsi mokyklose, o L. Didžiulienė-Žmona, Lazdynų Pelėda, Žemaitė – savarankiškai), neužémė jokių pareigų, tačiau buvo aktyvios visuomenininkės, bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje.

Apie šį XIX a. antrosios pusės laikotarpį savo monografijoje „Parašyta moterų” prof. Viktorija Daujotytė rašo taip: *Lietuvių moterų rašto kultūra esmingai prasideda tik XIX a. viduryje – nuo čia ji nebenutrūksta. Pirmasis vardas – Karolina Praniauskaitė (g. 1828), ribq – 1900-uosius paženklina poetė ir aktorė Alė Sidabraitė-Žalinkevičaitė-Petrauskienė. Tarp jų yra virš penkiasdešimt moterų, gimusų XIX amžiuje vienaip ar kitaip įeinančių į literatūros, bendriausia prasme – į rašto kultūrą. Ryškiausiai vardai (Žemaitė, G. Petkevičaitė-Bitė, dvi Lazdynų Pelėdos, Šatrijos Ragana, <...>) įeina į lietuvių literatūros klasiką*⁷.

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės gyvenimo, kūrybos ir asmenybės reikšmę Viktorija Daujotytė apibūdina kaip versmę, kuri yra gilesnė negu atrodo. *Gyvenimas, nugyventas stiprios moters, darbai ir kūriniai, apšvesti stiprios dvasinės energijos – moteriškos savo esme*

⁶ DAUJOTYTĖ, Viktorija. *Parašyta motery*. Vilnius, 2001, p. 85.

⁷ DAUJOTYTĖ, išnaša 6, p. 40.

ir bendražmogiškos savo pavidalais. <...> Gabrielė Petkevičaitė-Bitė yra didesnė rašytoja negu iki šiol mūsų manyta, akcentuojant jos visuomeninę veiklą, publicistiką. Jos tekstuose atsiliepia tradicija, vyksta intensyvios reikšmių ir prasmių transformacijos. Bitė ir pati rodosi kaip lietuvių pasakų herojė moteris⁸.

Visų šių rašytojų kūryba ir veikla sėkmingai tėsėsi ir atga-
vus lietuvišką žodį ir Nepriklausomybę 1918 m.

Liudvika Didžiulienė-Žmona nebuvo literatė, tačiau jos vadovas šeimininkėms „Lietuvos gaspadinė arba Pamokinimai, kaip prigulinčiai suvartoti Dievo dovanas”, pirmą kartą pasirodės 1893 m.⁹, pakartotinai buvo išleistas dar ne vieną kartą.

Sarašas būtų nepilnas, jeigu nepaminėtume poetės Liudvikos Malinauskaitės-Eglės, aušrininko, visuomenės veikėjo Jono Šliūpo žmonos. Liudvika mokslų siekė savarankiškai, nes reikėjo rūpintis broliais, seserimis. Nors ji buvo JAV lietuvių bendruomenės veikėja, tačiau iš jos kartu su Jonu Šliūpu parengtos „Abécéla ir taip mokintuvė dėl vaiku”¹⁰ ir Lietuvoje išleistos 1886 m. mokėsi ne viena daraktorių mokyklos karta bei, 1899 m. jos leidimą pakartojuς Plimute (Plymouth, JAV), ir išeivijos lietuviai.

Visuomenės veikėja, vertėja Ona Didžiulytė-Sketerienė mokslų siekė privačiai, tačiau vėliau baigė Tartu (Dorpato) felcerių ir akušerių mokyklą. Spaudos draudimo laikotarpiu pradėjo versti knygas. Ji iš lenkų kalbos išvertė (pasirašė *Tėvų dukrele*) Mečislovo Bžezinskio „Apie naudingus ir kenksmingus ukei paukščius”¹¹ ir sakmę apie nacionalinį albanų herojų, legendinį karvedį Skanderbegą „Jurgis Kastrijotas,

⁸ DAUJOTYTĖ, išnaša 6, p. 127.

⁹ DIDŽIULIENĖ-ŽMONA, Liudvika. *Lietuvos gaspadinė, arba Pamokinimai kaip pri-gulinčiai suvartoti Dievo dovanas*. Tilžė, 1893. 40 p.

¹⁰ ŠLIŪPAS, Jonas; ir MALINAUSKAITĖ-EGLĖ, Liudmila. *Abécéla ir taip mokintuvė dėl vaiku*. Tilžė, 1886. 60 p.

¹¹ Brzeziński, Mieczysław. *Apie naudingus ir kenkiančius ukei paukščius*. Pagal lenkišką pasirašė Tėvų dukrelė [Ona Didžiulytė-Sketerienė]. Tilžė, 1895. 31 p.

išvaduotojas Albanijos”¹².

To meto lietuvėms autorėms vertėjoms galima būtų priskirti ir Juzefą Stepulionytę. Dailininkė, pjesių autorė ir vertėja ilgai gyveno Peterburge, bet lietuviškai dviejų veiksmų dramą „Išgama”¹³ išleido jau JAV, Pitsburge (Pittsburgh).

Apibendrinant galima būtų teigti, kad XIX a. antrojoje pusėje lietuviškų knygų autorės moterys iš lietuviškai rašančių autorių tesudarė 5%. Daug tai ar mažai – lyginti beprasmiška, nes tai buvo tautinės rašytojos, daugeliu atveju pramokusios skaityti ir rašyti savarankiškai. Jos buvo savo laikmečio vaikai, sunkios situacijos, tradicijų užaugintos, gyvenusios ir kūrusios šalia išsilavinusių, pažangių vyrų. Daugelis jų buvo rytų aukštaitės, tačiau jų buvo per mažai, kad šią tarmę būtų galėjė atvesti į lietuvių literatūrą. Tačiau net ir tokiomis „pajėgomis” jos davė pradžią neutrūkstamai moteriškajai lietuviškos raštijos linijai.

¹² *Jurgis Kastrijotas išvaduotojas Albanijos*. Pagal lenkišką parašę Tévelių Dukrelė [Ona Didžiulytė-Sketerienė]. Tilžė, 1894. 13 p.

¹³ STEPULIONYTĘ, Juzefa. *Isgama*: drama II-se aktuose. Chicago, Ill., 1904. 24 p.

WOMEN – AUTHORS OF LITHUANIAN BOOKS AT THE TIME OF THE PRESS BAN

Jolita Steponaitienė

Abstract

Book researchers name the time of the press ban as the era of national and political movement. This period was one of the most painful to the Lithuanian language, literature and culture. Nevertheless, it was a period when the „rising” Lithuanian intelligentsia united in the struggle for preservation and cherishing of the Lithuanian word.

Recently, on a world scale, studies of the women’s heritage (ego documents: letters, memoirs, creation) become more and more active; international organizations, Internet sites, even special libraries for accumulating and investigating the women’s heritage are being established.

In the second half of the 19th century women comprised only 5 % of the authors writing in Lithuanian. It would be pointless to compare whether it is much or little, because they were national writers who in most cases learned to read and to write by themselves. They were children of their time, brought up by difficult situation, traditions, living and creating beside their educated, progressive husbands. Most of them were *rytų aukštaitės* (inhabitants of the Lithuanian East Highlands), but there were too few of them to bring this dialect into the Lithuanian literature. Nevertheless, even with such „forces” they made a good start to the continuous feminine line in Lithuanian literature.

Liga tautinio atgimimo vaizduotėje: G. Petkevičaitės-Bitės, K. Jauniaus, J. Biliūno atvejai

Dr. RAMUNĖ BLEIZGIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6, LT-10308, Vilnius

Ei. paštas: rbleizgiene@gmail.com

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės asmuo, jos veiklos horizontai ir rezultatai suteikia puikią progą pakalbėti apie ligą tautinio atgimimo vaizduotėje. Bitės kultūrinės ir visuomeninės veiklos vertinimai, interpretacijos, jos kaip simbolinės tautinio atgimimo figūros įsitvirtinimas mūsų vaizduotėje neatsiejamai yra suaugęs su jos liga, t. y. pirmiausia su jos fizine negalia – nuo 12 metų prasidėjusių stuburo krypimu ir visą likusį gyvenimą nešiota kuprele. Bitės fizinė negalia tampa išskirtiniu jos kaip viešo asmens ženklu. Kita vertus, yra dar ir kitas šios ryškios moters gyvenimo aspektas, trumpai paminimas visų jos biografiją rašiusiųjų, bet nė vieno taip ir neišplėtotas, tai – Bitės nervai. Vaižgantas rašo, kad ji buvusi *labai jautri, net gerokai nervinga*¹, Aistė Birgerytė apibūdina Bitę kaip *silpnos nervų sistemos*², Juozo Jasaičio tekste randame formu-

¹ VAIŽGANTAS, Juozas Tumas. Gabrielia Petkevičiutė (Bitė). Iš *Vaižganto raštai*. Kaunas: Zavišos ir Steponavičiaus spaustuvė, 1929, t. 13, p. 123.

² BIRGERYTĖ, Aistė. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: neįgalaus kūno asmens savivokos formavimosi įtampa. *Literatūra*: mokslo darbai. Vilnius: VU, 2006, t. 48 (6), p. 42; BIRGERYTĖ, Aistė. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės moteriškųjų reikšmių pasaulyje. *Literatūra*: mokslo darbai. Vilnius: VU, 1999, t. 37 (1), p. 8.

luotę – *audringai prasiveržęs dvasinis nerimas*³. Sutelkus dėmesį į fizinę rašytojos negalią, kaip nulėmusių šios moters tapatumo susiformavimą, pro akis prasprūsta arba lieka plačiau neišskleisti kiti šios asmenybės bruožai. Pati Bitė, neviešinusi savosios negalios ir tik artimiausiemis žmonės užsimindavusi apie savas ligas (dažniausiai gana abstrakčiai), visai drąsiai ir atvirai nuolat primindavo apie silpnus nervus ne tik laiškuose, bet ir viešai pakartotinai skelbtuose atsiminimuose.

Todėl turėdami galvoje dvejopas ligas: ir fizinius negalavimus, kūno defektus, skausmus ir dvasinius-psichinius negalavimus; turime atkreipti dėmesį, kad abu šie ligos aspektai buvo aktualizuoti Bitės tekstuose. Minėtini Bitės prisiminimai apie Vinco Kudirkos aplankymą: kai keturi jauni žmonės nusprendžia keliauti aplankytį jau paskutines dienas gyvenančio žymaus lietuvių visuomenės veikėjo. Šios kelionės prisiminimų stilistika daug kuo primena etnografinės kelionės aprašymą, kita vertus, matyti, kad šis susitikimas pasakojant verčiamas vidinės kelionės, didesnio sąmoningumo, įsipareigojimo ir atsakomybės besikuriančiai tautai ženklu. Vinco Kudirkos pasiligojės, myriop linkstantis kūnas tampa keliavusiųjų individualios ir sykių bendros atminties reikšminga vieta. Taip pat Bitės atsiminimuose galime rasti gana nemažai užuominų ir apie jos artimo bendražygio Povilo Višinskio ligą – džiovą. Matyti, kad ši fizinė liga, nulėmusi daugelio tautinio atgimimo veikėjų likimus, buvo įsisąmoninta, apie ją buvo galima kalbėti, ji turėjo ir tebeturi savą konotaciją tautinio atgimimo vaizduotėje: tai dažniausiai tėvų valiai nepaklususių, kunigystės nepasirinkusių, lietuvybėn atsivertusių, motinai Lietuvai įsipareigojusių, iš sodžiaus į miestą išėjusių sūnų maištininkų liga. Ja sirgo Vincas Kudirka, Povilas Višinskis, Jonas Biliūnas ir daugelis kitų.

³ JASAITIS, Juozas. *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė*. Vilnius: Vaga, 1972, p. 34.

Minėdama du galimus ligos reiškimosi būdus, kurie beje labai dažnai yra susiję arba bent jau sunkiai atskiriami, turime atkreipti dėmesį ir į dvasines negalias, būdingas tautinio atgimimo žmonėms. Čia vėlgi mūsų vaizduotės darbą palengvina G. Petkevičaitė-Bitė, jos atsiminimai rašyti apie kunigą Kazimierą Jaunių, kurį, tiketina, Bitė pirmiausia pažino netiesiogiai, o iš artimos draugės Jadvygos Juškytės pasakojimų. Po 13 metų darbo ir konflikto su vyskupu Mečislovu Leonardu Paliulioniu, Jaunius buvo apkaltintas nesilaikęs seminarinės tvarkos, vėlai vakarais gėrės alų su svečiais, garsiai kvatojės, pramiegodavęs mišias ir nesimeldęs⁴, todėl pašalintas iš Kauno kunigų seminarijos. Vaižgantas cituoja (tikrai iš atminties, nes šis tekstas buvo išspausdintas praėjus 20 metų po Jauniaus mirties, o po minimo konflikto – beveik 40 metų) vyskupo Paliulionio žodžius, esą *tokius kunigus jis bevelijq̄s vagonais eksportuoti*⁵. 1892 m. laikomi Jauniaus *kaip kalbininko, ir apskritai žmogaus tragedijos* pradžia. Pašalintas iš Kauno kunigų seminarijos, jis išvyksta į Kazanę, Mogiliovo sritį, čia klebonauja. Štai kaip apie prasidėjusią Jauniaus nervų ligą rašo Juozas Balčikonis: *Tas nelaimingas persiskyrimas su Kaunu ir kitos priežastys taip sunaikino jo sveikatą, jog jis beklebonaudamas susirgo sunkia nervų liga ir turėjo apleisti tą vietą*⁶. Panaši ir Bitės reakcija: *genialų mokslo vyro, tiesiog savo mokslo užhipnotizuotą, nepajégiantį prisilenkti prie gyvenimo mažmožių – paskiria klebonu!* Tai vis tiek, ką galingą arq, savo pasikėlimuose žvaigždėtame melsvume nardantį, piversti gaidžio priedermes pildyti: *kokiam patvoryje višteliems maisto grūdus kapstinėti*⁷. Kazanėje Jaunius atsiduria kartu su kitais už spaudos lotyniškais rašmenimis platinimą, taip pat už dalyvavimą 1863 metų sukilime iš Lietuvos ištremtais žmonėmis. Juškytė mini

⁴ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, Gabrielė. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1966, t. 1, p. 756–757.

⁵ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 4, p. 757.

⁶ BALČIKONIS, J. Jauniaus gyvenimas. *Viltis*, 1908, kovo 7 (20), nr. 29 (64), p. 1.

⁷ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 4, p. 509.

faktą, kad *Gubernatorius teisinosi, negalejės kitaip padaryti, kaip tik uždaryti kun. Jaunių į pamiestačių namus, nes patys katalikai lenkai buvo padavę ant jo skundą*⁸. Iš tokios Jauniaus ligos interpretacijos galėtų susidaryti vaizdas, kad Jauniaus uždarymas beprotnamejyje buvo vienas iš būdų gelbèti jį nuo dar didesnių represijų, siuntimo į Sibiro glūdumas.

Kaip gi nupasakojami Jaunių kamavę psichiniai negalavimai? Jau šių dienų biografas Vincentas Drotvinas Jauniaus ligą laiko iš *prigimties labai jautraus žmogaus*, atsidūrusio toli nuo namų, svetimoje aplinkoje, priversto dirbtį nemielą darbą psichinio pervargimo išdava⁹. Tieki Juškytė, tieki Bitė dėl patirtų sunkumų, išjudinusių Jauniaus ligą, netiesiogiai kaltina Bažnyčios vyresnybę, kulinigus. Tuo pat metu Bitė akcentuoja Jauniaus *tiesiog vaikišką širdies grynumą ir atvirumą*. *Genialaus mokslo* vyro nesveiki nervai išsyk matomi kitoje šviesoje: vaikiško būdo, visiškai pasinéręs į mokslą vyras rodomas kaip nukentėjęs nuo *jo sielos nenumanančių žmonių*. Mokslo vyro beprotystė apibūdinama kaip *suardytos svajonės ir troškimai, mirtinai sužeista siela, nepagydoma sielos liga, senos neužgydomos sielos žaizdos*, jo psichikos ligos interpretacijai būdingas tam tikras patosas, pasakojama nekaltai nukentėjusio iškilaus žmogaus gyvenimo tragedija, kuri apibendrintai regima kaip būdingas, iš paprastųjų tarpo išskiriantis, daugumos inteligentų bruožas.

1908 m. „Vilties“ numeryje, išleistame po Jauniaus laidotuvii, randame ir kitų žmonių prisiminimus apie garsaus profesoriaus ligą. Jonas Basanavičius, mègindamas mediciniškai paaiškinti Jauniaus negalavimus, duoda jiems svarų medicininį pavadinimą – *graphophobia*¹⁰. Pats Basanavičius, 1936 metais išleisdamas savo

⁸ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išn. 4, p. 509.

⁹ DROTVINAS, Vincentas; GRINAVECKIS, Vladas. *Kalbininkas Kazimieras Jaunius*. Vilnius: Mintis, 1970, p. 25–26.

¹⁰ BASANAVIČIUS, J. Mano atsiminimai apie kun. Jaunių. *Viltis*, 1908, kovo 7 (20), nr. 29 (64), p. 5.

autobiografiją, turėjusią tapti paminklu, liudijančiu jo nuveiktus darbus ateinančioms kartoms, ją pavadina taip: „Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija: 1851–1922”¹¹. Šiame beveik 200 puslapių tekste Basanavičius nuolat kalba apie savo silpnus nervus. Pirmoji émusi apie šią Tautos Patriarcho asmenybés pusę rašyti Jūra Avižienyté prisipažsta, kad toks smulkmeniškas fizinių ir psichinių negalavimų vardijimas tiesiog *erzina ir net provokuoja skaitytoją*¹². Ji teisingai pastebi, kad Basanavičius, suprasdamas savo ypatingą vaidmenį Lietuvos ir net Europos kultūros ir visuomenės gyvenime, per savo biografijos pasakojimą į mūsų istorinę atmintį apie to laikotarpio Lietuvą, į jos atgimimo istorijos diskursą įtraukė ir savosios *nervų ligos* istoriją, kuri tampa ne mažiau reikšmingu ne tik asmeninės, bet ir kolektyvinės istorijos elementu nei kiti šio asmens nuveikti darbai. Basanavičiaus diagnozuota Jauniaus *sunki smegenų neurastenija* buvo ir paties Basanavičiaus asmens istorijos dalis. Todėl pagrįstai galime daryti prielaidą, kad Basanavičiaus mèginimas į tautinio atgimimo vaizduotę įtrauktį ir savosios ligos / ligų aprašymus buvo pastanga integruoti į tautinio atgimimo istoriją ir trauminę patirtį (mèginimas ji nužudyti, ankstyva žmonos mirtis ir t. t.)

Tą pačią pastangą rasti kultūriškai priimtinus būdus papasakoti apie traumuojančius spaudos draudimo metais patirtus nuolatinio persekiojimo, susidorojimo grësmës išgyvenimus galime matyti ir Bitës atsiminimuose apie 1863 m. sukilio dalyvį Švelną, taip pat apsakyme „Spauda leista”. Proto apsvaigimas arba beprotybë, lydëjusi to meto šviesuolius, Bitës raštyuose atsiminimuose pasirodo kaip svarbus, neapeinamas ir negalimas nutyléti šio istorinio etapo faktas. 1904 m. Bitës parašytas apsakymas-fo-

¹¹ Dr-o Jono Basanavičiaus *autobiografija*. Vilnius: Lietuvių mokslo d-ja, 1936. 195 p.

¹² AVIŽIENYTÉ, Jura. *Ligos retorika: nacionalizmas ir isterija Jono Basanavičiaus autobiografijoje. Baltos lankos*. Vilnius, 2002, t. 14, p. 19.

¹³ PETKEVIČAITÉ-BITÉ, išnaša 4, p. 215.

tografija „Spauda leista” turi daug panašumų su J. Biliūno apysaka „Liūdna pasaka” (1908). Abiejuose tekstuose susitikimas su *bepročiu* ar *beprote* yra susitikimas su įsikūnijusių savuoju skausmu, gal net, sakytume, traumuojančiais, per sunkiais pripažinti esant, praeities įvykiams. *Bepročio* pasirodymas abiejuose kūriniuose regimas kaip įsikūnijusi vidinė tamsa: *To nukamuotojo pamisėlio būtybėje, tarytum įgijęs kūną, stojo prieš juos gyvas... toks atitrauktinas dalykas, kaip žmonių dvasiai teikiamoji nuoskauda*¹³. Biliūno apysakoje po išsakyto pasakotojo noro tikėti, kad čia, kur dabar jis yra, nėra skausmo, iškart pasigirsta šiurpus balsas – *senatvės skunda, nelaimių atbalsis*. Sakytume, kad eksteriorizuojasi, įsikūnija vidiniai pasakotojo sąmonės turiniai, tai, kas glūdėjo jo sąmonės šešelyje. Asmens istorijos naratyvas tampa priemone papasakoti ir visos bendrijos (taip sujungiant individualią ir bendruomeninę patirtį) traumų istoriją: Juozapotos šeimos tragediją sukelia 1863 metų sukilimas ir to sukilimo padariniai Lietuvos žmonėms (čia daugiausia kalbama apie kaimo žmones). Tačiau Juozapotos gyvenimo istorijos pasakojime yra dar vienas trumpas elgetos moters užsiminimas apie 1831 metų sukilimą ir jo tragišką baigtį. Taip šioje pasakojimų grandinėje sujungiami šie du ir numanomas trečiasias istoriniai įvykiai. Pastarasis istorinis įvykis galėtų būti rekonstruojamas jau iš pačios J. Biliūno biografijos ir galimų jo implikacijų ypatingai pasakotojo situacijai kūrinyje. Mindaugas Kvietkauskas yra nurodės nemaža šio kūrinio sąsajų su kitu Biliūno kūriniu „Laimės žiburys” ir gana įtikinamai susiejęs „Liūdnos pasakos” pasakojimo situaciją su 1905 metų revoliucija ir jos įtaka Biliūno gyvenimiškajai patirčiai¹⁴. Juozas Ambrazevičius laikosi nuostatos, kurią grindžia rašytojo laiškų citatomis, kad Biliūno persiėmimas socialdemokratinėmis idėjomis, nutolimas nuo religijos, taip pat

¹⁴ KVIETKAUSKAS, Mindaugas. *Vilniaus literatūry kontrapunktai: ankstyvasis modernizmas, 1904–1915*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007, p. 139–158.

nuolatinis skurdas, kariuomenės grėsmė, visa tai atsiliepė dvasinei sveikatai ir reiškėsi kaip *besibraunanti į sielą melancholija*¹⁵. Nuo maždaug 1901 metų savo dvasios būseną pats Biliūnas laiškuose štai kaip įvardija: *Tavo platusis laiškas man sukélé dvasią, nes buvau suvisai angliską spliną gavęs. ; O teip galima bepročiu palikti. Kad einu Einbachu per tiltą, tad teip ir traukia į vandenį, – pasiūtę nervai! ; Jau maž ne sanvaitė, kaip esmu biauriausioj melancholijoj, nuo kurios niekaip negaliu išsiluosuoti: nebgaliu né darbuotis, - tiktais tiek, kad skaitau... Bene esmu kandidatu į „geltonus“ namus. Duok, Dieva, jug mažas skyrius!..* Apie Biliūną kamavusią apatiją, negalėjimą dirbti rašo ir vienas pirmųjų jo biografų Vincas Kapsukas, tik jis prasidėjusią rašytojo ligą (džiovą) ir irstančius nervus interpretuoja atvirkščiai nei Ambrazevičius. Jei pastarasis laikosi nuostatos, kad Biliūnui išvykus į užsienį, atsidūrus jam palankioje kultūrinėje aplinkoje, jo psichinė savijauta gerėja, nes tuo metu jis vis labiau supranta savo tikrajį pašaukimą – rašyti. Apsiprendimas rašyti Ambrazevičiaus įvardijamas kaip rašytojo sąmonės plėtimasis, jo manymu, tolinės Biliūnų nuo politinės veiklos, kol galiausiai visai iš jos ištūmės. Kaip minėta, Kapsuko interpretacija kitoniška: *<...> juo labiau kerojo jo liga ir iro nervai (apie tai toliau kalbėsime), juo labiau tolinosi nuo kovos sukurio ir gilinosis dailiojon literaturon, – juo labiau tolinosi jis nuo s.-d. [socialdemokratų] veikimo*¹⁶. Idomu tai, kad Kapsuko rašytoje Biliūno biografijoje nors ir ne itin prikišamai, tačiau per visą tekstą vedama mintis, kad Biliūnas buvo kamuojamas dviejų ligų – džiovos ir nervų ligos. Pastarasis rašytojo negalavimas traktuojamas lygiai taip pat rimtais kaip ir džiova. Nusivylimas, atėjęs po žlugusios 1905 m. revoliucijos, po jos sekę represijos ir susidorojimai, laikomi pablogėjusios

¹⁵ AMBRAZEVIČIUS, Juozas. Rašytojo išsivadavimas: Biliūnas laiškuose. Iš *Lietuvių rašytojai: literatūriniai straipsniai*. Kaunas: Šv. Kazimiero draugija, 1938, p. 185.

¹⁶ KAPSUKAS, V. *Jono Biliūno biografija*. Philadelphia (Pa): Lietuvių darbininkų literatūros draugija, 1917, p. 61.

Biliūno savijautos, pirmiausia psichinės, priežastimi.

Galvodami apie XIX a. pab. – XX a. pr. tautinio atgimimo dalyvių patirtį, jos įspaudus kūryboje, laiškuose, atsiminimuose, o ypač apie vieną paslaptinčiausiu, nes iki šiol ir mažiausiai dėmesio sulaukusių jos aspektą – *silpnus nervus*, galime pasirinkti keletą žiūros perspektyvų. Apsistosime ties viena, kuri galėtų bent kiek labiau nušvesti šio laikotarpio asmenų jauseną ir ją paaškininti – tai individualios ir bendruomeninės traumos patirtis. Bitės atsiminimai apie 1863 m. sukilio dalyvį Švelną, kunigą Jaunių, apsakymas „Spauda leista”, Basanavičiaus „Autobiografija” atrodo kaip pastanga istorinės traumos patirtį integruoti į besikuriančios visuomenės savivokos struktūras. Prisimindami ir viešai apie tai kalbėdami, jie mėgina „legalizuoti”, t. y. pateisinti sunkios patirties rūpinantis tévynės, artimųjų gerove sukeltą psichinę negalią, remdamiesi tuo, kad kiekvieną panašios patirties žmogų lydi šešėlis – išstumti, nerodomi, sunkiai artikuliuojami, kartais netikėtai prasiveržiantys jausmai. Pirmiausia kito beprotybės pripažinimas tiesiogiai siejamas su atsivérimu savajai disharmonijai, sumaiščiai, visiems neįmanomiams į šviesų savivaizdį integruoti ikisąmoniniams turiniams.

ILLNESS IN LITHUANIAN NATIONAL REVIVAL'S
FANTASY: GABRIELĖ PETKEVIČAITĖ-BITĖ'S,
KAZIEMIERAS JAUNIUS', JONAS BILIŪNAS' CASES

Ramunė Bleizgienė

Abstract

The presentation analyses Gabrielė Petkevičaitė-Bitė's, Jonas Basanavičius', Jonas Biliūnas' creative writing, journalistic texts, letters and memoirs – mostly concentrated on what had strangely slipped past the eyes of their life and work researchers, and thus have remained unnoticed. Bitė's, Kazimieras Jaunius', Basanavičius' and Biliūnas' life stories show us that the purposeful and conscious life has a dark side, too, commonly known as *nerves*. Its shadow is interpreted as an outcome of the historical traumatic experience. Therefore, "a mind distraction" or insanity appearing in the Bitė's memoirs, Basanavičius' "Autobiography", Biliūnas' creative writings becomes an integral part of Lithuanian national revival.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir Petras Būtėnas

LIONĖ LAPINSKIENĖ

Panevėžio Mykolo Karkos pagrindinė mokykla
Dariaus ir Girėno g. 26, LT-37320, Panevėžys
El. paštas: l.lapinskiene@gmail.com

Du didieji Lietuvos pedagogai – Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir Petras Būtėnas – yra neeilinės asmenybės, palikusios ženklių veikos pėdsakų ne tik Panevėžio, bet visos Lietuvos kultūriame gyvenime. Todėl šio straipsnio tikslai yra:

a) atkreipti dėmesį į Bitę kaip rašytoją, parašiusią svarbiausius ir didžiausios apimties grožinės ir memuarinės literatūros kūrinius gyvenant Panevėžyje nuo XX a. trečio dešimtmečio vidurio;

b) išryškinti Būtėno, kaip nuoširdaus bendraminčio ir moralinio rėmėjo, darbų svarbą skatinant Bitę kurti ir rašyti atsiminimus.

Minėtiems tikslams pasiekti verta atsakyti į klausimus: kur, kada, kaip ir kodėl susiėjo šių dviejų asmenybių keliai?

Pirmiausia pastebėtina, kad juos sieja Joniškėlio žemė. Jie yra kraštiečiai. Kaip žinome, daktaras Jonas Leonas Petkevičius iki 1901 m. gyveno Joniškelyje. P. Būtėno gimtasis Dovydų kaimas – ne taip jau toli nuo šio miestelio. Kaip rašo savo atsiminimuose Būtėnas, jo tėvai ne kartą yra važiavę pas gerą daktarą Petkevičių, kuriam dažnai talkindavo ir dukra Gabrielė. Tad Būtėnas, dar vaikas būdamas, iš tėvų jau buvo girdėjęs ir apie gerąjį paneig

*daktarytę*¹. Neatmestina versija, kad kada nors vaikystėje galėjo būti ją ir matęs.

Antra, Julijonas Lindė, būsimasis Dobilas, iš žemaičių kunigų seminariją Kaune įstojo 1893 m., o jau 1898 05 30 buvo įšventintas į kunigus. Dar būdamas klieriku jis tapo 1896 06 29 gimusio P. Būtėno krikšto tėvu. Mat jų tėvai – ne tik kaimynai Dovydų kaime, bet ir artimi Būtėnų giminės: mama buvo Lindaitė. Minėtose Julijono Lindės primicijose dalyvavo ir Gabrielė Petkevičaitė. Ji po iškilmui Joniškėlio bažnyčioje kartu su kitais lankési ir Lindžių namuose Dovydų kaime. Aišku, susitiko ir bendravo su vienu šviesiausių Dovydų kaimo ūkininkų Juozapu Būtėnu. Petkevičaitė Būtėnų žinojo ir kaip knygneši – Jurgio Bie linio talkininką.

1925 05 26 G. Petkevičaitė iš Panevėžio persikėlė gyventi į Puziniškį. Tačiau ryšius su J. Linde-Dobilu palaikė – susirašinėjo laiškais. 1925 12 31 Bitei rašytame laiške Lindė teigė: *Pas mane apsigyveno p. Būtėnas, seminarijos mokytojas, mano artimas giminietis ir krikšto sūnus. Jis filologas, tai mat dabar ir rišam daugiausiai filologiškus klausimus*². Iš tikrujų Būtėnas atvyko į Panevėžį dirbtį Mokytojų seminarijos lietuvių kalbos dėstytoju nuo 1925 m. sausio pradžios.

Tų pačių metų pavasarį Būtėnas iš Šiaulių parsivežė į Panevėžį „Kultūros“ bendrovės išleistą „Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programą"³. Tai buvo metodinio tipo leidinys, tapęs pagalbine mokomąja priemonė visiems inteligen tam ir moksleiviams, pasiryžusiems dalyvauti tautotyros ir krašto pažinimo sąjūdyje. Palaikydamas šią visoje Lietuvoje ir Panevėžyje

¹ Petro Būtėno asmeninis archyvas Panevėžyje (toliau – PBArchP); *Žingsniai*, 1947, nr. 8, p. 34–35.

² LINDÉ-DOBILAS, J. *Laiškai*. Vilnius: Vaga, 1999, p. 153.

³ LAPINSKIENĖ, L. Petro Būtėno „Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo pro grama. *Liaudies kultūra*, 2003, nr. 1, p. 44–53.

vis labiau populiarėjančią idėją ir matydama, kad artėja vasaros atostogos, 26-ame „Panėvėžio balso” numeryje Bitė išspausdino straipsnį „Mūsų senovė”⁴. Jame moksleivius ragino skubeti rinkti tautosaką ir argumentavo, kad tai yra mūsų krašto nykstantis dvasinis paveldas. Kad jie įsivaizduotų, kaip galėtų atrodyti tas darbas, Bitė pateikė kelis pačios užrašytus padavimus iš gimtujų Puziniškio apylinkių.

Apie tolesnius Būtėno ir Bitės darbus liudija negausus, tačiau pakankamai informatyvus jų epistolinis palikimas. Tad verta žvilgtelėti ir į jį.

1926 11 01 data pažymėtas Būtėno straipsnis „J. Bielinis Baltasis ir jo pakelės”, išspausdintas P. Rusecko sudarytame atsiminimų apie knygnešių epochą dvitomyje⁵. Tame pačiame leidinyje yra ir knygnešystės istorijai vertingi Bitės „Atsiminimai”⁶. Pabaigoje nurodyta, kad jie parašyti 1927 m. vasarą. Ten pat – prierašas „Nuo redakcijos”, iš kurio kalbos aiškiai matyti, kad tai Būtėno sukurtas anotacinis patiksliniemas: *Norintiems geriau susipažinti su mūsų gerbiamosios rašytojos G. Petkevičaitės ir kitų darbais spaudos draudimo metais patartina pasiskaityti gražią G. Petkevičaitės knygelę: „Iš mūsų vargų ir kovų”. Kaunas. 1927 m.*⁷ Tad aišku, kad Būtėnas redagavo ir šį Bitės tekštą.

1927 07 19–12 05 „Lietuvos” dienraštyje buvo spausdinami Bitės memuarai „Praslinkusių dienų vaizdai”. Parengti juos taip pat padėjo Būtėnas. Iš 1927 08 12 Būtėnui rašyto laiško matyti, kad Bitė siuntė jam pataisyti „Nalį ir Damajantę” (tai senovės indų

⁴ PETKEVIČAITĖ, G. Mūsų senovė. *Panėvėžio balsas*, 1925, nr. 26, p. 2–3.

⁵ BŪTĖNAS, P. J. Bielinis Baltasis ir jo pakelės. Iš *Knygnešys*. Red. P. Ruseckas. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992, t. 2, p. 30–35.

⁶ PETKEVIČAITĖ G. Atsiminimai. Iš *Knygnešys*. Red. P. Ruseckas. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992, t. 2, p. 116–134.

⁷ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 6, p. 134.

epo fragmento vertimas) ir „Praslinkusių dienų vaizdų” tēsinj⁸. Rugpjūčio 16 d. laiške Būtėnas atsakė, kad jau pabaigė taisyti „Praslinkusių dienų vaizdus” ir atsiprašė, kad „Nalio ir Damajantės” kalbos dar neperžiūrėjo, nes visą laisvą laiką skiria rengtis egzaminams⁹. Minėtame laiške Būtėnui už darbą Bitė siūlė pasiimti procentus iš honoraro, tačiau pastarasis atsakė, kad jokio atlyginimo jam nereikia, ir pridūrė: *kalbos taisyti man nėra sunku, ir tai mano pareiga*. Kitame laiške Bitė sutiko, kad indų epo fragmentus Būtėnas galėsiąs peržiūrėti, kai turės laiko¹⁰. Apie honorarą Bitė kalbėjo todėl, kad, Būtėnui padedant, ji ne kartą siuntė publicistinių vaizdelių į „Lietuvos” dienraštį, kuris tada neblogai mokėjo. Mat Bitė tuo metu turėjo finansinių problemų. Tai matyti iš jos laiško Tumui, kuriam ji prisipažino: *aš buvau gerokai į skolas įbriodus ir maniau nors kiek nuo jų apsivalyti*¹¹.

1927 09 19 rašytame laiške Būtėnas dėkojo Bitei už per A. Kasperavičių perduotą „Karo meto dienoraščio” pirmą dalį, išėjusią 1925 m.¹², o lapkričio 18 d. laiške – už ką tik išleistą ir jam perduotą Bitės knygą „Iš mūsų vargų ir kovų”¹³. Šis Būtėno laiškas vertingas dar dėl vieno fakto. Iš jo matyti, kad jis ištaisė Bitės straipsnį apie Lumbelių kaime (dabartinis Pakruojo rajonas) gimusį knygnešį Igną Bitaitį ir rašytojai rekomendavo taip pat pasiųsti „Lietuvos” dienraščiui. Šiandien minėtasis Bitės straipsnis apie jauną, maždaug dvejus metus Panevėžyje kalėjusį knygnešį ir gabų literatą, kurio talentą XIX a. pabaigoje palankiai įvertino Vincas Kudirka, yra kultūros ir literatūros istorijai vertingas memuarinio tipo šaltinis.

⁸ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. *Raštai*: Laiškai. Vilnius: Vaga, 1968, t. 6, p. 315.

⁹ BŪTĖNAS P. *Laiškas G. Petkevičaitėi-Bitei* [rankraštis]. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslinės bibliotekos rankraštynas (toliau - LLTI MB), f. 30–200.

¹⁰ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 8, p. 316.

¹¹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 8, p. 326.

¹² BŪTĖNAS, išnaša 9.

¹³ BŪTĖNAS P. *Laiškas G. Petkevičaitėi-Bitei* [rankraštis]. LLTI MB, f. 30–1137.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Apie 1890 m.
LLTI MB, apl. 394, inv. nr. 8966/49.

Petras Butėnas. 1925 m.
PAVB RS, f. 92-79.

Neatmestina versija, kad apskritai 1927 m. išleista Bitės atsiminimų knyga „Iš mūsų vargų ir kovų” buvo parašyta P. Būtėnui paraginus. Juk XX a. trečiasis dešimtmetis Panevėžyje, kaip ir visoje Lietuvoje, – tai intensyvus tautosakos ir kitokios kraštotyrinės medžiagos rinkimo laikotarpis. Pats Būtėnas domėjosi ir kitus aktyviai ragino rinkti ir užrašinėti atsiminimus apie XIX a. pabaigos įvykius iš dar gyvų liudininkų. Šia linkme dirbo ir Bitė. Tad ir 1931 m. išėjusi „Karo meto dienoraščio” antroji dalis, taip pat redaguota Būtėno, nebuvo atsitiktinė.

Kęstutis Saldžiūnas teigia, kad 1933 ir 1934 m. išėjęs didžiausios apimties Bitės romanas „Ad astra” yra sentimentaliu stiliumi parašytas fragmentiškas pasakojimas apie pareigos ir

pasišventimo tautos atgimimui idėją¹⁴. Kad Bitė ēmési šį kūrinį rašyti – tai irgi P. Būtėno įtaka – nuolatinis raginimas ir moralinis palaikymas. Tai atspindi Bitės 1930 02 18 rašytame laiške, kuriaame ji padėkojo už pažadėjimą ištaisyti kalbą ir kartu prisipažino, kad jau artėja prie pirmojo tomo pabaigos¹⁵. Ten pat ji prašė, kad Būtėnas perspėtų apie turinio nenuoseklumus, jei jų pastebėtų. Vadinas, Bitė Būtėno, kaip patyrusio redaktoriaus, profesionalumu pasitikėjo. Aišku, kad Bitei patiko ir pagarbus jos raštų kalbos redaktoriaus elgesys, apibūdintas 1931 08 07 F. Bortkevičienei rašytame laiške: *Suviliojo mane P. Būtėno pasiryžimas kovoti dėl joniškelięcių tarmės, kuri ir man artimiausia...*¹⁶ Kad Būtėnas tikrai Bitę kaip kūrėją palaikė ir gerbė, liudija jau minėtų jo laiškų kreipiniai: *Brangi mūsų Rašytoja, Brangioji mūsų tautos Rašytoja ir Gerbiamoji mūsų tautos Rašytoja*. Taip pat svarbu pastebeti, kad Būtėnas savo darbą atliko labai atsakingai – stengėsi išlaikyti šiaurės panevėžiškių tarmės ypatybes romane ir išsaugoti pačios Petkevičaitės stiliaus savitumą.

Ne vienam gali kilti klausimas, kodėl didžiausios apimties Bitės romano pavadinimas „Ad astra” yra būtent toks. Kaip žinome, Būtėnas 1944 m. vasarą, kaip ir daugelis kitų lietuvių inteligenčių, dėl sudėtingų Antrojo pasaulinio karo įvykių pasitraukė į Vakarus ir savo namuose Panevėžyje paliko visus darbus. 1955 m. pavasarį žmona Malvina Būténienė atidavė daug Būtėno rankraščių ir didžiulės bibliotekos likučius iš Vilniaus atvykusiems Mokslų akademijos bibliotekos darbuotojams. Panašu, kad ten iš Panevėžio parsivežta medžiaga buvo išskirstyta po įvairias institucijas. Viena jų – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. Todėl neatsitiktinai 1955 05 31 M. Būténienė gavo direktoriaus pava-

¹⁴ *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 380.

¹⁵ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 8, p. 371.

¹⁶ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 8, p. 394.

duotojo kalbininko Jono Kruopo pasirašytą raštą, iš kurio matyti, kad ji gegužės 23 d. šiai įstaigai perdavė *rašytojos Bitės-G. Petkevičaitės romano „Ad astra“ I ir II tomų rankraštį*¹⁷.

Kadangi Būtėnas nuo 1949 m. rudens iki pat mirties 1980-aisiais spalio mén. gyveno JAV, tuometinėje Lietuvoje buvo *persona non grata*. Todėl 1967 m. „Vagos“ leidykloje trečiame Bitės „Raštų“ tome iš 1933 m. leidimo spausdinant Bitės romaną „Ad astra“, Būtėno pavardė „Pastabose“ paminėta tik vieną kartą: tekste jis vadinamas kalbos taisytoju. Verta įsiskaityti ir i ten pateiktą Būtėno darbo apibūdinimą: *Romaną taisė žinomas panevėžietis kalbininkas. Jis, atrodo, per daug nesikišo į rašytojos kalbos būdą, neniveliavo jos savito stiliaus. Kalbos taisymai dėl to ne per gausūs, apskritai imant, nuoseklūs ir pagrįsti*¹⁸. Ten pat teigama, kad tame Bitės romano rankraštyje taisymų yra tik pirmoje dalyje *nuo 101 puslapio iki galos*, o antrojoje dalyje jų visai nėra. Gerą dalį suredaguoto rankraščio autorė veikiausiai yra perrašiusi¹⁹. Iš tikrujų ši romaną Būtėnas taisė nuo pirmojo puslapio.

Tikriausiai ši tekstą jis redagavo 1931 m. pabaigoje ar 1932 m. pradžioje. Tokią prielaidą galima daryti remiantis šiuo laiku Bitės jam rašytu laišku, kuriame rašytoja informuoja, kad Dundzila – „Dirvos“ bendrovės leidėjas – jau ragina duoti antrą tomą ir kartu teiraujasi, ar būtų galima tą padaryti kovo mėnesį. Be to, ji prašo grąžinti ištaisytąją dalį²⁰. Tačiau tolesnis kūrybos procesas rašytojai, matyt, éjosi nelengvai. Todėl 1932 11 02 iš Panevėžio F. Bortkevičienei rašytame laiške ji atsidūsta: *Dabar stengiuos užraukti „Ad astra“ antrą tomą. Paskutinės scenos sunkios, reikalauja daug darbo*²¹. Nelengvą antros romano „Ad astra“ dalies rašymą ji

¹⁷ PBArchP.

¹⁸ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. *Raštai: Ad astra*. Vilnius: Vaga, 1967, t. 3, p. 533.

¹⁹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 18, p. 533.

²⁰ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 8, p. 402.

²¹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 8, p. 408.

prisiminė ir vėlesniame, 1932 m. gruodžio 22-osios laiške: *Pirmą savo romano dalį parašiau, nejusdama jokio sunkumo, taip sakant, sumanyta – parašyta. Sumanya buvo iš karto ir antroji dalis, tik tas sumanymas sunkiai vykdomas. Esu jau priešpaskutiniam straipsny... brendu, brendu... tiesa, jūra... ir išbristi sunku...*²²

Suradus tą rankraštį (tai storas, kietais kartoniniais viršeliais A4 formato sąsiuvinis) Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje, daug kas paaškėjo. Iš titulinio lapo matyti, kad pirmasis šio kūrinio pavadinimas, pabrauktas dviem brūkšniais, buvo „Du pasauliai” – taip įrašyta Bitės ranka. Tačiau vėliau jis užbrauktas maždaug dviejų centimetrų pločio zigzaguoja juosta ir Būtėno ranka paliktas kitas pavadinimas – „Iš tamsios praeities”. Toks tikslėnės antraštės ieškojimas vyko 1931 m. liepos mėnesį. Apie tai liudija „Dirvos” bendrovei, sutikusiai išleisti šį romaną, Bitės rašytas laiškas. Jame teigiamai: *Sutinku, kad mano rankraščio „Iš tamsios praeities” (ne „Du pasauliai”, kaip pirm buvau pavadinusi) būtų išleista pirmos laidos 2000 egz.*²³ Ant to paties titulinio lapo kairiame krašte yra dar du įrašai: „Dirvos” spaustuvei. *Spausdinti 2000 egz. A. Dundzila ir: Paskutines dvi korektūras siuntinėti p. Petru Butėnui Panevėžyje*²⁴.

Tačiau atsakingai redagavęs kūrinį P. Būtėnas ieškojo dar geresnio, įtaigesnio pavadinimo varianto. Juo tapo lotyniška frazė „Ad astra”, reiškianti „i žvaigždes”. Tai turėjo simbolizuoti lietuvių tautos, ypač jaunuomenės, optimistines viltis ir visus orientuoti į kilnesnius idealus, į prasmingesnius tikslus. Po pirmuoju pavadinimu – „Du pasauliai” – pačios Bitės užrašyta paantraštė „Nesenų laikų dviejų tomų romanas” liko nepakeista.

Nuo praėjusio amžiaus trečio dešimtmečio pradžios Pane-

²² PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 8, p. 410.

²³ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 8, p. 390.

²⁴ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. *Ad astra [romano rankraštis]*. LLTI MB, f. 30–1.

vėžio vyru gimnazijoje veikė unikalioji „Meno Kuopa”, Lietuvai išugdžiusi ne vieną talentą. G. Petkevičaitė-Bitė – viena jos kūrėjų. Tačiau ne viename šaltinyje klaidingai teigiama, kad po 1934 m. gruodžio mén., po J. Lindės-Dobilo mirties šiai kuopai vadovavo poetė S. Nėris. Iš tiesų ji buvo tik kuopos tarybos narė, o visą organizacinį darbą ant savo pečių perėmė P. Būtėnas. Būtent jo iniciatyva, minint J. Lindės-Dobilo pirmas mirties metines, buvo sudaryta redakcijos kolegija ir imtasi rengti almanachą „Mūšos Dobilas”. Būtėnas pats ir redagavo šį leidinį, ir jo leidyba rūpinosi. Jo paprašyta 1935 02 22 G. Petkevičaitė-Bitė parašė atsiminimus, kurie šiandien teikia vertingos faktinės medžiagos apie J. Lindę²⁵.

1936 m. kovo pabaigoje Panevėžyje buvo iškilmingai paminėtas G. Petkevičaitės-Bitės septyniaskint penkerių metų jubiliejus. Pagrindinę sveikinamąją kalbą, kaip geram oratoriui, gerai pažinojusiam jubiliatę, Panevėžio vyru gimnazijos pedagogų taryba patikėjo pasakyti ne kam kitam, o P. Būtėnui²⁶.

Bitė mirė 1943 06 14. Po gerų metų, 1944-ųjų vasarą, P. Būtėnas paliko keturis mažamečius vaikus ir žmoną Malviną ir pasitraukė į Vokietiją, kur išgyveno iki 1949 m. rudens. Ten organizavo pradžios mokyklos mokytojų kursus, leido laikraštį „Lietuvių informacija” ir žurnalą „Žingsniai”. 1947 m. visi Vokietijoje gyvenę išeiviai išvystė platų pirmosios lietuviškos knygos 400-ųjų metinių paminėjimo sąjūdį. Būtėnas buvo vienas aktyviausių organizatorių. Be to, jis pirmosios lietuviškos knygos keturišimtmečiui paminėti paskyrė visą aštuntą „Žingsnių” numerį.

Atsivertę pirmą šio leidinio lapą matome G. Petkevičaitės-Bitės portretą. Panašu, kad ji sėdi prie to paties rašomojo stalo, kuris dar šiandien yra išlikęs Bitės muziejuje. Po ta nuotrauka parašyti

²⁵ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. Kun. *J. Lindė-Dobilas. Atsiminimų sauvelė*. Mūšos Dobilas. Red. P. Būtėnas. Panevėžys, 1936, p. 25–28.

²⁶ BŪTĖNAS, J. *Istoriografo užrašai*. Vilnius: Vaga, 1974, p. 128.

rašytojos gimimo ir mirimo metai bei prierašas: *Rašytoja pedagogė, parašiusi apysakaičių, vaizdų, scenos dalykų, didžiojo karo dienoraštį, dviejų dalių romaną „Ad astra”, seniausia amžiumi atidariusi Lietuvos Respublikos Steigiamąjį Seimą 1920 metais kaip jo atstovė*²⁷. Žurnalo dalis nuo 27-o puslapio paskirta G. Petkevičaitėi-Bitei. Pirmiausia šešiuose puslapiuose pats P. Būtėnas svetimoje Vokietijos žemėje atsidūrusiems tautiečiams pristatė Bitės biografiją, paminėjo svarbiausius darbus ir kūrinius. Po to šešiuose puslapiuose jis išspausdino aštuonis Bitės laiškus, 1926–1937 m. rašytus savo augintiniui Antanui Kasperavičiui. Toliau dar keturis puslapius užima vėl paties Būtėno parengta Bitės raštų kalbos savitumo analizė²⁸. Atrodo, kad tai buvo vienintelis lietuvių pabėgelių leidinys, kuris pirmosios lietuviškos knygos 400-ųjų metinių proga skyrė dėmesio rašytojai, visuomenininkai, tautiškumo sergėtojai G. Petkevičaitėi-Bitei.

Taigi iš pateiktų argumentų ir faktinės medžiagos matyti, kad Būtėno vaidmuo G. Petkevičaitės-Bitės kūrybiniame kelyje XX a. trečio ir ketvirto dešimtmečių laikotarpiu neabejotinai ženklinus. Savo gerbiamai žemieteji jis buvo moralinis rėmėjas, kūrybos proceso skatinėjas, geranoriškas sukurtų darbų kalbos taisytojas, o Vakaruose – ir šviesaus atminimo puoselėtojas bei tautiškumo išlaikymo idėjų skleidėjas pabėgelių stovyklose. Svarbiausius Bitės kaip rašytojos darbus labai atsakingai ir profesionaliai redagavo būtent Būtėnas.

²⁷ *Žingsniai*, 1947, nr. 8. Stade.

²⁸ *Žingsniai*, 1947, nr. 8, p. 24–44.

GABRIELĖ PETKEVIČAITĖ-BITĖ AND
PETRAS BŪTĒNAS
Lionė Lapinskienė
Abstract

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė and Petras Būtėnas were not only teachers, but they were also cultural workers whose activities had a great influence on the life of Panevėžys, as well as of Lithuania. Therefore, the purpose of this article is the following: to draw attention to Bitė who wrote the most important works of fiction and memoirs when she was living in Panevėžys from the middle of the third decade of the 20th century, and to show the importance of work of Būtėnas who encouraged Bitė to create and to write memoirs and who was her fellow countryman and faithful supporter.

On 26 May 1925, Petkevičaitė-Bitė moved from Panevėžys to Puziniškis. Būtėnas came to Panevėžys at the beginning of January, 1925, to work at the Teachers' Seminary as the Lithuanian language lecturer. He lived at Lindė-Dobilas' for some time, and it was Lindė-Dobilas who introduced Būtėnas to Bitė, and so their cooperation began.

Bitė supported the ideas of Lithuanian intellectuals participating in the ethnology movement, she herself wrote memoirs about the most important cultural, public and political events of the end of the 19th and the beginning of the 20th century. Būtėnas attentively corrected the language of the majority of her articles and of her most important creative works trying to preserve her original style.

Kur kelias į analfabetų minią?

– Gabrielės Petkevičaitės-Bitės
požiūrio į lietuvių brandumą
nepriklausomybei atspindžiai
„Karo metų dienoraštyje”
1914–1919 m.

JUSTINA ARMONAITĖ

Lietuvos aklųjų biblioteka, Panevėžio filialas
Staniūnų g. 66, LT-36142, Panevėžys
El. paštas: jusarm@gmail.com

G. Petkevičaitė-Bitė buvo viena iš svarbiausių XIX-ojo amžiaus II-os pusės bei XX-o amžiaus I-os pusės lietuviškojo tautinio atgimimo figūrų. Jos pėdsakai užfiksuojami ir daraktorių mokyklėlių istorijoje, ir nelegaliame uždraustų lietuviškų knygų gabename, straipsnių rašyme lietuviškoje spaudoje, jaunųjų talentų ir naujos kartos inteligenčiai paieškoje ir ugdyme. Fizine sveikata toli gražu neapdovanota moteris stebino ir iki šiol tebestebina savo energija, patriotiškumu, veiklumu, organizaciniais gebėjimais.

Šio pranešimo idėja kilo perskaičius stambiausią jos kūrinį – „Karo meto dienoraštį”. Jis buvo išleistas dar 1966 m¹. 2008 m. pakartotinai publikuotas III-asis jo tomas, ši kartą jau laisvas nuo cenzūros gniaužtų². Šios knygos ir buvo pagrindinis pranešimo

¹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. *Raštai*. T. 2: Karo meto dienoraštis. Vilnius, 1966. 839 [2] p.

² PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. *Karo meto dienoraštis*. T. 3. Panevėžys, 2008. 431 [1] p.
ISBN 978-9955-758-07-5.

šaltinis. Kūrinys leido giliau pažvelgti į pačios autorės asmenybę, matyti, kokioje aplinkoje jai teko gyventi, reikštis, susipažinti kaip ir kodėl formavosi vienos ar kitos pažiūros ir nuostatos. Taip jau susiklostė aplinkybės, kad Gabrielė Petkevičaitė-Bitė visą I-ojo pasaulinio karo metą (1914–1919 m.) praleido gimtajame Pu-ziniškio dvare. Retais atvejais kasdieninį gyvenimą pagyvindavo kelionės į Panevėžį ar kitas arčiau esančias vietoves. G. Petkevičaitės-Bitės dienoraštis tampa nebe vien asmeniniu, vieno žmogaus gyvenimo dokumentu, jis fiksuoja visas vietovės, kurioje ji gyvena, svarbias akimirkas. Mums svarbu, kad stebėtoja ir rašytoja yra viena labiausiai apsišvietusių to meto moterų, kuri pastebi ne tik buitį, aprašinėja, kas vyksta, bet ir pateikia savo komentarus bei vertinimus: *Aišku irgi, kad tas mano raštas bus vienašališkas, perdaug asmeniškas... Raminu save tuo, kad ne aš viena tos baisios audros metu šitaip jaučiau, šitaip kentėjau, šitaip galvojau... Buvau likimo palikta viena susipratusi inteligentė tarp mūsų sodžiaus var-gų... atkirsta nuo idėjos draugų ir šiaip inteligentų*³.

Dienoraštis skaitytojui siūlo daugybę temų, pradedant okupacinių vokiečių kariuomenės kariniais veiksmais, jų įvedama tvarka, žmonių reakcija į ją, baigiant okupantų kareivių vertinimu bei rašytojos asmeniniais išgyvenimais. Labiausiai mane sudomino Bitės požiūris į savo tautiečius, gyvenančius pakankamai atokioje provincijoje. Dienoraštis pradedamas rašyti 1914 m., baigiamas 1919 m. Šis laikotarpis labai svarbus lietuvių tautai ir jos valstybei. Iš jų sutelpa vokiečių okupacija, rusų armijos bandymas gržti, inteligenčijos laviravimas tarp šių dviejų galybių ir galiausiai Lietuvos Tarybos sėkminga veikla bei 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Aktas. Kaip jį išgyvena G. Petkevičaitė-Bitė? Atrodytų, kad nėra ko čia kelti klausimo: moters, aktyviai dalyvavusios kultūriname pasipriešinime prieš carinę

³ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, išnaša 1, p. 11.

Rusiją pozicija turėtų būti visiškai aiški – ji už Lietuvos nepriklausomybę. Tačiau itin įdomus jos požiūris į lietuvių tautą, tiksliau, jos dalį, gyvenančią provincijoje ir neragavusią daugeliu atvejų jokio mokslo. Ar ši tauta subrendusi gauti nepriklausomybę ir pati valdyti savo valstybę, kurti jos gerovę, pastatant ją aukščiau siaurų asmeninių trumpalaikių interesų? Reikia prisiminti, kad kalbame apie laikotarpį, kuomet vadinamosios informacinės technologijos – ateities reikalas. Karas dar labiau apsunkina ir siaurina informacijos gavimą ir patikimumą. O jei ji ir gaunama telegramų, laiškų ar laikraščių pavidalu, tai ją gauna ne eilinis bėmokslis kaimo gyventojas, kuriam belieka pasitenkinti gandais ir taip kurti savo nuostatas. Tokiomis aplinkybėmis Bitė tampa ir šių žmonių masės nuotaiką kronikininke.

Kalboms apie karą émus darytis vis dažnesne žmonių susibūrimų tema, Bitė taip reaguoja į anglo, samdyto kaimynų dvarininkų vaikų mokytojo, žodžius ir pasitikėjimą savo valstybe:
*<...> negaléjau tačiau susekti, ar pastebéjo kas to akipléšos brangių ypatybę – tévynės meilę ir tvirčiausią pasitikėjimą savo vadais. – Šit laimė turėti savo renkamąją valdžią⁴. Žmogus, kuris išvyko iš savo tévynės vedinas labai žemiško ir materialaus poreikio užsidirbtį, jaučia pasididžiavimą ir pasitikėjimą savaja valstybe ir visiškai jai lojalus. Émė kaskart labiau ryškėti skirtumas tarp laisvos šalies piliečio ir pavergtųjų. <...> Nebent prisipažinti, kad esate akli didžiausiu niekšų-grobuonių vergai... esate gal sotūs, gal ir per daug, bet ką daugiau reiškiate?*⁵

Pažįstamų inteligentų nuomone, karas turėjo netrukti ilgiau pusės metų. Visuotinai nutarta laikytis prorusiškos orientacijos, būtent dėl to, kad lietuviai yra Rusijos valdiniai. Iš Vokietijos pusės jaučiama kur kas didesnė grėsmė, mat pastaroji yra aukš-

⁴ PETKEVIČAITÉ-BITÉ, G. išnaša 1, p. 41.

⁵ PETKEVIČAITÉ-BITÉ, G. išnaša 1, p. 42.

tesnės kultūros, kuri nutautintų neapsišvietusią liaudį⁶. Pati Bitė gana dažnai itin palankiai atsiliepia apie vokiečių tautą, jos nevaržo tautinės diskriminacijos nuostatos. Iš tiesų, sunkiais momentais, kuomet okupantai tarsi turėtų kelti vien neigiamas emocijas, ji sugeba įvertinti ir tai, kas jų veikoje turi teigiamas pasekmes. To pavyzdys – kaip tvarkomi kelai bei tiltai. Žinoma, jie tvarkomi visų pirma dėl okupacinės kariuomenės reikmių, tačiau šių darbų pasekmės naudingos ir vietiniams gyventojams⁷.

G. Petkevičaitė-Bitė itin jaudino, kam atiduoti pirmenybę – pareiga šeimai, globojamiems našlaičiams stojo prieš visuomeninę pareigą: *Juk suprantu ir vienų, ir kitų pareigų kilnumą, šventumą... Jei nieko daugiau, tai ar turiu teisę tos aplinkumos gyventojus, mūsų aklus vabalus, sodiečius, šitaip vienus pamesti žiauriai ir baisiai okupacijai*⁸. Autorė suvokia savo pareigą sodiečiams, kuriems reikia ir materialinės, ir netgi daugiau moralinės ar psichologinės paramos, ji stengiasi suteikti praktiškų patarimų higienos, medicinos klausimais. Jos, kaip intelligentės, švietėjos veikla pasireiškia mokymo kursų suaugusiems organizavimu. Tačiau, kaip liudija jos paliktas tekstas, kalbėdama su sodiečiais ji stengiasi pakreipti ir šiek tiek supurstyti jų mąstymą. Idomiai skamba Bitės pastebėjimas, jog susitikusi nepažįstamus sodiečius, slepia savo pensnė, kad šis aksesuaras nesuardytytų tos harmonijos, kuri atsirado patyrus bendrą vargą ir karą baimę: *Nors ir skaudu, ir gėda prisipažinti, bet daug kartų gyvenime patyriau, jog liaudis į vadinamuosius „ponus“, neskirdama jų į rūšis, žiūri jei ne pašiepdama, tai vis dėlto kaip į sau tolimus, svetimus, nieko bendra su jų vargais neturinčius*⁹. Pirmiausia ji pradeda nuo elementaraus dalyko – aiškinasi sodiečių nuotaikas. Idomu tai, kad pasitraukus rusų kariuomenei

⁶ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1, 61.

⁷ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1, p. 445.

⁸ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1, p. 156.

⁹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1, p. 201.

žmonės laukia vokiečių, kurie, tegul ir plėš, bet, kadangi tai priešo kariuomenė – tai jau tiek to. Jie pasipiktinę „*savaisiais*”, t. y. rusais...¹⁰ Pastarieji vis tik buvę remiami vietinių kaip savi, todėl formuoja neigiamą nuomonę apie žmones, kurie to nedarė. Pati Bitė su baime 1915 m. liepą svarsto, kad pasitraukus rusams, o dar nesant vokiečių, nesant valdžios visi *neištikimi gaivalai pakėlė galvas*¹¹; <...> *mūsų pačių žmonės, žinoma žmonių pasturlakai, rodosi, lenktynių eina su vokiečiais svetimo turto grobstymu*¹².

Autorei regisi, kad dėl visų katastrofų, karo baisumų kalta visų valstybių intelligentija, savo laiku neatlikusi namų darbų, ne-apšvietusi savo liaudies. Tą įspūdį jai dažnai sustiprina vokiečių nusistebėjimas, kaip skiriasi ji ir sutikti sodiečiai, ką reiškia išsilavinimas, daugeliu atveju darės įspūdį ir okupantams. Tai vienas iš autorės kozirių, padedantis derėtis su vokiečiais, išlaikyti savo vertę jų akyse ir užkirsti kelią grobstymams ar net smurtui. Die-noraštyje karts nuo karto padejuojama dėl atvejų, kuomet vietiniai gyventojai savinasi svetimą turtą. Autorė taip pat piktina vietinio dvarininko pabėgimas, kuris neigė tai darysiąs, nes jei ir kaimynai sugalvos, *jam gali vietas vagone pritrūkti...*¹³

Autorės bandymai organizuoti pašalpos teikimą nukentėjusiems atsimuša į sieną – žmonės nelinkę dalintis, o juk kalbama dar tik apie 1915 m. *Dabar mums jau nebe laikas galvoti apie bet kokią organizaciją. Tą pavojaus valandą visi suerzinti <...> kiekvienas susirūpinęs, kaip savo kailis išvadavus <...> ir nieko kita žmonėms né basliu galvon nejaksi...* Vergijos pančiai per daug dar įsigraužę į *mūsų tautos kūną, kad minia suprastų tą palaimą, kuri plaukia iš organizuoto tautos gyvenimo*¹⁴.

¹⁰ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1, p. 225.

¹¹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1, p. 235.

¹² PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1, p. 269.

¹³ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1, p. 318.

¹⁴ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1, p. 145.

Tačiau autorė atkreipia dėmesį į porą lietuviškų bruožų – gebėjimą kentęti bei laikytis savo žemės. Si idėja nesvetima ir autorei: *Vieną vienintelį patarimą iš jų [artimųjų] sulaukti ir galėjau: laikyti, laikyti žemę... tol mes savo tėvynės piliečiai, kol žemė mūsų rankose*¹⁵. Kartu ją trikdo pasirodantys tam tikro iliuzinio mąstymo daigai. Dvarų darbininkai nebenori dirbtį (dvarų savininkai dažnai pasitraukę į Rusiją) ir svajoja, kad vokiečiai juos apdalinsi žeme¹⁶. Iprastinis žmonių pasaulis apvirsta aukštyn kojomis, o kuo pakeisti iprastinę tvarką – neaišku. Tokia situacija labai palanki reikštis negatyviosioms žmonių savybėms... Labiausiai autorę jaudina žinios, kad grobikams aktyviai talkina vietiniai, dažniausiai žemiausių socialinių sluoksniių atstovai. Žandarų pasakojimu, Panevėžio apskritis pirmauja pagal plėšimų skaičių...¹⁷

Autorė pastebi, kad žmonės linksta kaip nendrės; ką nuskriaudė besitraukdami rusai, kazokai, ta dalis gyventojų nelaukia rusų grįzimo, ką nuskriaudė vokiečiai, tie su viltimi žiūri į rytus...¹⁸ Kartu padaugėja tarpusavio skundų, kurie stebina ir okupantų pareigūnus, lietuviai išdavinėja besislepiančius rusų pabėgelius. Sklindant gandams apie rusų grįzimą, imama vertinti tai, ką nuveikė vokiečiai. Labiausiai jiems simpatijas reiškia vertelgos bei vyrai, kuriems rusams gržus tektų eiti į kariuomenę...¹⁹ Bitę kartais, savaimė suprantama, ima neviltis: *<...> tuo, kuo mes čia gyvename, gyvena visa Lietuva, bent visa, kas vadinas sodžius. <...> O mes, kurmiai, priversti raustis pilkumose, dažnai nustojame ir geresnės vilties žiburėlio. Tačiau kaip tik tai vilčiai, tai geresnės ateities vilčiai, turime gyventi*²⁰. Žmonės susigyvena su okupantais,

¹⁵ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1, p. 149.

¹⁶ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1, p. 354.

¹⁷ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 2, p. 156.

¹⁸ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1, p. 431.

¹⁹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1, p. 465.

²⁰ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 1.

mat likę gyvi tuo džiaugiasi ir nežiūri į ateitį. Autorė atlieka auklėjamąjį darbą, kalbėdama su sodiečiais apie būtinybę turėti savo valdžią, mokytis, tuomet nebūsią ir neramų gaivalų, skundikų, šnipų, gobšuolių, kurie, kaip vaizdžiai išsireiškia G. Petkevičaitė-Bitė, *girioje augę, maiše krikštyti vargšai, nei tautinio susipratimo, nei žmoniško solidarumo...*²¹

Bitė rezervuotai vertina žinią apie leidimą kurtis Lietuvių Tarybai: *Man įdomu, nuo ko ginti? Nuo „plennikų?“²² Ar nuo pačių vokiečių?) <...> mažai turiu vilties, kad šiokia ar tokia Taryba mus iš to vargo ištrauktu?*²³

Bitė atsargiai vertina ir nepriklausomybės galimybę: <...> nors tvirčiausiai tikiu, kad jei ne šiandien, tai už 10, 20 metų sulauksimė būtinai tos nepriklausomybės, jei mes, inteligentai, sugebėsime savo liaudžiai į širdį įskiepyti tos nepriklausomybės troškimą, kilnumą...²⁴ Taip ji rašo 1918 m. sausio 12 d., faktiškai likus mėnesiui iki Nepriklausomybės Akto paskelbimo.

Itin įdomus ir informatyvus jos pamąstymas apie moterų, merginų lavinimą ir jų sąmoningumą. Autorė pripažįsta, kad iš arčiau susipažinusi su kaimo merginomis suvokė, kaip toli šios nuo dalyvavimo tautos reikaluoose ir nors menkiausio jų išmanymo... Jos nuo senų laikų nuskriaustos mokslo atžvilgiu ir visiškai nesuinteresuotos jo siekti. *Šaukti jas prie tautos likimo vairo... nematau nei naudos, nei prasmės...*²⁵ Šioje srityje, G. Petkevičaitės-Bitės nuomone, laukia milžiniškas darbas...

Bitės nuomonė apie švietimo svarbą sustiprina *neramų gaivalų* elgesys – darbininkai palankūs bolševikams, nes neturi apsišvietusių vadovų iš savo tarpo. Vyksa susipriešinimas tarp jų ir

²¹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ. G. išnaša 2, p. 36.

²² T. y. rusų pabėgelių iš vokiečių nelaisvės.

²³ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 2, p. 141.

²⁴ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 2, p. 200.

²⁵ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 2, p. 227.

ūkininkų, kurių manymu, bežemai atkvietė bolševikus... Spauda šio sluoksnio nepasiekia... Ji kritikuoja gaunamą „Lietuvos Aidą“. Daugelis straipsnių jai atrodo *kaip karti vedamam patarimas išgerti saldaus vandenėlio*²⁶. Ne himnu reikia rūpintis, *kada Dievai geri težino, ar beliks ta Lietuva mūsų rankose*²⁷.

Tai, kad žinia apie Vasario 16-osios Aktą jau yra pasiekusi autorę, sužinome iš balandžio 4-os dienos įrašo. Dar sykį galime įsitikinti, kokių greičiu tuomet skrido naujienos... Asmeninis džiaugsmas slopsta stebint žmonių reakcijas: *o kada pažiūriu į mūsų žmones, visuomeniniu ir politikos miegu sau ramiai knarkiančius, trokštu pavirsti šimtagalve hydra mokytoja!*²⁸

Abejingumas savo besikuriančiai valstybei atispindi ir žmonių kalbose apie emigrantų dalį. Amerika ir tuomet daugeliui rodėsi esanti rojumi. Autorė, kalbėdama su tokios nuostatos besilaikančiais, galimybėmis gimtajame krašte nusivylusiais, telkiasi žydų tautos pavyzdži. Pastarieji, senovėje išvaryti iš savo tėvynės, niekur galutinai nepritampa, todėl yra niekinami klajūnai. *Amerika su mumis skaitosi, nes turime savo tėvynę. Neteksime jos, ir Amerika nebebus tokia maloni mūsų išeiviams...*²⁹

Nepaisant kritikos, Bitė rašo straipsnius į tą patį „Lietuvos Aidą“, dalinasi sodiečių lavinimo patirtimi, kuri sakyte sako, kad jų mokymas turi prasidėti ne nuo abstrakcijų (kultūros istorija, sociologija), girdi, toli gražu dar iki tokių temų³⁰.

Bitė negaili kritikos ir pirmiesiems Nepriklausomos Lietuvos valdininkams, kai perskaito apie puotą ir *gerą svečių ūpą*, kontrastuojančią su nepriteklių kamuojamais žmonėmis³¹. Kauno

²⁶ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 2, p. 261.

²⁷ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 2, p. 261.

²⁸ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 2, p. 276.

²⁹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 2, p. 277.

³⁰ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 2, p. 282–283.

³¹ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 2, p. 366.

atmosfera jai atrodo visiškai kitokia – giedra, nepažįstama ten, iš kur ji atvažiavo³². Tačiau Bitė daro išvadą, kad visa jos veikla karo metu buvo sunki, bet kartu ir maloni, ir reikalinga pareiga: *jei būčiau vien tik rašytoja, <...> nebūčiau turėjusi to gražaus turiningo gyvenimo, kuriuo gyvenau ir gyvenu. Ir širdis būtų sumedėjusi. Vienu žodžiu, nebūčiau tada aš pati, bet visai man svetimas žmogus...*³³

Tokia trumpa „Karo meto dienoraščio“ apžvalga. G. Petkevičaitė-Bitė čia itin ryškiai atskleidžia kaip asmenybė, peržengianti asmeninių interesų slenkštę, galvojanti apie tautos kultūrinę ir dvasinę būklę – ne tik konstatuojanti faktą apie šios būklės sunkumą, bet ir galvojanti kaip ją pakeisti. Pirmojo pasaulinio karo metais regime Lietuvos provincijos gyventojus pasimetusius, neapsišvietusius ir daugeliu atvejų abejingus reikalams, kurie vyksta už nuosavo kiemo vartų. G. Petkevičaitės-Bitės ir kitų Lietuvos inteligenčių dėka šis vaizdas pamažėle ēmė keistis.

³² PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 2, p. 392.

³³ PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. išnaša 2, p. 294.

*WHICH ROAD LEADS TO THE ILLITERATE CROWD?
— GABRIELĖ PETKEVIČAITĖ-BITĖ'S VIEWPOINT
ON THE MATURITY OF LITHUANIAN PEOPLE
TO ACHIEVE INDEPENDENCE, REFLECTED
IN THE „KARO METŪ DIENORAŠTIS”
(THE WARTIME DIARY) (1914–1919)*

Justina Armonaitė

Abstract

Among the writings of Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, a prominent educator, writer and teacher of the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, we find a very interesting work – „Karo metų dienoraštis” (The Wartime Diary). This work reflects the writer's experiences in the Lithuanian provinces during World War I. For us it is especially interesting as it contains much information about the mood of Lithuanian village people, their maturity to have their own state at the time that was very important for Lithuania (the day of the declaration of independence was approaching).

The author regretfully states that the majority of people were unenlightened and did not understand the benefit of science, moreover, they were not ready to take over the leadership. The period of war provided a favourable environment for the spread of the most negative human traits. This tendency manifested itself in robbing the neighbours, collaboration with the invaders. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė believes that education is the main power able to change the people's understanding and to form higher aims – the mentality of a free, patriotic citizen of his own state.

PANEVĖŽIO APSKRITIES
GABRIELĖS PETKEVIČAITĖS-BITĖS
VIEŠOJI BIBLIOTEKA

KONFERENCIJŲ MEDŽIAGOS PUBLIKACIJOS

Asmeninė biblioteka – tautos istorinės atminties dalis = Private library – a Part of National Historic Memory: konferencija, parodos, 1998 03 24. Sudarytojai Genovaitė Astrauskienė, Arvydas Karaška. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 1998. 66 p. Tiražas 200 egz. ISBN 9986–9293–1–8.

Panevėžio krašto asmenvardiniai knygos ženklai = Panevėžys Region Personal Bookplates: parodos katalogas, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos galerija „2-asis aukštasis“, 1998 03 24 – 04 14. Sudarytojas Arvydas Karaška. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; Panevėžys: leidybos centras „Panevėžio balsas“, 1998. 24 p. Tiražas 300 egz.

Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos = Institutional Libraries of Panevėžys County: konferencija, parodos, 1999 03 25. Sudarytojai Genovaitė Astrauskienė, Arvydas Karaška. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2000. 94 p. Tiražas 300 egz. ISBN 9986–9293–4–2.

Panevėžio krašto spauda: leidyba ir sklaida = The Press in Panevėžys Region: Publishing and Dissemination: mokslinė konferencija, parodos, 2000 03 23. Sudarytoja Genovaitė Astrauskienė. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2001. 107, [1] p. Tiražas 300 egz. ISBN 9955–450–04–5.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: laikmetis, žmonės, aplinka = Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: Time, People, Environment: mokslinės konferencijos pranešimai, parodos, 2001 03 28. Sudarytoja Genovaitė Astrauskienė. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2002. 82, [1] p. Tiražas 200 egz. ISBN 9955–450–23–1.

Panevėžio kultūrinė erdvė ir žmonės: Lietuvos pirmosios nepriklausomybės tarpsnis = The Cultural Space and People of Panevėžys: the Period of the First Independence of Lithuania: mokslinės konferencijos medžiaga, 2002 04 04. Sudarytojas Raimundas Klimavičius. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2003. 82, [1] p. Tiražas 200 egz. ISBN 9955–450–44–4.

Lietuviškos spaudos atgavimo šimtmetis: praeities ir dabarties sasajos = The Centenary of the Restoration of the Lithuanian Press: the Link between the Past and the Present: mokslinės konferencijos medžiaga, 2004 04 21. Sudarytojas Raimundas Klimavičius. Panevėžys: Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2004. 96, [2] p. Tiražas 200 egz. ISBN 9955–412–79–8.

Rankraštinis paveldas Lietuvos kultūroje ir istorinėje atmintyje = Manuscript Heritage in Lithuanian Culture and Historical Memory: konferencijos medžiaga, 2005 04 20. Sudarytoja Genovaitė Astrauskienė. Panevėžys: Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; Panevėžys: Amalkeros leidyba, 2006. 144 p. Tiražas 300 egz. ISBN 9955–659–12–2.

Menininkas ir asmenybė: mokslinės konferencijos, skirtos režisieriaus Juozo Miltinio 100-osioms gimimo metinėms paminėti, medžiaga, 2007 09 21. Sudarytoja Gražina Mareckaitė. Panevėžys: Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; Vilnius: Versus aureus, 2008. 140 p. Tiražas 600 egz. ISBN 978–9955–34–082.

Panevėžio krašto išeivijos kultūrinis palikimas Lietuvos kultūros paveldo saugyklose = Cultural Legacy of Emigrants from Panevėžys Region at Cultural Heritage Institutions of Lithuania: konferencijos medžiaga, 2008 04 24. Sudarytoja Audronė Palionienė. Panevėžys: Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; Vilnius: Versus aureus, 2008. 151 p. Tiražas 300 egz. ISBN 978–9955–34–161–1.

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės rankraštinis palikimas Lietuvos kultūros paveldo saugyklose = Gabrielė Petkevičaitė-Bitė's Manuscript Heritage Preserved at Cultural Heritage Institutions of Lithuania: konferencijos medžiaga, 2009 03 26. Sudarytoja Audronė Palionienė. Panevėžys: Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; Panevėžys: Amalkeros leidyba, 2009. 123, [1] p. Tiražas 300 egz. ISBN 978–9955–659–37–2.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Lietuvos kultūros kontekste

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė in the Context of Lithuanian Culture

Konferencijos medžiaga

Tiražas 300 egz.

Išleido Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka
Respublikos g. 14, LT-35170 Panevėžys
www.pavb.lt / info@pavb.lt

Maketavo Asta Radvenskienė / *Amalkeros leidyba*
P. Puzino g. 2, Panevėžys
www.amalkera.lt

Spausdino *Standartų spaustuvė*, Vilnius
www.standart.lt

